

NEW YORK
CASINO

A NEMZETI
CASINO
KÖNYV TÁRÁBÓL

453086

A'

MAGYAR NYELV

ELÉ

MOZDÍTÁSÁRÓL

B U Z G Ó

E S D E K L É S E I

G. TELEKI LÁSZLÓNAK.

P E S T E N ,

Nyomt. TRATTNER MÁTYÁS' Betűivel.

1 8 0 6.

NC-100 264

Et voluisse sat est.

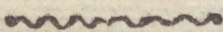

MTA KÖNYVTÁR ÉS
INFORMÁCIÓS KÖZPONT

201401858

ELŐL JÁRÓ BESZÉD.

KEDVES HAZÁM FIAI!

SZEMÉREMMEL, és egyszersmind valóságos félelemmel, terjesztem ezen Munkátskámát kedves tekintetetek eleibe. A' tárgynak magának méltósága, széles kiterjedése, és az én gyenge erőmnek tökéletes érzése, nagyon elijjeszténének; ha a' Ti hozzám való szivességtek, és engedelmességtek, más felől különösen nem bátorítána. Járatlan mezőn, töretlen úton kezdettem elindúlni, azért, ha némely helyen sántikálok, ha gyakran az egyenes útról eltávozom, ha az esmeretlen helyeken olykor olykor elvesztem magamat; a' Ti kegyességtek tá-

mogasson, a' Ti böltességtok a' jó útra
vifza vezessen, a' Ti nyájasságtok a'
még esméretlen helyekkel megesmértes-
sen. — Erdemes Hazámfiak! Ha minden
ilyen próbáló gyengébb elméket maga-
toktól azért elidegenitetek, hogy remény-
ségtoknek, kívánságtoknak eleget nem
tehtek, ugy, a' próbák elmúlafztása
mellett, az elég tétel is elhalad, vagy
egészzen is elmarad. Nállam azért, és a'
hozzám hasonlóknál, elég tételt ne ke-
ressetek, az igyekezetet, tselekedet he-
lyet vegyétek. Az én igyekezetem egye-
nes, Hazafiúi szeretetem, minden előre
bé vett bal vélekedéstől (praejudicium-
tól) tökéletesen ment, buzgóságom pe-
dig határok közzé nem szoríttathatik.

Nem is a' pedig a' kinézésem ezen
munkámmal, mint ha ebben valami tö-
kéletes, és a' tárgy kimerítésére tzelező
gondolatokat akartam volna Világ eleibe
terjeszteni. Ezt büszkébb, és a' magok
erejekben inkább bizakodó elmékre bi-
zom; én fáradságomért, elég gazdagon

lészek megjutalmaztatva; hogy ha buzgó de értelmes Hazafi Társaimnak, némely olyan hasznos intéseket adhatok, a' mellyek az ő böltességek alatt; sok érdemes kidolgozásokat, alkalmas elintézéseket tenyészthetnek. Ambár pedig arról is meg vagyok belsőképen győződve, hogy mindenütt az igazat most előre ki nem nyomozhattam, ki nem találhattam; tsak ugyan egész reménységgel vagyok az eránt, hogy leg alább ez által, némelleyeket értelmesebb Hazafi Társaim közzül, arra felbuzdithatok, hogy a' tölem eléhozot tárgyakat felvegyék megvizsgálják; munkámat a' hol kell megtáfolják, a' hol kell jobb utra vezessék, a' hol pedig helyesen szöல்லottam, avagy, tsak egy intéssel is meg elégedéseket kinyilatkoztassák. Ingyen. sem fogom azért magamat azzal megsértetettnek tartani, hogy ha (ki rekesztvén innét a' személlyes vagy akármely nemű vagdalódzást, Ótsárlást) ezen munkám a' Critica legszorossabb törvényei alá szorittatik; mert, a' mire

felelhetek, felelek; hibáimat önként megvallani mindenkor kész leszek; sőt, ha úgy látom, egész munkámat is könnyen hibásnak esmérem. Soha a' magam szeretete annyira el nem ragadott vólt, hogy annak a' dolog igazságát feláldozzam; mindenkor elég jutalom vólt az nékem, hogy ha a' jóra avagy tsak akármely tsekély alkalmatosságot adhattam is.

Ezen munkámnak épen a' vólt a' sorsa, a' mi eleitől fogva többeknek is; hogy t. i. tsekély kezdetből nagyra szaporodott. Az első tzelja munkámnak, a' mint magában is meg vagy on írva, a' vólt, hogy az ezen tárgyról ki tett kérdésekre, vélekedésemet feleletemet, mentől rövidebben feltegyem; de egész erővel hozzája fogván, hamar által látam hogy vagy igen röviden vagy hofzan kelletik 's a' közép utat ebben nehezen tarthatom meg. Ha rövid lettem volna, úgy kevés hafznost adhattam volna elé, sok szükséges elmaradott volna, és ennél fogva, a' ki tet kérdésekre is vóltaképen meg nem felelhettem vól-

na. Ennyire nevedvén azért munkám, első tzelja ugyan elvezett, de ez által, hogy a' dólgot fundamentomából ki keresztet, minden óldaláról megtekintettem, talám a' nagyobb tzelra nem minden hafzon nélkül dolgoztam. Ezen tárgynak ugyan nevezetes vólta és a' mostan dólgozgató Hazámfiainak nagy száma reménylteti vélem egész bizodalommal, hogy fokban találkoznak olyanok, a' kik a' ki tett kérdésekre nállamnál sokkal jobben meg felelhetnek, és meg is felelnek.

Igyekeztem ugyan ezen egész munkám rendében némely újabb vagy a' Tártyat magát, vagy Anyai nyelvem különösebb (Theoriáját) minémüségét érdeklő vélekedéseimet oly szemérmes meghunjazzkodással elé adni, hogy az által senki is magát megsértettetnek, méltán ne tartassa: igyekeztem továbbba az irásom módját is, a' Magyarságomat oly tisztáva tenni, a' mint tölem kitölt, vagy a' mint eránta megvóltam gyözödvé: mindazonáltal ha ezek ellen sok rendbeli k. Olvasóim itélete

Szerint hibáztam volna is, éles és érdeklő feddözést tőlök soha se érdemelhetek. Én akármely dologban is, annál inkább ebben, tulajdon vélekedésem igazságáról senkit is erőszakosan meggyőzni nem szándékozom; én a' magam irásom modját, (ha minden előre bévet bal vélekedésnek belölem való kiirtása mellett, igaz meggyőződésből követem is, és ha szinte azt sok rendbeli ellenvetések ellen megoltalmazni merném is) egyedül helyesnek egy átaljában állítani nem kívánom; mindennek vélem ellenkező vélekedését tisztelem. Azonban minden rendű kedves és Tudós Olvosóimat ara' bátorkodom emlekeztetni, hogy egy felől akármely nyelv is tsak az iránta való különböző velekedések egyben tartása, hasznos megegygyeztetése által palléroztathatott, és hogy más felől a' valóságos Tudomány az indulatok szelidségét is többnyire elé szokta mozdítani. Ha az elsőt követik, a' másodikonak ellenkezőjét pedig vélem nem érzetik: úgy Anyai nyelvünk pallerozása

elé fog segítettni; tsekély személyem igyekezetéért gazdagon megjutalmaztatni; és magokat k. olvasóim az értelmesebb, 's szelidebb (Publicum) közönség előtt minden praejudicium nélkül való, tsak tsupa igasságot kereső jámbor embereknek igazán megbizonyítani.

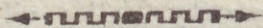
Szabad légyen még nékem Tégedet kedves Hazámat, és a' Te minden rendű Tagjaidat, Fiaidat arra emlékeztetni, hogy az ilyenekben, akármit irjunk is mi érdemetlen szolgálid, akármi jót javasoljunk is mi; keveset használ, ha bened és bennetek nints az a' belső törekedés, a' mellynél fogva Nemes felemelkedtséggel magadon és magatokon segíteni akartok. Érzéketlen és háládatlan Hazafi volna, az, a' ki önként meg nem esmerné, hogy az újjabb időkben, az ilyen felemelkedett igyekezetnek, fogantatos nyomait ne tapasztalhatta volna; azért Jó Hazám! fuss tovább is kengyelfutón de állandó serénységgel azon az úton, a' mellyen elindúltál; igyekezd

magadat mind jobban jobban formálni pallérozni; vedd melegítő élelztgető kebeledben andalgó Músádat, adj új erőt, életet ő nékie, hogy így ő is Fiai által néked hasznos szolgálatokat tehessen, 's tétethessen. Bennem pedig egyik érde metlen szolgádban mostani fogyatkozásaim kegyes eltekintések által, bizgasd fel annyira Hazafiúi buzgóságomat, hogy ez után is, a' míg a' Jó Isten életemnek kedvezénd, merjek hozzád szóllani, hozzád felemelkedni, néked esedezni, és gyenge vélekedéseimet, ha nem lehetnének is a' legjobbak, bátran elődbe terjeszteni.

G. T. L.

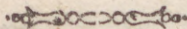

BÉVEZETÉS.

§. 1.

AKÁRMINT hányuk fel a' világ történeteit eléadó régibb és újabb könyveket; akármit vizsgáljuk meg az elenyészett régibb, és azoknak romladékjainn felemelkedett újabb számtalan Nemzetek vizontagságait; akármilyen Philosophiai tekintettel, és értelemmel fontolgassuk is meg a' nevezetesebb Nemzetek Formájának, és közönséges Társaságok módjának egyben szövetekezését, és állhatatlan vóltát; nem találunk olyan tsudálást érdemlő Nemzetet, mint e' mi szegény Magyar Nemzetünk; a' mely annyi sok féle vizontagságokon menvén keresztül, még is lételet, köz Társasága formáját anyira megtarthatta, hogy, kisebb változásait ki vévén a' Főbb állapotjaiban, most is ugyan az, a' mi ez előtt egynehány Századokkal vólt. — Szinte tsak egy maroknyi Nemzet, a' nyóltza.

dik Századnak közepén, kijön didergő Hazájából, sok számos 's hatalmas, Nemzeteknek lakhelyein, fegyvere által holt testeken kereftül utat nyit magának; a' leg áldottab földön, magánál sokkal kiterjedtebb, és erősebb Nemzeteket megtámadván, azokat meghódoltatja, ottan állandó megmaradását megerössíti; egy két Századokig Pogányi vakságban maradván, azután ötet szinte újlag teremtő Nagy Királya vezérlése alatt az áldott, és nyújtató Kereftény Vallás világát, nem csak szívesen elfogadja, hanem nem szinte fél Századnak eltelése alatt, minden Pogányságot is levetkez; végre pedig, sok hatalmas Nemzetek és Országok közzé szorúlván, egy darabig ugyan maga tulajdon honnyából származott Fejei alatt, azután pedig csak egyszer, megegyített törsoékból eredett Királyai Uradalma alatt, egész nyóltz száz elztendök elfolyásáig a' maga politica lételét (Existentiáját) úgy megtartotta, hogy, ha szinte Királyai sok időtől fogva, közötté nem laktanak is, ha szinte több Országokkal együtt, ugyan azon egy Uralkodónak igazgatása alá adta is magát; még is az azok alatt az idök alatt elenyészett, feltámadott, és megváltozott Nemzetek tsudájára, régi állapotjában kevés külömbséggel megmaradhatott. Illyen e' mi Magyar Nemzetünk, és ha szinte azok, a' kik betsét, vagy nem esmérik vagy megesmérni nem akarják, ötet kikeresett és Gúnyoló módokkal rágalmazzák; még is az,

sokkal állandóbb és erősebb Fundamentomon van építve, mint sem hogy akármely szemfény vesztő okok, annak ditsőségét meghomályosithassák.

§. 2.

Akármelly mélyen bele ereszkedjünk is, ezen vizsgálódásban, nem találunk (ha szabad úgy szólni) ezen ditső Nemzetnél egyéb fogyatkozást, hanem, hogy Anyai nyelvének pallérozásában, egy darab időtől fogva, olyan serény lépésekkel elé nem mehetett, mint némelly szomszéd Nemzet Társai. De ezen tekintetre nézve is igaznak marad az, hogy anyi sok vizontagságai között, tsuda anyira való megmaradhatása is, tsuda hogy ő szegény, nyelvével, köntösével, szokásaival, és köz Társasága Formájával együtt egészen elnem enyészett. — A' mi azért Anyai nyelvünket illeti, nem tagadhatjuk, hogy szinte hátrább vagyunk, minden egyéb Nemzeteknél. Melly is Oh Fájdalom! annál keservesebb és érzékenyebb, hogy a' Historiába ha visszafel tekintünk, minden Europai fen álló Nemzetek között, egy a' nevezetesebbek, és elsőbbek között lehetett volna a' Magyar, az elmebéli pallérozás gyümöltseinek learatásában és bétakarításában. A' mi halhatatlan emlékezetű Magyar Királyunk *Corvinus Mátyás* idejében volt Magyar Ország a' Tudományoknak az a' hazája, Buda az akkori tanult Embereknek az a' lakhelye, az ő Udvara, az a' fényes pallérozott; és a' Músák

kebelében feléledett Udvar, a' mellynek tsudájára az akkori nagy Férjfiak, Túdósok rákásonként eljöttek. Mi volt azon idő Szakaszban Magyar Országhoz képeest Olafz Ország? Mi Német 's Frantzia Ország? mi Anglia? De vallyon mi volt az oka annak is, hogy olyan nagy fénnnyében Hazánk nem tsak elé nem mehetett, sőt magát abban még sem is tarthatta? Mind ezeknek és ehez hasonlóknak vizsgálásában, előre nagyon belé nem ereszkedem tartván attól, ne hogy ezen Tárgynak szélesen kiterjedett mezején, föbb tzielómat elveszsem: szabad legyen azért nékem tsupán tsak anyai nyelvem mellett megállani, és ezután is tsak anyiban, a' menyiben ezen Tárgyra nézve szükségesnek fogom látni Nemzetem egyéb nemű Cultu-rajának némelly környül állásait megemliteni.

§. 3.

Nagy érzékenységgel értettem a' Magyar Ujságokból, azon esmeretlen Hazafi buzgóságát, a' ki az Anyai Magyar nyelv elé mozdítására nézve, e' következő három kérdéseket bizonyos jutalom ígérese mellet kiadta. 1. Mennyire ment a' Magyar nyelv kimivel-tetése? 2. Mitsoda eszközök és módok által lehessen nagyobbra vinni? és 3. miképpen kellessen azon eszközöket foganatosokká tenni? De valósággal nem kisebb Öröömre esett annak meg hallasa is, hogy Méltóságos Báró Pró-nay László Úr Ö Excellentiája is, Hazafiui buz-

góságtól vonattatván, az ezen kérdésekre kitett jutalmot, nevelni méltóztatott. Avagy tsak ez is világos jele annak, hogy Nemzetünknek érdemes Férjfiái, már nost meggyöződven arról, hogy akármely Nemzetnek is állandósága, függ nem kevésbé nyelve kipallérozásától, egész igyekezettel azon vagynak, hogy azt a' menyire lehet elé mozdítsák. Én nékem, ámbár Hálá Istennek, az ilyen jutalomnak elnyerésére szükségem nintsen, mindazonáltal gyakran gondolkozván magamban ezen nevezetes tárgyról, meg nem álhattam, hogy ezen alkalmatossággal a' rólla való gondolatimat, kedves Hazám eleibe ne terjesszem. A' jutalom adassék annak, a' ki nállamnál, vagy jobban megérdemli, vagy inkább reá szorúlt, én tökéletesen megelégszem azzal a' belső érzékenységgel, hogy kiadhatam azt, a' mi szivemen feküdt, és hogy Hazámnak, tsekélly tanátsimmal használhattam annyit, a' mennyi tölem kitölt.

§. 4.

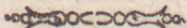
Jól tudom én azt, hogy ezen Tárgy igen kényes magában, és hogy reá felelni, a' nélkül hogy az ember az idők mostohaságát ne vádollya, vagy hogy némelly, a' köz Társaságot illető környül állásoknak megítélésében, mellyebben belé ne erefzkedjen, vagy igen nehéz vagy éppen lehetetlen; mindazonáltal azon fogok igyekezni, hogy mind ezeket elkerüllyem, és hogy, a' menyire lehet, mind az idöket,

mind az azokban élő embereket megkiméllyem. De azomba, mivel gyermekségetől fogva, az ok nélkül előre bevett ártalmas bal vélekedések, (praejudiciumok) belőlem való kiirtásán igyekeztem; azért ezen munkámban magamat, sem Hazámhoz való bűzgóságomtól, mód nélkül elragadtatni, nem engedem, sem pedig Kedves Nemzetem eléibe, olyan módokat terjesztetni nem szándékozom, a' mellyek az egyéb Nemzetbéli Polgári Társaimnak kissebségekre, vagy károkra lehetnének: egy szóval úgy akarok ezen kérdésekre megfelelni, hogy igazán buzgó Magyar szívem mellett is, ne szünynek meg Világ Pólgára maradni. Hogy pedig, ezen Tárgyra annál jobban megfelelhessenek, és még is a' Veleje tökéletesen megmaradjon; szabad legyen egy felől, a' fellyebb elé adott kérdéseket valamennyire megváltoztatni, másfelől pedig, mivel a' megváltoztatott kérdések kifejezését is jó móddal véghez nem vihetem, ha csak előre Anyai nyelvünk eredetét, és nevezetesebb mi vóltát ki nem keresgélem, ezekről is valamit szollani. Mely szerént tehát ezen munkám, e' következő öt részekre oszlik fel: 1. A' Magyar Nyelvnek eredete, a' Nemzeti Historiákból lehúзва. 2. A' Magyar Nyelvnek minémütsége, természet, és közönséges Theoriája. 3. Annak meghatározása, mennyire ment legyen eddig a' Magyar Nyelvnek pallérozása. 4. Annak megmutatása; mitsoda akadályai vóltak eddig a' Magyar Litteraturának,

és 5. Elő adása azon eszközöknek, a' mellyek által ez után a' Magyar Nyelv, kimivelése, elé mozdíttathatik. Reményilem hogy munkámnak ezen új, és bővebb elintézése által, a' ki tett kérdések értelmének meg nem rontása mellett, magamnak tágasabb utat nyitottam, némely szükséges környüll állásoknak kifejezésekre.

§. 5.

Azomban, minekelötte még ezen Tárgynak a' fellyebb írt módokon való kidolgozásához hozzá foghatnék, meg nem álhatom, hogy előre is, mint tökéletes igazságot felnetegyem, 's meg ne állapítsam azt; hogy a' Nyelv mivelése a' Nemzet minden némü egyéb pallérozásával, anyira egybe vagyon köttetve; hogy amazt e' nélkül hijába kívánnya az ember, elémozdítani. Söt talám ha a' több egyéb pallérozott Nemzetek Historiáját keresztül futjuk, azt is könnyen észre vehettyük, hogy a' Nyelv ki mivelése, a' Nemzetek pallérozásának, mindenkor szoros következése vólt. Így vólt ez a' régi Görögöknél, így a' Romaiaknál így minden más Europai pallérozott Nemzeteknél. De nem is tsuda; mert a' Cultura nagyobb Grádu-sa, több szükségeket szül; a' szükségek szaporodása, a' Mesterségeket, a' Kereskedést, és az Industriát emeli; az Industria szaporodása, a' más idegen Nemzetekkel való egyben jövést szükségessé téfzi; a' külső Kereskedés a' belsővel együtt jár; mind ezek pedig egyben véve,

a' Nemzetben a' maga szeretetét, a' maga be-
tse érzését, az idegen Nemzetek követését, és
úgy rész szerént azoknak példájokra, rész sze-
rént pedig a' Culturának néminémű szükségéi-
től ösztönöztetvén, a' Nyelve pallérozását is ma-
ga után huzza. Mind ezek és ehez hasonlók,
ollyan egy másból folyó lántz szemek, a' me-
lyeket megofztani éppen lehetetlen: de ez az
elmondandókból is mind jobban jobban ki fog
világosodni. Addig is pedig, elég légyen ked-
ves Olvasóimat arra figyelmetesékké tenni, hogy
mivel ezen munkám által, a' fel tett tzélt,
egész méltósága, és kiterjedése szerént kiakarom
meríteni, kéntelennek fogom magamat látni, a'
Nemzeti egész Culturát is béhozni, és annak is
módját bővebbetskén elé adni. Könnyen meg-
történhetik azért, hogy majd némely helyeken,
a' Nemzeti Culturának elé adásában olly mél-
lyen bele ereszkedem, hogy a' nyelv pallérozá-
sát, mintegy elmellözni láttatom; de egy felől
ezt, a' mostani megjegyzésemnek kelletik tu-
lajdonítani, más felől pedig azon fogok igye-
kezni, hogy a' szükséges eltávozásaim mellett
is, mindent a' nyelv kipallérozására alkalmaz-
tassak.

E L S Ö R É S Z.

A' Magyar Nyelvnek eredete, a' Nemzeti Historiából lehozva.

§. 6.

EZ EN felyül irás megtekintése mellett, talám sokan gondolhatnák, hogy: itten Nemzetem Historiájának valamely rövid fonalát szándékozom eléadni; de valamint egyfelől, ez nálamnál sokkal tökéletesebb tehetséget és erőt kíván, úgy más felől, tzelommal meg nem egyezne, és még is, a' kedves Olvasoim előtt okozható unalomtól méltán tarthatnék. Nem lesz azért ebben egyéb tzelom, hanem a' mi lehet, ha az ember ezen felyül irást a' legszorossabb értelembbe veszi: t. i. hogy Nemzetem Historiájából, tsak azon környül állásokat keressem ki, és adjam elé, a' melyek Anyai nyelvem elébbeni változásáival és mostani állapotjával, szorossan egybe vagynak köttetve. Bizom én Nemzetem Historiájának tökéletes le irását, sok rendbéli vizontagságainak kikeresését, azokra a' nagy elmékre, a' kiknek ez, határt nem

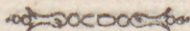
esmerő tudós Fáradozásoknak, méltó tárgya lehet; és a' kik ezen nagy tárgynak hafzonnal és kellemetességgel való kidolgozására, alkalmazatosok. Azok kéfzitsenek mondom egyesült erővel olyan forma ditső szüleményeket, nem mint eddig tsupa Dátumokból álló Históriáit Nemzetemnek (a' millyenek Hálá Istennek már elegen vagynak) sem nem pedig tsupán Historiai mély Crisisekkel, és Nótákkal megrakott vizsgálódó munkákat; hanem a' mostani ujjabb idegen Túdósok példájára. Olly eleven szinekkal rajzolt, 's Nemzetem sok féle nemű változásait, a' legnagyobb hitelességgel magában foglaló, és igaz Philosophiai kinézéssel 's megítéléssel telyes remekeket, a' melyek ezen tekintetre nézve is Nemzetem hafznos törekedésének, nyilvánóságos példái legyenek. Én pedig gyenge tehetségemhez, és mostani tzéломhoz képest, tsak azon fogok igyekezni, hogy Nemzetem történeteiből, egyedül azon kevés nevezetes környül állásokat, rendre mind kifzedegessem, és megítéltessem, melyek Anyai nyelvem eredetének, és minéműségének meghatározására, elkerülhetetlenül szükségesek.

§. 7.

A' Magy történetek íróit, nagyon meghasonlitotta, és sok féle Hypothesisek feltalálására adott alkalmazatoságot, az a' nevezetes kérdés: hogy a' Magyar Nemzet honnan vehette eredetét, és mivel a' mi Eleink tsak a' nyól-

tzadik Században, a' Nemzetek vándorlása alkalmatosságával, kezdettek az Europai Historiában esmeretesekek lenni; hol vólt elébbeni ős törökös lakások? mitsoda Nemzetekkel Atyafiságok? Az e' körül való sok rendbéli vélekedéseknek, a' Historiái Critica szoros törvényei szerént való megvizsgálása, Nyelvünk eredetének, és sógorságának meghatározása sokat használhatna, ha ezen homállyal béborított történetekben, legkissebb világosságot láthatnánk, és ha a' legkissebb környül állást is, bizonyossággal megállapíthatnók. De ez az egész idő, reánk nézve homállyos, és valóban setétes lévén, tudósaink vélekedései, olly mesze baktatnak egy mástól, hogy azoknak egy máshoz való tartása, még nagyobb Zavarba hozhatná a' dolgot. Az az egész, és bizonytalan az ötödik Században nagyobb részént északról kezdett vándorlása a' Nemzeteknek, oly bizonytalan igazságok közzé szorítottatik, hogy még a' több Europai Nemzeteknek is, eredetek, Atyafiságok, kétséges. Annyi régibb Historikusaink, sőt a' Görögökéi is, a' ki vándorlott Efszaki Nemzeteknek és így a' Magyaroknak is, első lakhelyeket Scythiában helyheztetik; de ez olyan közönséges nevezet, és olyan nagy kiterjedésű Tartományt foglal magában, hogy csak annyi bizonyosságot se téfzen, mintba ma valaki azzal a' kitéttel akarná születte földjét meghatározni, hogy ő Európából vagy Asiából való. Scythiának neveztetett, az akkori es-

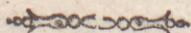
meretes Föld egész kiterjedésének Északi része, azért Nemzetem eredetének mostani vizsgálói, a' fagyos tengertől fogva, China széléig, mindenütt keresik Eleink első lakhelyét, és valamint a' Paraditsom helye meghatározói, tsupán tettzések szerént építgették ennekelötte Hypothesiseiket; ugy ezek is, külömböző, és elenkező vélekedésekre, szabad tettzések szerént oszttják fel magokat. Azomban pedig, mivel azon vidékek, a' számtalam Nemzetek ki vándorlása által lakosaiktól egészen megüressedtek, igaz vadhelyekké váltanak, és e' miatt a' vidékek régi neveik elenyésztek, azoknak nyomaik elvesztének; majd nintsen több ok egyik vélekedésnek elfogadására mint a' másoknak, és inkább tudós és szép értekeződésnek marad, mint hafznos vizsgálódásnak. — Ha az ember azért ezen külömböző gondolatokat egyben veti, és megfontolja, igen tsak az az egy tökéletes igazság maradhat meg, hogy e' mi Magyar Nemzetünk Eszaki Nemzet, és hogy onnét vette eredetét; mely, hogy milyjen kevésé határozza meg régi Hazánknek (Situsát) állását, magában világos.

§. 8.

Némellyek Tudósaink közzül, által látván ezen meggyözhetetlen nehézségeket, és azért más úton kezdvén elindúlni, Nemzetünk eredetét Nyelve hasonlatosságából akarták meghatározni: a' mely úton, hasonlólag, sok féle kü-

lömböző vélekedésekre adtak alkalmatosságot. De nem is tsuda, mert egy felől az ugy nevezett Scythia, vagy Elzaki Tartományok minden Lakosainak nyelvek, majd szinte egészen esméretlenek előttünk; más felől pedig, a' mostani Europai Nemzetek egyben elegyedése miatt, nállunk az élő nyelvek, oly sógorosok egymással, hogy ebben a' közép úton megmaradni igen nehéz, és így nagyon szükség magunkra vigyázni, hogy, midőn hafznosok akarunk lenni, nevetségessé ne vályjunk. Sokan vagynak közöttünk, a' kik a' Németből, Tótból, Törökből, sokan a' Lapponiai Nyelvből, sőt némelyek éppen a' Sidóból akarják Anyai nyelvünknek eredetét lehozni, és ezen keresgélésbe, olyan vaktába, és tüzzel ereszkednek belé, hogy a' míg az általok megállapított tör-sökökből lehuzhattják a' Magyar szókat, még csak egy betűjök se marad meg. Mivel azomban, ezen Etymologia által való meghatározása a' szóknak, mind a' nyelv tökéletesítésére, mind pedig a' Nemzet eredetinek meghatározására, sokat hafználhatna; azért hogy senkit is különösen meg ne sértsek, nem akarok ezeknek elé adásában igen méllyen belé ereszkedni, hanem csak minden különös tekintet nélkül, némelly hafznos jegyzéseket megemlíteni.

1. Mivel lehetetlen, hogy akármely Nyelv is, a' másiktól, egy vagy más szót ne vett volna, azért nem kellene senkinek is, az ilyen eredetek kikeresésében úgy megkötni magát,

hogy akármely nyelvben is, minden szót, ugyan azon egymás nyelvből kivánnyon lehúzni; mert e' többet árt mint sem használ. Ugyan ebből következik:

2. Az az igazság, hogy akármely nyelv is, több különböző nyelvekből veheti eredetét; a' mely igazságot az Etymologusnak szüntelen szeme előtt kellene tartani azért.

3. Az ilyen Derivatiókat, hogy kell megtenni, hogy ez által a' nyelv maga, annak Geniusa, és kitétele módja, erőszakot ne szenvedjen. Hibáznak hát sok rendbéli Tudósaink, midőn megkötvén magokat egy nyelvhez, mindent abból akarnak, akár lehessen akár nem, erőszakosan magyarázni.

4. Ezek szerént annak az Etymologusnak, aki az igazság mellett meg akar maradni, szükséges, hogy nem tsak a' maga nyelvét jól tudja; hanem sok egyéb nyelveket is fundamentomuson értsen, hogy így ha valamely szót egyik nyelvből erőszakoson le nem hozhat, azonnal más nyelvekhez is fojamosodhasson.

5. A' jó és részre hajlás nélkül való szó keresőnek, nem kell valamely bevett bal vélekedéstől lelkesítettetni, és nem kell a' nyelvet, tsupán tsak az ilyenek tekintetéből vizsgálni; p. o. gyakran tapasztaltam, hogy némely Tudósaink, feltéven magokban, mint kitsinált igazságot, hogy a' Magyar Nyelv ebből vagy ama' nyelvből veszi eredetét, minden szók le húzását, úgy alkalmaztatják, hogy ezen tzel-

nak próbája lehessen. Ez praejudicium, ezt le kell vetkezni.

6. Akármely Nyelvről is fellehet, sőt fel is kell tenni, hogy vagynak benne sok olyan ős törökös szók, a' mellyeknek eredetét más nyelvekben hujába keressük; azért az ilyen ős törökös szóknak, más nyelvekből való erőszakos lehuzása, káros szerentsétlen, és szükség-telen elme futtatjás.

7. Ha már a' Magyar Nyelvnek eredetét, ok vetetlenül más nyelvből kell meghatározni, jobb azt vagy, az élő Nyelvekben, vagy azok közt is, olyan Nemzetbéliekben keresni, a' mellyekről tudjuk, hogy régen a' Magyarokkal szövetkezésben vóltak. Azért is helyben nem hagyhatom, amaz egyébként sok tekintetekre nézve érdemes Hazánkfiának törekedését, a' ki a' Magyar nevezeteknek nagyobb részét, a' Bibliából, és annál fogva, a' régi Sidó' nyelvből akarja lehozni. Ez elme futtatásnak igen szép, de a' szép és váratlan, magába még nem igazság.

8. Nagyon kell vigyázni, hogy ha valamely Magyar szó, a' más Nyelvbéli szóhoz hasonlít, abból ne hozzuk mindjárt azt ki, hogy a' Magyaroknak kellett azt mástól költsönözni.

Ezt a' körüállások, és a' régi Magyar História tökéletes esmerése határozhattják meg legjobban; vaktában pedig, bajos akármit is állítani.

Többeket is hozhatnék ehhez hasonlókat elé, de mind tsak abban határozódnak meg, hogy az ilyen nemű vizsgálással vigyázva kell bánni; mért valamint az illendő Etymologisatio, a' Nemzetek sógorságára, a' Nyelvek eredetére nézve, sok nagy és új igazságokat szülhet; úgy szinte ha vélekedéseinkhez való szeretetünktől magunkat megvakíttatni engedjük, az ebben való mélyebb béerefzkedés, a' legszentebb igyekezetünket is, könnyen haszontalanokká teheti.

§. 9.

Közönségesen tudva vagyon, hogy Scythiából a' régi Pannoniába három rendbéli számos Nemzetek jöttek bé egymás után, úgy mint a' Hunnusok, Avarések, és végre a' Magyarok. Sokáig kitsinált igazságnak tartatott pedig az, hogy ezen három Nemzetek, ugyan azon egy vidék felől indulván, és ugyan azon egy úton jöven bé földünkbe, egymáshoz szoros Atyafisággal vóltanak, és hogy ugyan azon egy Törsöknek, tsak különböző elágazásai lettenek légyen: Mely vélekedés, első tekintettel, annyival is hihetőbbnek tétzhetett, hogy azt azon időbéli Historicusok, magok munkájokban nagyon erőssíteni láttatnak. Mindazonáltal, ámbár ennek igazságáról már most sokan kételkedni kezdettek, én még is, se ellene se mellette kardot kötni nem szándékozom. Ugyan is azon fellyebb említett két első Nemzeteknek

nyelvek, egészen elveszvéen, a' Magyarokkal való hasonlatosságokból, semmi erőssítő probát nem láthatunk. Illyen a' Magyarokkal Sógoros Nemzetek lehettek a' Kúnok, Jászok, és Pacinaciták, ámbár, a' mint a' Historiából láttyuk, ezek Magyar Eleinkkel, gyakran ellenségeskedésben éltek: de mivel ezeknek, is sem Nyelvekről, sem elébbeni lehets lakhelyekről, semmi bizonyost nem állithatunk; azért ezek Historiájának, a' Magyar nyelv eredetének kikeresésében, kevés hasznát vehettyük. A' régi Kúnok. *Mi Atyánkja* ugyan megmaradott nálunk; de egy az, hogy ennek igaz eredeti valóságához, még sok féle kétségek férhetnek; más az, hogy ennek, a' Magyar *Mi Atyánk* hoz, majd éppen semmi hasonlatossága nem lévén, ennél fogva, talám azt lehetne inkább állítani, hogy e' két Nemzetnek eredetében is semmiköze nem vólt egymással. Annak a' Magyar Historiára nézve halhatatlan emlékezetű Tüdósnak, Cornides Danielnek kéz irásai közt maradtanak, a' Kúnok eredetéről szolló egynehány rendbéli, igen nevezetes, és Tüdómánnyal tellyes munkái, a' mellyek, ha világ eleibe botsáttatnak (a' minthogy ez nem sokára meg is eshetik) reménylem, hogy ezen Nemzet eredetére nézve, több világossághoz és bizonyossághoz juthatunk. A' Kúnoknak és Jászoknak mostani nyelvek ugyan, nem tsak nem különbözik Anyai nyelvünktől, sőt tökéletes megegyezése miatt, amannak, még különös

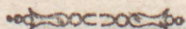
Dialectusának se tarthatik. Ama' hatalmas és kiterjedett Török Nemzetnek egyik eleje is, a' Turcomannusok, talám közel való Atyafisággal voltak a' Magyarokhoz; a' mellyet, nem tsak a' Régi idők Historiája; hanem, a' mint azok a' kik mind a' két nyelvet értik, állittyák, a' nyelvek hasonlatossága is bizonyittya. Van még Erdélyben egy maroknyi, és magát a' többi Magyaroktól, nagyon megkülömböztető Nemzet a' Székely a' melynek nyelve, némely különös kitételeket ki vévén, már most, a' Magyarral tökéletesen megegyez; de a' mely még is a' Magyartól, különböző eredetűnek tartja magát. Ezek Elejének, akár a' Pacinacitákat, akár pedig az Attila halála után vífza nyomtatott Hunnusokat tartjuk, mindenképpen nyelveknek mostani megegyezéséből is, koránt se állithattjuk még azt, hogy ezen Nemzet, a' Magyarral egy Törsökből származott volna. Tsak az marad tehát minden eléadattaknak egyben tételéből bizonyos, dolognak, hogy se a' Magyar Nemzetnek magának, se Nyelvének valóságos eredetét meg nem határozhattuk, és hogy valamiket erről állitunk, azokat mind tsak bizonytalan Fundamentomokat épült, homályos következtéseknek tarthatjuk.

§. 10.

De hogy már tsak a' nyóltzadik Század kezdetében Scythiából ki jött igaz Magyar Eleink, későbbi történeteiről folytassam mostani érte-

kezödésemet ; elmellözöm önként Nemzetemnek , mind azon vizfontagságait , a' melyeket nékie addig kikellett állani , a' mig régi havas Hazájából Pannoniába , ezen áldott földre kijöhetett. Ki jövén azért Eleink régi hazájokból , Pannoniába , sok féle Nemzetekre találtak : úgy mint a' Rómaiaknak némely Coloniáira , a' mellyekből a' mostani Olahok vették eredeteket ; a' Sclavusokra , a' mellyeknek mostani maradéki a' Tótok , Rátzok , &c. és még sok egyéb apróbb és kevesebbé hatalmas Nemzetekre ; de a' melyeknek , mivel tsak nem egéfzen elenyésztek , elé számlálásokkal kedves Olvasóimat , terhelni éppen nem szándékom. Mostani tzé-
lomra nézve , megelégzem azért annak említésével , hogy , hofzfas hadaközásaik után , a' régi Magyarok , nagy nehezen meggyözvén Pannoniának sok Nemzetbéli , és tör'sökös lakosait , nem tsak a' Rómaiak példája ellenére , a' meghódolt Nemzetek szokásait , és életek nemét el nem fogadták , hanem mindenkor tölök megkülönözve éltek ; és ha szinte idővel , nyelvekből némely szókat eltanúltak is , még is megtelepedéseket úgy alkalmaztatták , hogy vélek nagyon egybe ne elegyedhessenek. Valaki Magyar Országának minden részeit megjárta , világosan tapasztalhattya , hogy még most is. Hazánkban , kereftül kasúl , a' Magyar Nemzet föltosan úgy lakik , hogy minden a' több Nemzetekkel való egyben elegyedés , mesterségesen elvagyon kerülve. Azomban ámbár szegény Nem-

zetünk, Országának nem egy különös kerületében telepedett meg, még is mind eddig, Anyai nyelvünk egészen elnem veszett, melynek nevezetes okának, talám azt is tarthattuk, hogy mivel az a' többiekétől egészen különbözik, sem a' régi lakosok azt örömet nem tanúlták, sem a' Magyar akkori természetéhez képpest, az idegen nyelvek tanulására reá nem adta magát. — Annyival is inkább pedig, hogy a' Magyar, hadakozó Nemzet lévén hasznosnak látta, hogy a' véle hadakozó és meghódoltatott Nemzetek nyelvét ne értsék, és így a' veszedelem idején olyan nyelven egyezhessen meg egymásközött, 's úgy tehesse meg a' szükséges készületeket, hogy ellenségeinek elne árúlathasson. De ez az akkori időkben alkalmasint közönséges Theoriája és Principiuma volt minden nyughatatlan hódoltató, és vitézsége által elhatalmazott Nemzetnek. — Ez ellen lehet ugyan azon két ellenvetéseket tenni, hogy egy felől, nem minden hódoltató Nemzeteknek, és azok között különösen a' Rómaiaknak sem, volt e' szokások, és természetek; más felől hogy mivel a' nyelveket, egyes emberek tanullyák befejezzik, a' Nemzetek tzeljájának elárulói is mindig tsak különös egyes emberek, nem pedig a' Nemzetek egyesülve szoktak lenni. — A' mi az elsőt illeti; mivel én tsak ama' Nemzetek nagy vándorlása ideje alatt, egymás után ki származott Eszaki Nemzetekről, tettem közönségesen ezen megjegyzésemet, az egyes Nem-

zeteknek, és kivált a' Romaiaknak, a' kikiről tudva vagyon, hogy a' mint hatalmok nevekedett, ugyan azon mértékben Nemzeti Culturájok is gyarapodott, ellenkező példájok, állításom valóságát egészen megnem ronthatya. A' mi pedig a' másodikat illeti, ha szinte csak egyes emberek szoktak is Nemzet árulók lenni, a' Diffidentia a' mely mindenkor a' kisebb Gráditson álló Culturának iffjabb testvére, gerjeszthetett régi Eleimben, a' fellyebb említett félelmet. Azomban közönségesen önként megesmérem, hogy az ilyen, a' régi idők homályos körülállásaira nézve való Hypothesisek iránt, sokak lehetnek a' fundamentomos ellenvetések.

§. 11.

Hogy pedig a' Magyar, kijövetelével, milyen természetű lett légyen, azt világosan nem tudhattuk; hanem csak a' körül állásokból, és némely régi leírásokból, ha szinte nagy része azoknak részre hajló is, valamennyire gyaníthatjuk e' következendöket:

1. Vitéz nemzet völt, melyet bizonyítanak, azok a' sok, nagyobb részént szerentsésen folytatott háborúk; melyre nézve világosan benne kellett lenni, mind azoknak a' jó tulajdonságoknak, a' melyek a' valóságos vitézséget szülik; valamint szinte azoknak a' hibáknak, és fogyatkozásoknak is, a' mellyek a' szüntelen való háborúnak, természetes következései.

2. Felemelkedett fejű, büszke Nemzetnek kellett lenni, de egyfzersmind Generositással tellyesnek is. Az első a' szerentsés háborúnak szüleménnye vólt, a' másodikat pedig, az azon időbéli történetek, irói közönségesen bizonyittyák.

3. A' szerentsétlenségben elnem tsüggedő, a' szerentsében pedig, felnem fúvalkodó Nemzet vólt. Ezt ámbár sokan kétségbe hozzák, még is sok történeteinek előre be vett bal vélekedés nélkül való megítéléséből, világosan ki tettzik.

4. Ámbár az akkori Fainabb és cultusabb Nemzetekhez, úgy mint a' Görögökhöz és Rómaiakhoz képest, a' Magyarnak, nagyon bárdolatlan goromba Nemzetnek kellett tetzeni, még is magában egyenes 's jó szivű vólt, melyet, avagy tsak az is elegendendő képpen bizonyit; hogy, ama' fainabb Nemzetektök mely gyakran tsalattatott, vízre vitetett légyen. Magában is a' minden napi tapasztalás bizonyittyá, hogy mentül simplexebb együgyübb és kevesebb Culturájú valami Nemzet, annál egyenesebb, annál kevesebb ravaszással bir, és annál könnyebben tsalattathatik meg.

5. Sok féle viszontagságokon menvén keresztül Magyar Nemzetünk, és az élete módja, a' többi Nemzetekétök nagyon külömböző lévén, természetesen magának valónak kellett nékie lenni; és a' mi abból következik az idegenek nem nagy Baráttjának; melly is, hogy
sokáig

sokáig akadályoztathatta minden némű Culturáját, azt talám senki is kétségbe nem hozhattya.

6. Hogy végre, a' kegyetlenségre hajlandok lehettek Eleink, azt nem tagadhatom; de ez, az akkori háborús időknek geniusa lévén, én is Magyar Eleimet, az alól menté nem tehetem. Hallatlan kegyetlenséggel folytattattak az akkori időkben, minden részekről a' háborúk, azért a' mit a' Magyarral, mikor meggyőzette, miveltek, azt ő is győzedelmes korában vízá adta, és némelykor talám nagyotska Interessel is. A' Nemzeti boszúállások kedvetlen szüleményeit, töbnyire az ilyen háborúk éleztik és táplálják, melyet a' mostani újabb időkben, Óh fájdalom igen is nagy mértékben tapasztalhattunk. Azomban a' mint ugyan tsak az újabb időkben láttuk, az ilyen környülállások között, a' Nemzetnek nagyobb vagy kisebb mértékű Culturája, nem tsak a' hallatlan boszú állás kegyetlen nemeire nézve, külömbséget nem tsinál, sőt inkább, talám mentül pallérozottabb valamely Nemzet, boszú állásának annál irtóztatóbb nyomdokait szokta maga után hagyni.

§. 12.

Hogy az ilyen mostoha környülállások között, a' Magyar Nemzet Culturájának, igen tsekélynek kellett t lenni, az világosan és egyenesen az elébbeniekből következik. Az olyan Nemzet, a' mely örökké fegyver Zörgések kö-

zött látja magát, a' között nő fel; a' mely a' határait mindenkor fegyveres kézzel, a' hatalmasabb Nemzetek ereje ellen óltalmazza; a' mely végre kéntelen gyermekeit gyenge koroktól fogva, az ilyen élet módjához hozzá szoktatni, az ilyen Nemzetenél mondom, nem tsuda, hogy ha a' Páfztori (Nomadica) élet módja, sokáig fenmarad, nem tsuda, hogy ha a' föld mivélés, mesterségek, Manufactúrák és Kereskedés, lábra nem kaphatnak; nem tsuda, hogy ha a' tudományok, és Fainabb izlést megkivánó idő töltések, egészen elmaradnak; nem tsuda végre, ha az ilyen Nemzet, a' Culturának minden nemét megveti. Hogy pedig az ilyen körülállások közzé szorított Nemzetenél, az Anyai nyelvnek is, kivált ha sok különössége (Originálitása) vagyon, nem lehet hamar pallérozódni, az is bizonyos; mert egy felől reá nem érkezik más felől, nem tartja szükségesnek, és végre mivel maga is kevés szükségét érzi annak, munkásabb tagjaiban, azon igyekezetet elé nem segíti. Szabad legyen nékem az elmondattak lzerént, elébb az ős törökös Magyar szóknak nemeit rendre kikeresni; azután pedig, minden cultura nemein heresztül, a' Magyar Nemzetet Nyelvével együtt megtekinteni, erre Historiánk bizonyosabb történeteit alkalmaztatni, és ennél fogva tsak igen röviden meghatározni, hogy Anyai nyelvünkben, mitsoda nemű szók lehetnek ős törökösök, mitsodák pedig, mellyik Nemzettől vétettek. E'

talám a' Magyar Etymologusoknak, olly sok féle elágazott vélekedéseiket, valaményire egyesítheti, bizonyos illendő határok közzé szoríthattya, és egyfzersmind a' magam további állításait is megvilágosíthattya.

§. 13.

Ha azért a' Magyar Nemzetet és Anyai nyelvét, gyenge gyermekségétől fogva szoross vizsgálás alá vetjük, úgy bizonyosnak marad az, hogy olyan ős törökös Originális Magyar szóknak kellett eleitől fogva Nyelvünkben lenni, a' melyeket, vagy más nyelvből épen nem vettünk, vagy legalább a' sok elnyéftett Nemzetek miatt, eddig nyomokba nem akadhattunk. Gondolom ugyan, hogy ezen eléadandó Systemam iránt, sok Magyar szó vizsgálók ellenkező vélekedéssel fognak lenni; de valamint akármely nemű gondolataimat is, soha bizonyosoknak állítani nem mertem, úgy ennek is elfogadására nem tzelom, senkit is erőltetni: sőt a' mint már fellyebb is emlitém, az ellenkező hathatós okokra nézve, tulajdon mostani vélekedésemet is változtatni mindenkor kész leszek. Addig pedig, mig jobb útra nem vezéreltetem, ős törökös Magyar szóknak tartom, e' következő neműeket:

1. Ámbár Anyai nyelvünkről az Idegenek, és talám nem is ok nélkül, azt tartják, hogy benne módnélkül hosszú szók fordulnak elé; mindazonáltal a' primitivumok törökös szók

nagyobb rézfint, olly rövidek, hogy akármely Nyelvben is, hasonló számmal valókat nem igen találhatunk. Ezekközött azért a' Monosyllabumokat, nagyobb rézfint ős törsökös, igaz Magyar szóknak tartom, úgy mint, *kép, tél, nyár, ősz, szin, kap, &c.*

2. ős törsökös Magyar szóknak tartom, a' számok neveit: egy, kettő, három, négy, &c. ki vévén egyedük a' tizet, a' mely, hihető a' deák *Decemjéből*, vagy a' Frantzia dixjéből veszi eredetét; de erről úgy is azt a' különös megjegyzést lehet tenni, hogy ez, majd minden Europai nyelvekben egymáshoz hasonlít, melynek, ambar sokan mesterkedtek, valóságos helyes okát, még eddig ki nem tudták találni. Majd nints ma egy élő nyelv is Európába, bár vizsgállya meg akárki is rendre őket, a' melyben a' számok nevei közönségesen oly Originálisok vólnának, mint mi nálunk, és ez talán annak lehetetsalhatatlan próbája, hogy a' Magyar előbb kezdett nyelvében számlálni másoknál, és hogy a' régi időkben az Arithmeticára nagy szüksége lévén, nem volt oly tudomány nélkül való mint a' hogy most közönségesen állittyák.

3. A' test külső és belső részeinek neveik, hasonlóképpen ős törsökös Magyar szó. p. o. kéz, láb, homlok, bél, máj, &c.

4. A' közönséges tulajdonságai, (abstractae Denominationes) akár a' lelkes, akár a' lelketlen teremtvényeknek, ős törsökös Magyar

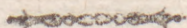

Nevezetekkel tétetnek ki. Az első neméhez tartoznak szépség, erő, ékesség, &c. a' második neműek pedig, vagy tsupa tulajdonságok úgy mint: nyájasság, kedvesség, szelidség vagy pedig indulatok úgy mint: öröm, harag, irigység, &c.

5. Minden közönségesebb tselekedetek, vagy szenvedések többnyire ős törökös kitételeket kaptak, a' Magyaroknál, kivévén az olyanokat, a' mellyek régi Eleinknél nem igen történhettek meg, vagy szokatlanok voltak. Erre nézve azért a' Verbumoknak nagy része akár magok primitivumok légyenek, akár más nemű szókból vegyék eredeteket, ilyen nemű szók közzé tartoznak; úgymint: enni, innya, ragni, vágni, érzeni, &c.

6. A' régi emberek nevei ezek közzé a' nemű szók közzé tartoznak. Nem kell pedig itten, a' mostani Keresztneveinket tekinteni, mert annál fogva, hogy a' Kereszténység kiterjedésével, a' közönségesebb neveknek, különös napok szenteltettek, majd minden Nemzeteknél a' régibb nevek megszűntek és a' Kalendariumban előforduló nevek, közönségebbekké lettek. Illyen a' régi Magyaroknál különös és tulajdon nevek voltak: Arpad, Kund, Leel, Geiza, Bela, Etelka, &c.

7. A' Magyar Országban lévő Vármegyék, Várad, vizek neveik is, nagyobb részént Originálisok úgy mint: Győr, Komárom, Ungvár, Szabolts, Zólyom, Ipoly, &c. a' Duna térszen itt nevezetes Exceptiót, de ennek az lehet ta-

lám oka, hogy nem a' hazánkban eredvén, azon első eredeti nevét mind végig megtartja. Valamint szinte azon helyek és folyó vizek, a' melyeknek már, a' Magyarok bėjövele alkalmazosságával meghatározott neveik voltak, és a' mellyeket Eleink, tsak egy kis változással vették bé nyelvünkben, úgy mint: Nyitra, Pösson, Esztergom, Hernád, Tisza, &c.

8. A' földnek közönségesebb termései, a' vadfák nemeinek nagy része, és a' találhatóbb közönségesebb gyümölcsök, mind olyan nevezeteket nyertek nállunk, a' melyeket tudtomra, más nyelvből nem igen lehet lehozni; p. o. ros, buza, széna, Bikfa, Cserfa, Gyertyánfa, alma, körtvély, &c.

9. Minden Adverbiumok, Pronomenek, Articulosok, és Exclamatiók, nagyobb részint tulajdoni a' Magyar nyelvnek; sőt vagynak némely ilyen nemű szók, a' melyeket, nem tsak más nyelvből magyarázni, hanem más nyelven ki se lehet tenni, úgy mint: bezzeg, valyon, ám, lám, &c.

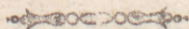
10. A' legközönségesebb köntösök neveit, se költsönözte a' Magyar más nyelvekből. úgy mint: Ing, Gatyá, &c. valamint szinte a' régi fegyverek neveit se, ú. m. nyíl, kard, &c. az ujjabbakból pedik, puska, ágyú, &c. Azomban pedig, mivel én a' Törökök nyelvét nem értem, nem merem kétségbe hozni, hogy valyon ezen utólsobb nevezetek, egy részét nem vette e' a' Magyar, a' Töröktől; mely gyanú,

anyival is helyesebbnek látszik, mivel ezen két Nemzetnek Atyafisága, ha nem is a' legutolsó világosságig megmutatható, legalább hihető; mivel ezen két Nemzet, sokáig szoros ízövetkezésben élt egymással, és végre mivel a' mint sokan, a' kik a' Török nyelvet értik, állítják, a' két nyelvnek is némű némű hasonlatossága vagyon.

11. Mindenféle Atyafiságok, emberi Relatiók, némely Méltóságok és közönséges hivatalok, igaz Magyar nevezetekkel tételnek ki; p. o. Atya, Anya, Bátya, (a' sógor, a' mely talám a' Németből jön, ki vétethetik) Biró Úr Barát, Ellenség, Felebarát, &c.

12. A' közönségesebb színek, némely Oeconomiai közönségesebb szerek, némely felesőbb állatok nevei, mind nem más nyelvekből költsönözött neveket kaptak a' Magyaroknál. ú. m. Veres, Zold, Fejér, Kutya, Farkas, Róka, Eke, &c. vagy ha a' föld mívelésre tartozó dolgok és szerek nevei között, valamit költsönöztek is, azt leginkább vehették a' Pannonia régibb Lakosaitól, a' Sclavusoktól, a' kik már a' Magyarok bėjövele előtt is, szántó vető emberek voltak.

Mind ezekből, és ehez hasonlókból világos az egyfelől, hogy a' Magyar Nyelv, soha se vólt olyan szűk, mint a' hogy sokan vélekedtek, más felől pedig az is, hogy Eleink, mikor Scythiaból kijöttek, nem vóltak olyan bárdolatlanok, mint a' millyeneknek az akkori

Byzantinus Írók le írják. Nem lehet ugyan tagadni, hogy az akkori vándorlásba jött Nemzeteknek nagy része és azok közt régi Eleink is, a' Görögökhöz és Rómaiakhoz képest, formátlanok voltak, mindazáltal, azt az ifzonyító leírást (a' lévén az ember természete, hogy a' mitől fél azt örömet rít színekkel festi le) inkább tsak az általok ugyan azon Nemzeteknél elterjesztet félelemnek lehet tulajdonítani.

§. 14.

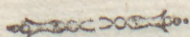
Da már ezeknek előre botsatása után, ideje, hogy feltett tzielom szerént, Nemzetem Culturája gyarapodásának fonalát kövessem, a' szerént, a' mint képzelni lehet, hogy akár mely Nemzet is, magát vándorló állapottyából, mind nagyobb nagyobb tökéletességre emelheti fel. Hogy a' Magyar, a' mely eredetében fegyverével élelmét kereső hadakozó Nemzet volt, megtelepedése kezdetével leginkább a' vadászatot űzhette, és legfellyebb a' Pásztori életet követte, az az elébbeniekből is világos ugyan, de a' régi történet íróink is, egy szívvvel és szájjal erőssítik. Az ilyen Pásztori és vadász Nemzetnek az élete módja, igen együgyű, és mivel kéntelen széllyek lakni, a' maga pallérozásában is igen kevés nyomos lépéseket tehet; azért mind addig, a' mig Eleink közönséges állandó Társaságokba nem egyesültek, igen kevés nyomát láttyuk nállok a' valóságos Culturának, megvilágosodásnak. Kevés

még az ilyen Nemzetnél a' szükség, kevesek annak némei, azért nem igen van oka, hogy azoknak kielégítéséről gondolkodjon: ennek pedig a' nyelvére is, nagy befőjása vagyon, mert e' miatt nem lehet ennek bővülni: tsak a' sok rendbéli szükségek szülik az újabb neveket, szókat. Bátran lehet azért állítani, hogy, a' mik ezen élet módjának folytatására szükségesek, azoknak neveik nállunk többnyire Originális Magyar szók, és legfellyebb a' vadászásra, és hadakozásra megkivántató némely fegyverek neveit: (ide nem értvén a' puska porral használhatókat a' melyek újabb találmányok) ha valamely Nemzettől költsönözték Eleink, a' fellyebb irtak szerént, bizonyoson a' Törököktől fogták venni. A' ki Hazánkíai közzül, ezen nyelvet tökéletesen értené, az ezen tekintetben is nevezetes világosításokat adhatna minékünk, mert anyit alkalmásint gyaníthatunk, hogy lassanként a' régi és felső ruhák neveit Nemzetünk nagyobb részint, a' Töröktől (mivel amazéhoz leginkább hasonlít) költsönözte.

§. 15.

Megúnván szegény Nemzetünk, a' tsupa páfztóri 's vadász életet, és látván, hogy ennél fogva, sem élelmét jó moddal, nem keresheti, sem pedig magát hatalmas szomszédjai ellen, elegendőleg nem óltalmazhattya; nagyobb társaságokban kezdett egybe állani, és nyilván legelőször is ezeknél fogva, föld mive-

lő Nemzetté lenni. E' volt Culturájára való első lépése, és ennek nyelvére az a' következtése lehetett, hogy mivel régi szavaiban, a' sok újabb és különböző füvek, fák, gabonák, és Földmívelő eszközök neveit fel nem találhatta, legelőbb ezekre nézve kezdette, ha nem is csoportosan az idegen szókat, nagyobb részént vagy a' Deákból és Görögből, vagy pedig az akkori Pannoniában, és hozzá közel lakozó Föld mívelő Nemzetek nyelvéből, úgy mint a' Tótokéból is elfogadni. Ez által mint oda fellyebb is irám, egymással szorossabban egyesülvén Nemzetünk Tagjai, és a' szorosabb együtt való lakás miat szükségeik is szaporodván, pallérozásoknak nevedekni a' megkívántató mesterségeknek lassanként hazánkba bétsúfzni, és ennél fogva, a' Nyelvnek is szükségesképen bővülni kellett. De mivel ezen Mesterségek közzül, egy némelyikének elkerülhetetlen vólta miatt, elébb kellett nállunk elterjedni, azért a' munkák és eszközök nevezésében is, tsak a' szerént szaporodott az idegen szó, a' mint a' Mesterségeknek magokban szükséges vóltokra nézve, elébb vagy később kellett közinkbe bé jönni. A' későbbiekben és szükségtelenebbekben azért, majd egy ős törökös Magyar szó sem fordul elő, és már ezekre nézve a' szókat, nagyobb részént az Olaszoktól, Frantziáktól, és főképen a' Németektől költsönözték. Hogy a' Mesterségek bétsúfzása után, hamar a' belső és külső kereskedésnek is

bé kellett közinkbe jönni, nem lehet tagadni, de ennek módja, holzfazas le írása által munkámat terhelni nem akarván, elég legyen e' kétöt jegyezni meg: Először, hogy még máig is, Nemzetünk szegényére, ez nállunk nagyobb részént az idegenek kezénél vagyon: Másodszor, hogy e' körül, az igaz Magyar szók felette ritkák, hanem mind a' szomizéd Kereskedő Nemzetektől fogadtuk el őket. A' kereskedést, a' Tudomány, és Tudományos pallérozása Nemzetünknek követte, melyről valamint maga helyén bővebben fogok szólni, úgy most, tsak annak említésével elégszem meg, hogy ezekben nagyobb részént, a' szókat és kitételeket, más Nemzetek példájára a' Görög és Deák nyelvből, mint a' Tudományok kútfejéből meritettük. Most ugyan ujjabb Tudósaink közzül, sokan tüzzel vassal azon vagynak, hogy a' Tudományokra nézve a' régi idegen kitételeket, igaz Magyarokkal tserélyék fel, de hogy ennek mi haszna, mi következése legyen? arról alább bővebben szólni szándékozom.

§. 16.

Ugyan tsak, minek előtte tovább mennék, és Nemzetem Historiáját elhagynám, szükségesnek vélem, nem tsak mint eddig, Nemzetem régibb Historiáját, minden változás és vallás tekintet nélkül szemlélni, és abban tsupán tsak a' közönségesebb Ideákon megállapodni, ha-

nem némely különösebb történetekre is, és azoknak nevezetes következéseire kiterjedkedni; a' mellyek között a' legelső és legnevezetesebb, a' Keresztény vallásunk közünkbe való bejövetele. A' Keresztény Vallás valamint minden Nemzeteknél, úgy a' Magyaroknál is nevezetes változásokat, mind a' Nemzeti Culturára, mind pedig a' nyelvnek pallérozására nézve, okozhatott, és valóban okozott is, de a' mellyeket csak ugyan e' következendőkre lehet talám szorítani.

1. Nemzetünknek nagyobb állandóságot adott: mert azok, a' Magyarok, a' kik addig többnyire csak szomszédjaik pusztításából éltek, a' kik a' szüntelen való hadakozásokban keresték gyönyörűségeket, azután ritkábban mentek ki lakó helyek határaiból, szomszédjaiknak békét hagytak, egy szóval inkább helyt ülökké lettek.

2. A' Keresztény vallás, gondolkodások módjában és tselekedeteikben több szelidséget öntött, sőt ellehet mondani, egész belső Charactereket szemlatomást javította.

3. A' mesterségekhez, a' Kereskedéshez, és a' Tudományokhoz való szeretetet öntötte lassanként belénk, azokat nálunk idővel virágoztatni is kezdette. A' Tudományokat ugyan különösen a' mi illeti, azok a' kereszténység első idejében, igen tsekély lépéseket tehettek; mert Eleinknek közönségesen nem lévén nagy hajlandóságok azoknak megtanulására, igen csak a' Papi rendnél állápodtak meg; igen so'

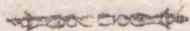
káig Országunk nagyai, még írni sem tudtak: melyre nézve egy felől a' Cancelláriusok, sokáig mind csak a' Papi rendből valók voltak, más felől pedig ha Országunk Világi tisztségesei valamit subscribálni akartak, mások által iratták felneveiket. De ez, majd minden Nemzetekkel az akkori időkben köz lévén, miatta Nemzetem semmi bal megítéltetést nem érdemel.

4. A' Keresztény Vallás bėjövele, köz Társaságunk formájának is nem csak állandóságot adott, hanem fogyatkozásai megjobbitása által, olly felséges poltzra emelte hogy azt, a' több Europai Nemzetek, méltán tsudalhatják 's tsudallyák is.

5. A' Keresztény Vallásnak a' nyelv palérozásara is nagy bėjolyása lehetett volna, ha mindjárt eleinte illendőleg használtuk volna. Ha akkor, mikor általa a' megvilágosodás Eleink között terjedni kezdett, egy felől a' Nemzet kézzebb lett volna, más felől pedig, ollyan Istápok álhattak volna fel, a' kik a' Tudományos Culturát, a' nyelv elé menetelével, egyben tudták volna kötni: úgy most Anyai nyelvünk elébb járna minden több Europai nyelveknél. Hátra maradasunknak okát azért csak magunkba keressük.

§. 17.

A' nyomtatás mesterségének feltalálása is, minden tekintetre nézve, nem kis változást okozhatott volna nálunk. Annyival is inkább

pedig, hogy ez a' mesterség, (a' min méltán tsudálkozni lehet) feltalálása után 30, 50, 's 90. Elztendőkkel, már a' Hazánkban is, nagyon elterjedett vólt. Még ma is találkoznak nállunk, némely ilyen régi időkben nyomtatott apróbb munkák. — Nem szükség talám nekem ezen betses találmánynak, mind a' Tudományok, mind az Anyai nyelv elé segítésére való hasznát szorossan megmutatnom; nem tsak maga a' dolog eléggé szóll mellettem, hanem a' több Europai Nemzetek eleven példája is nyilván bizonyította, annak hasznos vóltát. Sok nevezetes és jó tzélú következeseket húzhatott vólna tehát, mondom, maga után ez a' nyomtatás mesterségének ditső feltalálása, ha bal sorsunk, ebben is másképen nem akarta vólna. Egy felöl Nemzetünk menthetetlen andalgása, más felöl pedig, a' Deák nyelvnek, közöttünk a' Tudományokra nézve való oly közönséges kiterjedése azt tsinálta hogy, az ez által készült foganatos alkalmatosság elrepült, és Nemzetünk között úgy, mint más Nemzeteknél, a' hasznos tzélra nem dolgozhatott. Ha az akkori időkben Nemzetünk szerentséesebb gondolkozások közt lett vólna; most már nem arról írnék, miképen kellene Anyai nyelvünk pallérozását elémozditani, hanem tsak azt mutatnám meg, az elmúlt idők Historiájából, hogy mitsoda módokon és eszközök mellett emelkedett, minden más Europai élő nyelvek felett, a' ditsősség legfényesebb poltzára.

§. 18.

Ennél nem kevesebbé nevezetes történet a' Magyar Nemzet Historiájában, a' Vallásbéli Reformáció bėjövele, és ez is oly szaporán kiterjedett közöttünk, hogy a' Német Országai Reformáció kezdete után, mintegy hatvan elztendőkkel, nállunk is az az ujjítás lelke, éppen úgy elfogta vólt Hazámfiait, és annak Nagyait, mint a' Német Országaiakat. Hogy ez Európa nagyobb részében mind az el pártoltakban, mind a' megmaradtakban, a' Tudománybéli Culturát elé segítette, ennek állításával talám az igazságot meg nem sértem; mert ha egyéb oka nem vólna is, avagy tsak, ezen két résznek egy más között szüntelen való vetekedése, sok jót szülhetett, nevezetes hasznót tett. Akkor tájban mind a' két rész pártfogóinak nagy szükségek lévén arra, hogy vélekedéseiknek olyan nagy erőt és hitelességet adjanak, a' mennyit tsak lehetett, azért az egymással szembe állítandó okok kikeresése alkalmazóságával lehetetlen vólt, hogy a' tudományok minden több nemére is ki ne terjedjen vizsgálások haszna, és azokat is elé ne segítsék. Azonban, pedig, mivel mind a' két részeknek, arra is vigyázni kellett, hogy a' köz nép, és az úgy nevezett Laicusok között is mentül több pártfogókat, követőket szerezzenek magoknak, azért kéntelenek vóltak azokat is, vélekedések igazsága felől meggyőzni; mely által, hogy az Anyai nyelvnek kimivelése, is, nem kevésé

segítettettt elé, azt talám kétségbe se lehet hozni. Ezt bizonyították közönségesen a' Nemzetek példái, de szegény Magyar Nemzetünk is Anyai nyelvét, ha valamenyire későbbben is mint a' többiek, nagyobb részént még is ennél fogva kezdette pallérozni.

§. 19.

Ama' ditső Keresztény Királyünk, hogy mégegyszer Historiánkba vissza tekintsek, a' ki nallunk legelőször a' Királyságot felállította, Sz. István ideje után kezdvén Nemzetem történetei leírása bizonyosabbá lenni, attól fogva az három nevezetesebb Epochákra osztatik fel; szabad legyen tehát nékem ez három Epochákon, avagy tsak futva is keresztül menni, és azokban még némely nem igen nevezetesekek látszó, de a' Nemzet és nyelv pallerozására közönségesen sokat használt környüállásokra Olvasóimat figyelmetesekké tenni: Az első Dynastia, a' tsupa Magyar vérből, és tulajdonképen a' Sz. István Nemzetségéből származott Királyaink Dynastiaja. Ezek Uralkodásának ideje, a' melly 300. Esztendőkre terjed, kevés nagy dolgokat szült; és ámbár ezen idő alatt Magyar Nemzetünk, egy magától megálló különös Országot formált vala, mindazáltal, mivel az akkori számos Királyaink között tsak igen kevés nagy Emberekét számlálhatunk, Historiánk azon része egy formasága miatt, igen kitsiny világot terjeszt. Magyar Nemzetünk mind

Culturájára,

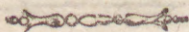
Culturájára, mind nyelve pallérozására nézve alkalmasint ott volt harmadik András ideje alatt, a' hová felvitte volt Sz. István halhatatlan emlékezetű első Királyunk; kivéven e' következendő környül állásokat, de a' melyek inkább csak a' Politicai *existentiát* segítették elé:

1. A' pogányság már ekkor egészen eltűnt volt közülünk.

2. Országunk Constitutiója valamennyire megállíttatni kezdett vala, de csak ugyan arra az állandóságra, és meghatározotságra nem léphetett, a' melyre később felemelkedett. Akkor az Ország rendei és a' Királyok között, örökké való vetekedések lévén, a' szerint a' mint ezek, vagy erősebbek, vagy gyengébbek voltak, nőtt és fogyott amazoknak Authoritások, tekintetek, szabadságok, és jussok.

3. Ezen idő szakasz alatt veszi eredetét, a' törvénykezésünk módja, és a' Törvény könyvünk a' nagy *Corpus juris*. Sz. Istvántól fogva majd egy Királyunk sinsen, a' kinek idejéről Decretumunk nem volna, és csak az a' kár, hogy ezek nem egészen jó rendbe szedve, a' magok eredeti valóságokban jöhettek kezeink közzé, és hogy ezeken kívül, sokan vagy elvesztenek, vagy önként ki is maradtanak.

4. Ambár a' jobb, és belső árrára nézve betesebb, 's meghatározottabb pénzekkel való élést, későbbre csak első Károly Királyunk hoz.

ta bé közünkbe, mindazonáltal, a' közönsé-
gesebb pénzek használásának módja, már ek-
kor is esméretes volt Eleink előtt; mely a' Ke-
reskedésnek egy nevezetesebb elémozdító esz-
köze lehetett volna, ha az idők mostohasága
miatt, az egészen meg nem fojtódott volna.

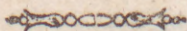
5. A' régi kiütésekkel egyben kötött, ke-
gyetlen, és pusztító háborúk nemei ugyan,
ezen idő elein mindjárt megszűntek vala; de
a' Cruciata Expeditiók, és a' kietlen Tatárok-
kal való gyakori birkózások, alkalmasint ama-
zokat úgy kipótolták, hogy, sem a' lakosok
meg nem szaporodhattak, sem pedig Eleink a'
valóságos Culturában, sok hasznos lépéseket
nem tehettek.

6. Mivel pedig azon idő szakasz alatt, a'
Tudomány egészen, sőt az írás mestersége is,
csak a' papi rendnél állapotott volt meg, és
még Törvényeink is deákul irattak: nem igen
lehet gondolni, hogy akkori Eleink, Anyai
nyelvünk pallérozásáról gondolkozhattak volna.
A' Kálmán Király első Decretumának elől járó
Beszédéből ugyan, azt lehetne gyanítani, hogy
az Magyar Nyelven irattatott, de ezen mód-
nak, a' későbbi időkre nézve is, további nyo-
mát nem látván, közönséges állításomat talán
nagyon nem gyengitheti? — Egy szóval erre
nézve igen kevés hasznát vettük ezen idő sza-
kasznak, legfellyebb Nemzetünk, némely vadabb
szokásainak levetkezése által, alkalmasabbá

tétetett, az igaz Culturának, pallérozásnak, és nyelv kimívelésnek későbbi elfogadására.

§. 20.

A' Második Dynastiánk, a' különböző idegen vérekből származott Királyaink uralkodása, két száz Efstendönél több időt foglal magába. Ha ezen idő Szakasza alatt, a' Thronusunkra, származások miatt, ősi Jussokat tartó különböző Fejedelmek, visszafonásaik és vetélkedéseik, Culturánkat nem akadályoztatták volna, talám oly nevezetes lépéseket tehattünk volna, hogy most már annyival lennénk a' több Europai fénylő Nemzetek előtt, a' mennyivel ők elhagytak bennünket. Nem mondom én azt, hogy mindezek mellett is, Nemzetem a' Culturában és nyelve pallérozásában ezen idő alatt, valami kis előmeneteleket nem tett, de mind ezek, állandóságokra nézve, oly tsekély következésűek voltak, hogy az említést majd nem is érdemlik. és én is mostani tzéломra nézve elégnek tartom, tsak két nagy Királyainkat megemlíteni. — Az első az a' Nagy Lajos Király, a' ki Olasz vérből vétén eredetét, a' maga hatalmát oly nagyá, és a' több Europai Nemzetek előtt, oly félelmessé tudta tenni, hogy, azon időkben, ő volt alkalmasint az, a' mi a' későbbiekben, a' Frantziák 14dik Lapossa. De nem tsak hogy a' sok szerentsés haborúk fojtatása, Országok hatalma alá való hozása által, biradalmát nagyon szélesen kiterjesztet-

te; hanem e' mellett, böltsessége, jó szíve és az Uralkodás mesterségében való jártassága által, az igazgatása alatt való Nemzeteket, és azok között a' Magyarokat is, nagyon szerencsésekké, és virágzokká tette: úgy hogy, ha az halála után következett vífza vonások, és gyengébb energiájú Királyok, el nem rontották volna azt, a' mit ő épített, halhatatlan, és élelztő nyomait tapasztalhatnók maig is, hasznos igyekezetének, faradozásának. — A' második nagy érdemű Királyunk vólt, amaz halhatatlan emlékezetű első Mátyás Király, a' ki a' Nagy Hunyadi János Fia léven, tsupa privatus emberből, egyszerre Királya lett, a' tömlöztből egyenesen a' Thronusra emeltetett. Esmeretesebbek nállunk ennek nagy tettei, elméleti különös tehetségei, mintsem, hogy azokat eléadnom, szükség vólna. Egy szóval, ám-bár nékie, más öröksége az Országban lévő különös jofágain kívül nem vólt, még is, tsupán a' Magyar erővel, mind a' napkeleti, mind a' Napnyúgoti Császárok előtt, félelmessé tudta magát tenni, sőt még Betsét is elfoglalván életét ottan bérekefzteni. De nem tsak nagy Katona vólt ő, hanem a' Magyar Nemzetet is, úgy tudta pallérozni, nyelve ki mivelését úgy elésegélleni, és Nemzetünket a' ditsőség olyan póltzára felemelni, hogy a' mint munkám elein, mindjárt érdeklettem, Udvara az akkori Cultura lakhelyének, Túdósok gyülekezetének, Nagy emberek Oskolájának, méltán tartatha-

tott, és az idegenek, annak tsudájára, mindenünnen rakásonként egyben gyülekeztenek. Ő volt Királyaink között az, a' ki legelőször, a' könyvek gyűjtésére adta magát, és rövid idő alatt, olly nevezetes Bibliothecát gyűjtött egyben, hogy annak hazánkából való ki vitelét elféledését, és nagy részben elvesztesét is, soha eléggé meg nem sirathattuk. — De az ő fényességének, és Nemzetünk az ő Uralkodása alatt fszerzett ditsőségének is, tsak a' volt a' sorsa, a' mi az első Lajosénak; úgy hogy e' két nagy emberbe, úgy látzik, tsak villám modjára akarta az Isteni gondviselés megmutatni, mit formálhat rövid idő alatt egy Nemzetből, és mely könnyen vissza taszithattya azt elébbeni semmiségébe.

§. 21.

A' Harmadik, és utolsó Dynastiánk, tsupán az Austriai kegyelmesen Uralkodó Királyainkból áll. — Nem merem én a' sorsainkat kezében méregető Isteni gondviselést azért vádolgatni, hogy ezen nagy házból szármozott jó és Ditsőséges Királlyainkat, közöttünk miért nem laktatta: de talám mint igaz Magyar, Hazafi, még sem hibázom ha azt állitom, hogy ha ezen Nemes tulajdonságokkal felruházott, nagy Fejedelmeink, közöttünk lakhattak volna, nyilván szegény Nemzetem, mind Culturájára, mind nyelvére nézve (a' melyről majd alább bővebben fogok szólhatni) az eddig elmúlatottat,

könnyen kipótolhatta volna. Tudom én ugyan, azt jól egy felől, hogy ezen idő szakasz alatt, a' belső vizfza vonások, és töbnyire a' Törökkel, a' Tudományok természetes és Vallásoknál fogva való ellenségekkel, tartott számtalan és kegyetlen háborúk, azt nagyon akadályoztatták; más felől pedig talám maga a' Nemzetem se vólt annyira elkészülve, hogy hamar tudta volna magát Cultiválni: mindazonáltal az olyan jó Fejedelmek közelebbről apolgató kezeik, körülöttünk valósággal tsudákat is tehettek volna. Vegyük tsak fel a' későbbi idöket, az utóbbi négy vagy öt Uralkodókat, tapasztalhattjuk, hogy miólta a' békesség hozzánk vizfza tért, miólta jó Királyaink e' mi Magyar Nemzetünk ügyet inkább szívekre vették, és miólta közelebről kezdetek Nemzetünk igazgatása modjába belé tekinteni, az ólta menyire kezdett az Virágozni; kellemenetes gyümölsöket hozni, 's elébbeni hátra maradását mely serényen kipótolni, 's végre. Culturánk, nyelvünk Oriási lépésekkel elébb elébb menni. — Kérjük azért mélly alázatosággal, mostani distösségesen Uralkodó jó Királyunkat, hogy ez után is ne vesse meg Nemzetünket, és mivel mi vagyunk úgy is Fénylő Koronájának egyik nevezetesebb Carbunculusa, tovább is Atyai képpen reánk, és nyelvünkre gondoskodjon: mert valóban a' mi szerentsénk az ő elemenetele, a' mi bóldogságunk az ő dífze, a' mi Cultiválásunk az ő

dítsősége, a' mi hozzá való tiszteletünk, az ő nyeresége : *Opes Regum sunt Corda Subditorum.*

MÁSODIK RÉSZ.

A' Magyar Nyelvnek Minémüisége Természete és Theoriája.

§. 22.

ELŐRE botsátván az elmondattakat, könnyü lesz már most, sőt szükséges is, a' Magyar Nyelv minémüiségét, Természétét, és Theoriáját elé adni. Nem tzelom pedig ennékem ezen alkalmatossággal, a' Magyar Nyelv közönséges Grammaticáját, bizonyos meghatározott Regulák alá szoritani; hanem arra, hogy Nyelvünknek mostani állapotját meghatározhassam, elkerülhetetlen lévén a' legnevezetesebb Ideák kikeresése, nem hibázom talám ha tzelom eléresére, Anyai Nyelvünkről, némely állandó és megztáfolhatatlan tapasztalásaimat közlöm, és elé adom. A' Magyar Nyelvről azért, legelőször is bátran ellehetmondani, hogy igen fennhéjazó (Lingva Emphatica) Minden Orientalis nyelveknek ugyan meg van ezen tulajdonságok, és eppén ez izolgáltatott arra alkalmatosságot,

hogy némely magyar Tudósaink, nyelvünk eredetét, mint erről felyebb ízollottam, a' Sidóba, Arabsba, &c. keresték. Van Nyelvünknek amazokkal még abban is bizonyos hasonlatossága, hogy sokak a' praefixumai, suffixumai, és intercalaris syllabái; de mivel egyébként, sem a' Nemzetek Historiájából, sem pedig a' törökös ízók hasonlatosságából (ambár ebben egynémelyek, vélekedésekkel tölem egész meggyőződéssel eltávoznak) a' Sidó, Chaldeai, és Arabs Nemzetekkel, semmi közelebről való Atyafiságra sem lehet gyanítani; azért ezen vélekedés, és ennek megmutatása (senki is sértésnek ne vegye,) itéletem szerént, tsak azok közzé a' ízép elme futtatások közzé tartozik, a' melyeknek kevés igaz hasznokat reménylhettyük. Anyi azomban a' Magyar Nyelvről igaznak marad, hogy vallamint egy felől kitételei fenhéjazók, úgy más felől nagyobb részént a' dolgok gyökerét, úgy kiteszik, hogy azt más nyelveken nem igen lehet követni. Gyakran voltam már én idegen földön oly környül állásokban, hogy erről kérdés támadt, és mindenkor oly szerentsés voltam, hogy az idegen Nemzetbélieknek, megmutathattam e' részről is, Anyai Nyelvemnek a' többiek felett való elsőségét.

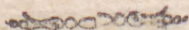
§. 23.

Akármely Nyelvről is, a' második nevezetes Kérdés, a' ízük, vagy bőv voltának meghatározása, 's megmutatása. A' mi már tehát Anyai

Nyelvünket ezen tekintetből illeti, valamint azt nem lehet róla állítani, hogy olyan szűk nyelv volna, mint a' hogy némely idegenek gondolják, úgy szinte, mivel (a' mint fellyebb is láttuk) Nemzetünk, eredetében, és azután is, sokáig a' Culturának nem nagy Gradusára léphetet fel; azért Anyai nyelvének sem lehetett a' bővség oly mértékét elérni, mint a' millyenre már most némely más Cultusabb Nemzeteké felhágott. A' nyelv bővítésére való törekedésünk azért, igen szükséges; módjai pedig e' következők lehetnek:

1. Az olyan idegen nyelvbéli szóknak önként való elfogadása, a' melyek a' dolgok értelmét, és velejét oly tökéletesen teszik ki, hogy akármely más úton is, a' hozzájuk hasonlóknak feltalálásokhoz, nem igen lehetne reménység. Ezen az úton bővült (hogy fellyebb ne mennyek) a' Görög által a' Deák nyelv, és az ujjabb időkben, a' deák nyelv által a' Német, Frantzia és Anglus Nyelvek; nem látom tehát okát, hogy miért irtódzunk mi egyedül ettől.

2. E' mi Anyai nyelvünkben vagynak, sok régi ős törökös, de már a' szokásból ki jött szók, ezeknek felelevenítése, és kikeresése által, nagyon lehetne nyelvünket bővíteni: de erre már megkívántatnék az is, hogy a' Régi Magyar kéz irásokat, és Nyomtatványokat, nagyobb szorgalmassággal olvasnók.

3. Sok *Provincialismusoknak*, Vidékbéli kitételeknek a' mellyekben ész, és meghatározottság lafzik, közönségesebben való elfogadása által is, nagyon lehetne nyelvünket bővíteni. Sokszor megtörténik, hogy olyan vidékekben is, a' hól az igaz Magyarságot fel se is tehetnök, hasznos, és szép értelmű szókat, kitételeket hallhatunk, de ezeknek elfogadásoktól, gyakran a' kevélység, és az előre bevett bal vélekedések, kárunkra megtartóztatnak.

4. Az új szók készítése is, nevezetes módja a' Nyelv bővítésének, de inkább tsak ottan, a' hól a' most elé adott módoknak helye nintsen; ezt pedig, a' mennyire tsak lehet, úgy kell alkalmaztatni, hogy a' Nyelv Geniusa alatta ne szenvedjen; azért, akár egy, akár pedig több, de mindenkor igaz Magyar, és nem egészen esméretlen szók egybe tételéből kell formálni őket, és arra különösen vigyázni, hogy a' végzések, a' több szokásban lévő Magyar szók mivóltáéhoz alkalmaztassanak.

5. Igen sokszor megtörténik az, hogy az új szók készítésének szükséges voltát, tsak azért képzeljük, mivel a' nyelvet tökéletesen nem értjük, és ennél fogva gyakran megvagynak már akkor a' szók nyelvünkbe, mikor ujakat koholni akarunk. Azért annak, a' ki nálunk új szókat akar formálni, illendő hogy nyelvünket tökéletesen tudja, és hogy elébb az új kitételek szükséges és elkerülhetetlen voltát, különösen és jól megvisgállya.

§. 24.

Hogy a' Magyar nyelv igen nehéz, az már az elmondottakból is kitetszik; de még a' következőkből jobban meg fog világosodni. Igen kevés, vagy talám éppen semmi hasonlatossága se lévén nékie, a' több élő nyelvekkel, azonban pedig, a' Constructiója modja is különös lévén, 's végre a' szók általtetelit, természetfe szerént nem igen szenvedhetvén, majd lehetetlen az idegeneknek, annak tökéletes megtanulása. Sok, Hazánkban régi idöktől fogva lakozó, Idegeneket esmértem, és még máig is esmérek, a' kik Anyai nyelvünket, a' leg nagyobb tökéletességig megtanulták, és oly fajtát is beszélik, hogy akármely született Magyar se beszélheti könnyebben, még is az Accentusba, a' kitételek modjában marad valami, a' melynél fogva, első tekintettel is meglehet őket esmérni, hogy nem született Magyarok. Azomban ezen tekintetre nézve, még azon különössége is megvagyon Anyai Nyelvünknek, hogy a' Frantzia azt sokkal hamarább, és sokkal nagyobb tökéletességgel tanullya meg, mint sem a' Német, melynek nemü nemü okairól alább bővebben. Ez a' különös tulajdonsága pedig nyelvünknek, annyira mégyen, hogy még a' hazánkban született és lakozó Törökök, Svábok Rátzok, Oláhok, Örmények, &c. Anyai Nyelvünket nehezen tanulják meg, és ha szinte némelyek közülök, a' legnagyobb tökéletességre viszik is, Magyar beszédeket; mind azon

által, ha az ember figyelmetesen vigyáz beszédekre, láthatlan fejében is meg lehet esmérni, mellyik Nemzetből valók légyenek.

§. 25.

Azomban mivel Hazánkban, a' Magyar Nyelv sok felé beszéltetik, azért magának a' Nyelvnek is sok féle különböző Dialectusai vagynak; tsak hogy annyira nem különböznek egymástól, mint a' Frantzia, Olasz, Anglus, és Német Dialectusok. Illyen különböző Dialectusok a' Székelyké, a' Kunoké, a' Palótzoké, a' Hientzeké, &c. melyeknek különbségeket eléadnom szükségtelen vólna, mert többnyire tsak némely szóknak, a' kimondásban való meghúzásából, némely Vocalisoknak másokra való által változtatásából, és vagy a' Tót vagy a' Német nyelveknek, nagyobb vagy kisebb mértékben való bele elegyítéséből állanak. Ezt a' különböző beszéd módját, még Vármegyék szerént is, ámbár nem olyan nagyon, tapasztalni lehet. Azomban, mind ezekre nézve is, a' mely Magyar Anyai nyelvét tökéletesem jól tudja, ha a' beszédre reá figyelmez első tekintettel is nagyobb részént megesmérheti, mellyik Dialectusból való a' beszéllő; sőt gyakran azt is meghatározhattya, mellyik Vármegyében született. Ezen Originalitása nyelvünknek, igazán nehezíti annak tanúlását, de ha a' Frantzia, Német, és Anglus nyelveknek némely nehézségei, előmeneteleket nem gátolhatták, való-

ban a' Magyar Nyelvnek is , nem sokat árthatnak ezen tulajdonságai.

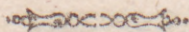
§. 26.

Egy nevezetes megjegyzésre méltó tulajdonsága Anyai nyelvünknek továbbá az is, hogy felette hoszszú szók fordulnak abban elé, és hogy ez által valami Monotonia láttatik belé tsúfzni: mellyet az Idegenek gyakran is hánynak szemünkre. Hogy ez magában úgy van a' bizonyos, melly is annyival különösebb, hogy az első törsökös szók, a' felsőbbek szerént, nagyobb részent, egy, legfellyebb két syllabájuk lévén, tsak az azokból kihúzott derivált szók különböző értelmekre nézve (a' Conjugatiókról még itt önként nem szóllok) hoszszabodnak el annyira p. o. ezen szóból *szem*, menyi szó jön: *szemes*, *szemérem*, *szemérmes*, *szemtelen*, *szemérmetlen*, &c. valamint szinte ezen szóból: *kép*, formáltatnak: *képes*, *képiró*, *képtelen*, *képzelem*, *kézelhető*, *kézelhetetlen*, ugyan tsak az a' tulajdonsága nyelvünknek, nem tsak nem szolgál kissebségére, sőt betse és Energiája éppen ez által nevedik; mivel ezen az úton sokszor, olyan különös Fain és valóságos Philosophiai értelmeket lehet kitenni, hogy azokat más nyelveken szinte lehetetlenség volna kifejezni. Bár is pedig ez így légyen, még is a' ki Anyai nyelvünket egész tökéletességgel érti, ezek körül is segíthet magán valamennyire azzal, hogy gyakran az ilyen hoszszú szó-

kat , több kurtábbaknak egyben tételi által, minden baj nélkül elmellőzheti. Tovább a' nyelvünknek némünémü Monotoniája , abból is származhatik, hogy , a' Vocalisok tsak két Classisokra lévén felosztva , mindegyik szóban tsak egy Classisból való Vocalisok fordulnak elé. De mind azon kütfökből származható Monotoniája Anyai nyelvünknek , egéizen nem vetzi el annak ékességét , sőt idegen orizagokon megfordulván , gyakran kéntelen voltam , avagy tsak azért is Anyai nyelvemet beszélleni , mivel az Idegen Nemzetbéli jó Barátim , azt állították , hogy az Acentusa , (hangzása) annak is , a' ki egy szót sem ért belőlle , kellemetesnek látszik. Lehet ugyan , hogy némely ember előtt ez a' praetendált Monotoniája nyelvünknek , szembetünőbbnek látszik , mint más előtt : de minekutánna a' Magyar a' szók közepén , ha tsak nem Compositumok , a' több Consonansokat annyira meg nem szenvedheti , egymás mellett , hogy még az idegenektől elfogadott szókban is , ha a' Consonansok csoportossan fordulnak elé , a' Vocalisok közben szúrása által , segít a' kellemetesebb kimondáson ; nem tudom valóban , hogy ezen Monotoniát hól keressem. Ehez járúl pedig még az is , hogy a' Magyar nyelv az éneklésre is , ugyan ezen tulajdonságára nézve igen nagyon alkalmas lévén , lehetetlen , hogy a' beszéllésben is , nem tsak tetszhető , hanem valóságos sok Disharmonia lehessen.

§. 27.

De már hogy magáról a' nyelvünk Theoriájáról, némely közönségesebb, és nem éppen tsupa Grammaticalis megjegyzéseket tehessek, szabad legyen tsak igen rövideden a' szók nemein által menni; azomban pedig mivel nem tsak jó móddal elrendelt, tökéletes Grammaticánk nintsen, sőt még magoknak a' nyelv Reguláinak meghatározásokról is, különbözök a' vélekedések, azért mostani tzielom, sőt eröm felett való vólna, ezen tárgyba igen méllyen belé erefzkedni. A' magyar beszéd módja állandó 's meghatározott ugyan magában, ezt senki nem is változtathatta, hanem a' mái Magyar Gammaticusok, tsak abban különböznek, egymástól, hogy e' már bevett beszédbéli szokásnak állandó, tiszta és változhatatlan Regulák alá való szorításában, meg nem tudnak egymásközött egygyezni. Ezen mód leírásában azomban, oly nagyon eltávoznak egymástól Túdósaink vélekedései, hogy az ember sokszor alig képzelheti, hogy ugyan azon egy nyelvnek reguláit akarják elé adni. Sokan közülök elébb kitsinállyák magokban Anyai nyelvünk Reguláit, és azután akár van mód benne, akár nints, a' Magyar nyelvet oly erőszakkal, ezen kitsinált kaptára szorittyák, hogy az ember egészen meghököl iránta. De ezek a' Nyelv vizsgálók, a' lapájánál nem pedig a' markolattyánál, fogják meg a' kardot; mert az embereknek, nem a' regu-

lákhoz kell alkalmaztatni a' nyelvét, hanem a' nyelv szokásaiból és természetéből képzíteni a' Regulákat. Mások ellenben, abban gyönyörködnek hogy mentől több Regulákat formállyanak, tartván attól, hogy a' kevés Regulák miatt, a' sok kivételeknek *Exceptióknak* annál tágasabb utat nyitnak. Én pedig részemről azt tartom, hogy a' ki egy tökéletes Magyar Grammaticát akarna írni, annak nagy Talentumú embernek kellene lenni, és sok idegen nyelvek tudása mellett, arra vigyázni, hogy a' közép úton maradjon, és se a' sok Regulákkal munkáját meg ne terhellye, se pedig a' kevés közönséges regulák miatt, a' számtalan sok exceptiókra alkalmatosságot ne adjon.

§ 28.

A' Magyar Orthographia igen könnyű, mert a' Magyar szók, kivévén némely Consonansok Diphthongusait, alkalmasint tsak úgy irattatnak, a' hogy kimondattatnak. Illyen p. o. a' *tz* és *cz*, a' mely a' Deákok *C* jét jelenti és a' *ts*, *cs*, a' mely a' mái Olaszok, *c* és *i* előtt való *c* jét fejezi ki. Az elsőre nézve ugyan, oly bizonyos ez a' Regula, hogy akámely idegen nyelvből vett szókban is, a' magános *Ct* meg nem szenved a' Magyar, hanem mindenüvé még a' Deák *i* előtt való *t* után is a' *Zt* utánna írja. Az *Y* betűnek különösen sok hasznát veszi a' Magyar; mind azonáltal magára mint vocálist se ki nem mondja, se meg nem

nem szenved, hanem mindenkor, tsak a' *r*, *l*, *n*, betük után tévén, meglágyítja ezeknek kimondásokat, de egyszersmind, olyan nehezé is teszi, hogy avagy tsak azért is a' Németek, a' Magyar accentust kimondás mondját nehezen tudják megtanúlni. A' Frantziáknak ezt ugyan nem olyan nehéz megtanúlni, mert az ő nyelvekben az ilyen hangnak neme, tsak más betűknek egyben tételék által tételik ki; még gyakrabban, és nehezebb kimondással fordul elé mint a' Magyarban, úgy hogy ez által lesz a' Frantzia nyelv annyira Örr alá való kimondású nyelv. Ezen *Y* betűnek nyelvünkben való gyakorlása, a' Görög nyelvel való Atyafiságnak lehetne talám jele, ha a' régi irásokból, és könyvekből azt nem latnók, hogy az, az ilyen Diphthongusokban, tsak az újabb időkben az *Z*nek vagy hosszú *j*nek succedált. Van még ezen kívül két vocális Diphthongus is, ugymint az *Ö* és *Ū* Anyai nyelvünkben, a' mely annak kimondását, a' most elé adott okokra nézve, a' Németeknek hasonlóképpen nehezíti, a' Frantziáknak ellenben külömbiséget nem tesz. De ennek is az ember ha eredetét és régi írása modját megvisgálja, úgy találja, hogy e' szerént irattak *oe*, *ue*, és így ezek bizonyoson, ezen két Vocálisból egyben tett Diphthongusok. A' Deákban előforduló *ae* pedig annyira nints megnyelvünkben, hogy még azon Deák szókban is, a' mellyek már a' szokás által nyelvünkbe bétsúfztak, és

a' melyekben ez az *ae* előfordúl, hiba volna ezzel irni, hanem nagyobb részént egy accentusos *ét* szoktunk helyébe tenni. A' Deák, Görög vagy egyéb Orientalis nyelvekből által vett szókban is, elé forduló *ph*, *th* betűket, &c. a' Magyar Nyelv természeti meg nem szenved, hanem az elsőnek az *Fet*, a' másodiknak pedig a' közönséget *Tét* teszi helyébe.

§. 29.

A' mi már a' Magyar Declinatioakat illeti, arról e' következő közönségesebb jegyzéseket megemlíteni el nem múlathatom:

1. Ez a' legkönnyebb része a' Magyar nyelvnek, mert akár mely nehéz elméjű ember is, egy két nap alatt könnyen megtanúlhatja tökéletesen.

2. Nints ugyan a' Nominativusnak, semmi állandó végzése, mindazonáltal a' Casusoknak formálása, mind egy bizonyos sínor mérték szerént mégyen, melynek próba köve, a' szó utolsó Syllabájában elé forduló Vocális. Azért is az egész nyelvünkben, csak egy a' Declinatio, és e' körül is az Exceptiók olly kevesek, hogy tekintetet sem érdemlenek.

3. A' Magyar Nyelvben a' Genus külömb-sége sinsen meg, hanem minden szó egyformán declináltatik; azért is csak egy az Articulus, a' mely minden szó eleibe tétetik és a' külömbség csak abban áll, hogy ha a' Nomen Vocalison kezdődik, az Articulushoz egy ^Z

adattatik, és egyébként a' Declinatioja a' szónak, maga valóságában megmarad.

4. Singularisa és Pluralisa a' Magyarnak szinte úgy meg van, mint akármely más nyelvnek, de azért a' declinatio nem nehezedik, mert a' Casusok végződése megmarad, tsak hogy egy *k*, az utolsó Syllabában elé forduló vocalissal, a' szó és a' Casus végzése közzé szúrattatik. Ez eránt vagynak ugyan némely *Exceptiók*, kivételek, de ezeket is könnyű közönséges Regulák alá szorítani.

5. A' Magyar Nyelvnek nem lévén Genusa, az Adjectivumok Declinatioja, és a' Substantivumokkal való egyben tétele is, igen könnyű: anyival inkább pedig, hogy mikor a' Substantivumokkal egyben tétettetnek, minden Casusokon, és Numerusokon keresztül, egy formán maradnak, és tsak eppen mikor magokra vagynak, akkor declináltatnak, a' szerént mint a' Nomenek; ez már az oka, hogy ámbár a' Magyar az idegen nyelveket könnyen megtanúllyá, még is ritka beszéli úgy a' Németet, hogy a' szók Genusával békével kijöjön.

6. A' Pronomenek Declinatioja körül nagyon, a' legnagyobb nehézség, mert azok többnyire mind irregularisok; De mivel az Originálisok igen kevesek, a' többik pedig, mind tsak némely betűknek, vagy Syllabáknak a' Nomenek végéhez való hozza tételek által formáltatnak, azért jó útásítás mellett, ezeknek is Declinatioja nem igen nehéz.

7. A' Supinumok Declinációjának is az a' sorsa, a' mi a' tsupa adjectivumoknak: a' no. menekkel egyben téve, nem változnak, magokra pedig ritkán fordulnak elé, és akkor is úgy declináltak, mint az Adjectivumok.

8. Meg nem álhatom, hogy ezen alkalmazhatósággal a' Praepositiokról ne szóllyak. Mivel a' Magyarának semmi Praepositiója nintsen, hanem azoknak értelmek, az Ablativus végső Syllabája változásának neme által tétetik ki, azért talám leghelyesebb itt, Anyai Nyelvünknek a' többiektől való ezen külömbségét meg említeni. A' Magyar Nyelvnek tehát egyenesebben szólván nintsenek praepositiói, hanem tsupa postpositiói, vagy suffixumai: A' *ból ről től el ben be*, &c. teszik ki a' Deák, és más nyelvek praepositiójok értelmét.

§. 30.

Ezekből azért természetesen következik, az is, hogy a' Magyar Comparatió, a' Casusokon kereftül igen könnyű, mindazáltal annak gradusai körül vagyon némely különösség, de a' mely még is nyelvünket nem igen nehezíti, hanem tsak Originalitást, és Energiát ad nékie. Minden más nyelvekben, a' Comparatiónak tsak három gradusa vagyon, úgy mint: *Positivus*, *Comparativus*, és *Superlativus*. De a' Magyarának nem tsak van még egy *super-superlativusa*, hanem ha emphasissal, indulattal akar az ember szóllani, még a' *superlativus*

particulájának, kétzerezése vagy harmad szorozása által, a' tökéletesség vagy fogyatkozás, nagyobb Gradusát teheti ki. A' Comparativus Gradusban a' kettős *bb* tétetik az Adjectivumok utolsó Syllabájában elé forduló Vocallissal annak végére, a' Superlativusban ez a' szótska: *leg*, tétetik eleibe, a' fellyebb való Grádusban pedig a' *leges*, a' *leg* eleibe, és így a' Magyar Comparatió így megyen: Szent, szentebb legszentebb, leges legszentebb, leges, leges legszentebb, &c. Rosz rozabb legrozabb leges legrozabb. Ezen utolsó grádusát a' Comparatiónak, ugyan a' Deákban a' *maxime* és *minime*, a' Németben pedig ez a' szótska: *Mer*, teszi ki valamennyire, de egészen még se felel meg nékie. Különösen pedig a' Németben, ha élnek is némelykor azzal, ugyan csak koránt se teszi ki a' Magyaránál szokásban lévő, leges legnek tökéletes értelmét Emphasisát.

§. 31.

Következik már a' Conjugatio a' mely a' legnehezebb része a' Magyar nyelv Theoriájának, úgy, hogy valamint a' Frantzia nyelvről bátran ellehet azt mondani, hogy a' ki tökéletes Orthographiával tud írni, az az egész nyelv Theoriáját érti; úgy szinte a' Magyar nyelvről is igaznak marad az, hogy a' ki tökéletesen tud conjugálni, az a' nyelvünk egész Theoriáját is Fundamentomason tudja. Egy némely különösségeit, és nehézségeit szabad lé-

gyen nékem azért, e' következendőkben él
adni:

1. Minden Verbumoknak magában, két féle a' Conjugatiója, a' mellyet legjobban így lehet talám megkülömböztetni; a' határozás nélkül, és a' határozással való p. o. *szeretek*, és *szeretem ezt az embert, halgatók*, és *halgatom*. Ez a' két rendbeli Conjugatio pedig, minden tempusokon modusokon és personákon keresztül, úgy különbözik egy mástól, hogy öszve elegyíteni, semmiképpen se lehet; sőt ha az ember ezt történet szerént egyben zavarja, nagy dissonantiáknak és hibáknak ad vele alkalmatosságot. Olly nehéz környül állása pedig ez a' Magyar nyelvnek, hogy ez főképpen az oka annak, a' miről fellyebb volt szó, hogy az Idegenek a' Magyar nyelvet tökéletesen vagy igen ritkán, vagy éppen soha se tanulhatták meg.

2. Minden Originale Verbumnak, vagyon még egy vagy két olyan Derivatívuma a' mely a' tselekedetnek, vagy szenvedésnek gyakori előfordulását jelenti p. o. *Észek*, *edegetek*, *eszegetek*, *szeretek*, *szeretgetek*, *szenvedek*, *szenvedgetek*, &c. és már ezen Derivált szók-
nak is a' szerént, a' mint a' primitivumoknak, két féle conjugatiójok vagyon. Ez annyira méggyen, hogy a' nyelvünk fainsága szerént, még több ilyen derivatiókat is lehet formálni, és az azokkal a' maga helyén és modjan való élés a' nyelv tökéletesebb értése nagyobb vagy kisebb grádusának nyilvánóságos jele.

3. Auxiliára verbuma ugyan a' Magyarnak egy sintsen, a' mely nagyon könnyitené nyelvünket, ha a' sok Syllabáknak a' Verbumokban, a' Tempusok szerént való bészúrása, azt nem nehezitené. Ez az utólsó környül állás megént olyan az idegenekre nézve, hogy ritka közöttök az olyan, a' ki ezt tökéletesen megtudná tartani. Azomban pedig, ha ez legkissebbben is elhibáztatik, nem tsak a beszéd értelmét megrontya, hanem gyakran valóságos nevetségeket, és kettős értelmekeket szülhet.

4. Tempusa talám egy nyelvnek sinsz annyi féle különbözö, mint a' Magyarnak: mert a' kinek Anyai nyelvünk egészlen hatalmába vagyon, az a' legkissebb idő haladékat, akár az elmúltra, akár a' következendöre néve, szinte olyan meghatározással mint a' Frantzia kitheti. De mivel ezekre a' köz beszédben ritkán van szükség, kevés Magyar találkozik olyan a' ki beszédét feltudna ezekkel ékesíteni.

5. Gerundiumok Supinumok, &c. még talám felesebben vagynak a' Magyar nyelvben, mint akármely másban, de az ezekkel való élés is, a' nyelv fainsága értéséhez tartozván, a' közbeszédben ritkán hallya az ember öket, és ennél fogva azoknak illendö használásához is, ritka ember szokhatik.

6. A' Passivummal ugyan nints az a' nehézség, a' mi az Activummal, hogy t. i. két féle Conjugatiója vólna, hanem a' megvagyon, hogy minden derivált Activum Verbum-

nak, megvagyon a' maga passivuma. A' neutrum pedig és a' Deponens tsekély velekedésem szerént, talám a' Magyar nyelvben nem igen fordul elé; mert, minden szenvedést jelentő Verbumnak is, megvagyon különösen a' Passivuma, p. o. szenvedek, szenvedtetem. Ezen környürláslásra nézve ugyan, sok Magyar nyelvet vizsgálók véllem ellenkező vélekedésbe léfznek, de valamint én ezen tapasztalásomat nékiek erősen nem ajánlhatom, úgy más felöl öket tsak arra kérem, hogy ezen tekintetre nézve, vizsgálják meg szorossan Anyai nyelvünket; és abba a' reménységbe vagyok, hogy vagy azt, a' mit állitok tökéletesen igaznak fogják találni, vagy legalább, egy némely lehető kivételek miatt, közönséges Regulámat meg nem vetik.

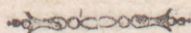
7. Ambár a' Magyar Verbumok végzése majd mind egy forma, mind azonáltal, a' Conjugatió maga olyan irreguláris, hogy azt regulák alá szoritani nagy mesterség. Még mais, a' nyelv vizsgálóink nem tudtak az eránt meg egyezni, hogy hányféle Conjugatiókat határozának meg nyelvünkben, sokan éppen tizet akarnának megállapítani. Én tsak ugyan úgy látom, hogy akár mennyit tegyünk is fel, mindenkor elég olyan Exceptiók maradnak meg, a' melyek az elé adott módokhoz nem alkalmaztathatók.

A' Verbumokról több ijen jegyzéseket is hozhatnék elé, de reménylem az éléhozattak is eléggé bizonyittyák azt, hogy a' Magyar nyelv,

megtanulásában a' Verbumok, és azoknak motiója tefzik a' legnagyobb nehézséget. Nem emlékezem, hogy még eddig láttam volna egy idegent is, a' ki úgy befzéllye a' Magyart, hogy a' Conjugatió ezen elé adott fainabb nemei ellen olykor olykor ne hibázna.

§. 32.

Hátra vagynak az Adverbiumok, és ezekhez foglalom rövidségnek okáért az Exclamatiókat, Coniunctiókat és Interjectiókat. Adverbiuma egy nyelvnek sints annyi mint a' Magyarinak; mert minden verbumtól egynehány rendbéli még pedig gyakran ellenkező értelmű veszti eredetét; hasonloképpen Coniunctiók, és Interjectiók is felesen vagynak; hanem ezeken kívül vagon még egy különös neme a' particuláknak, a' mellyeket más nyelvekben nem igen lehet találni, és a' melyeknek értelmeiket jó formán ki se lehet tenni. Illyen a' *bezzeg, ám, lám, hogy hogy, &c.* Ezeknek 's ehez hasonlóknak értelmeiket, gyakran próbáltam más nyelveken kitenni, de soha se érhettem el tökéletesen feltett tzelomat; sőt mivel ezen igyekezetem fogatlan volt, olykor idegen nyelv vizsgáló jó Barátaimnak, hofzas és kerülő leírásokkal némely Magyar szavaink igaz értelmét elejekbe terjesztettem; de a' volt a' következése, hogy sokáig meg nem foghatták, azután is pedig, mikor megértették, kéntelenek voltak hofzas próba után is meg vallani,

hogy nem kapnak nyelveken hasonló értelmű szókat. Avagy tsak ez is pedig világos jele annak, hogy született nyelvünknek van valami Originalitása, a' mely, más nyelvekben nints meg, és a' mely azt bizonyította, hogy az élő nyelvek közzül, már annak kikelletett halni, a' melyből a' miénk vette és vehette eredetét.

§. 33.

A' mi már a' Magyar nyelv Constructiója nemét, vagy is Syntaxisát illeti, arról is sok különös megjegyzések lehetnének, de rövidségnek okáért, 's nem lévén az a' tzelom, hogy Grammaticát irjak, vagy annak közönségesebb módját eléadjam, rólla tsak a' következő nevezetesebb tulajdonságokat jegyzem meg.

1. A' Constructiónak módja magában igen különös; úgy hogy nem igen lehet azt a' másokéval egyben hasonlítani, talám ha van valami hasonlatosság, leg több vagyon a' Deákokéhoz.

2. A' Syntaxisnak nints sok Regulája, és a' mi van is, könnyű megfogni, úgy, hogy a' ki a' Conjugatiót tökéletesen érti, az nyelvünket is ha elegendő szókat tud, hamar megtanúlhattya. A' Magyar Grammaticában valóban, a' mint sok izbe említém, a' legnehezebb környül állás, a' Conjugatióknak Regulák alá való szorítása.

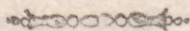
3. A' Deák és a' Magyar Constructió neve között, van tsak ugyan helyyel helyyel kü-

lömbség, a' többi között az is egy nevezetesebb, hogy midőn két Substantivum egymás után eléfordúl, és az egyik a' Deákban és a' Németben is a' Genitivusban tétetik, akkor a' Magyarban ugyan azon szó a' Dativusra változik által. Azért a' többi ilyen megjegyzésekre nézve, a' ki tökéletes Magyar Grammaticát akarna írni, az a' Constructio reguláinak előadásában, legjobban tenné, ha egy jó képzült Deák Grammaticát venne fel sinór mértékül, és csak a' szerént jegyzné fel a' különbségeket.

4. A' Magyar nyelv (mint erről fellyebb is beszéltem) nem igen szenved meg a' szók Transpositióját, (által tetelét) mivel ebből mindjárt valami erőltetés tetszik ki. Azomba pedig egy nyelv se szenvedhetvén kevésbé az erőltetést, világos, hogy a' Magyarban a' Poesis nehezebb, mint akármely más nyelvben.

5. Különös az is, a' Magyarban, hogy nem csak Sententiák, hanem gyakran egész rövid Periódusok is, minden verbum Regensnélkül, formáltatnak; melynek okául csak ezt mondhatom, hogy mivel a' Magyarban nints Verbum Auxiliaréja, valahol más nyelvben ilyen auxiliáre lehetne, a' Verbum regens, ott a' Magyarban egy tsepp verbum regens sintsen.

6. A' Magyar nyelvnek, és annak constructiója módjának, az is egy fő tulajdonsága, hogy rövideden sokat lehet kitenni, kivált, ha a' szókkal való éléstől nem irtózunk. Én

ezt igen sokszor próbáltam és mindenkor úgy tapasztaltam, hogy a' Magyar nyelv másokkal egyben hasonlítva, igen sok elsőséget mutat; melynek hasonlóképpen az az oka, hogy Auxiliáre verbuma nintsen, és így valahol, vagy a' Deák, vagy a' Frantzia, vagy pedig főképpen a' Német nyelvben, a' Verbumok tempus-aiban az Auxiliárék csoportosan elé fordulnak, ott a' Magyarban, egy Syllabának, sőt szokszor csak egy betűnek is belé földözésével, az egész értelme kitétetetik.

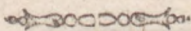
7. Meg nem álhatom, hogy ezen alkalmazatossággal azt is meg ne említsem, hogy a' Magyarban egész hosszú énekeket tudtak olyakat írni, a' mellyekben az *Enél* egyéb vocalis, a' nélkül, hogy erőltetés tetzzenék benne, elé nem fordul. Ez magában tréfás elme-futtatás ugyan, de még is tsalhatatlan jele annak, egyfelől, hogy a' Magyar Constructiónak igen alkalmazatosnak kell lenni, más felől pedig, hogy nyelvünk nem tartozik a' szegényebbek közé; valamint talám annak is, hogy nyelvünk magában a' Monotoniára hajlandó lenne. Próbállya meg bár az effélét akármelly más idegen Nemzet a' maga nyelvén, és majd megváltik, mire mehet, addig pedig ne szóllya meg anyai nyelvünknek mivóltát, ne kisebbítse igaz érdemét.

§. 34.

Ezen alkalmazatossággal talám méltán szólhatnék, az Ornata Syntaxisról, és az azzal szo-

rossan egyben szerkeztetett, akár kötetlen akár kötött beszédbéli ékesen szóllásról, de mind erről az ötödik rész végével, sokkal jobb módal szólhatván, akkorra halasztom erről való vélekedéseimnek és megjegyzéseimnek eladását: Annyival is inkább pedig, hogy mivel az ékesen szóllás, a' nyelv Culturájának a' felsőbb Gradusa, azért róla akkor lehet fundamentomosabban emlékezni, mikor a' nyelv pallérozása módjáról léfszen kérdés. Addig is pedig, talám elég lesz itten tsak azt megjegyezni, hogy Anyai nyelvünk magában is, olyan alkalmas az ékesen szóllásra, hogy akármely más nyelvben is, ezen tekintetre nézve, több tökéletességet nehezen lehet feltalálni. A' Magyar nyelvnek természeté ugyan azt hozná magával, hogy a' Periodicus Stylus inkább tulajdona lehetne; mindazáltal magam is olvastam már olyan per incisa irott szép, és ékes Magyar Oratiókat, munkákat, hogy tsudálkoztam rajta, és mivel Anyai nyelvünk természeté ellen valónak véltem, sokáig is gyönyörködtem benne. Nem szóll pedig most belölem Nemzetemhez való szeretetem vak buzgósága; de valamint egy felöl hiba vólna Nemzetemnek akármely tekintetre nézve, is olyan tökéleteségeket tulajdonítani akarni, a' mellyek ötet nem illetik, úgy más felöl nem látom okát, miért engedném Nemzetemet 's Anyai nyelvemet olyan tulajdonságoktól megfosztatni, a' melyeket a' legnagyobb jussal megérdemel,

vagy miért kellene béhunytt szemmel azon Idegeneknek bal törekedéseket néznem, a' kik azt még a' leg megérdemlettebb tulajdonságoktól, jó hajlandóságaitól, és törsökös érdemeitől megakariják folztani.

§. 35.

Minekelötte pedig ezen tárgyat elhagyhatnám, kéntelen vagyok magam tulajdon mentségére még egyet elé hozni: Sokan lesznek talám Kedves Olvasóim közzül olyanok, a' kik ezen második rész elolvasása után engem feltett tzelomtól, ok nélkül való eltávozással; sőt minden tzel nélkül való széjjel botorkádzással fognak vádolni, és a' kik szükségét által nem láttyák, hogy nyelvünk Theoriájának olly hozsas eladására miért kellett kiterjeszkednem. Megengedem ugyan, hogy egy felöl, fordúlhatnak itt olyan dolgok elé, mellyeknek említését minden kárnélkül elhagyhattam vólna, más felöl pedig talám némely tárgyak körül, kellestinél inkább is kiterjeszkedten, de mivel az egészről reménységem vagyon, hogy tzelomat megvilágosithattya, magamat hibásnak egészen nem esmerem. Ugyan is, hogy az ember nyelvünk Literaturájának mostani állapottyát jól meghatározhassa, szükséges vólt talám elébb azt is meglátni, mi jó tulajdonságai vagynak Anyai nyelvünknek; anyival inkább pedig, hogy a' nyelv élémozditására szolgáló eszközök, egy része (úgymind a' nyelvnek magának palléro-

zása,) eppen olyan, a' mely a' nyelv minéműségéből tulajdonságaiból és Theoriájából vezzi eredetét.

HARMADIK RÉSZ.

Annak meghatározása, mennyire mentt légyen eddig, a' Magyar nyelvnek pallérozása.

§. 36.

EZEKNEK előre botsátása után, ha a' Nyelvünk Historiáját, és mostani állapotját felveszem, nem állunk erre nézve olyan roszúl, nem vagyunk a' Cūturának éppen olyan alsó grāditsán, mint a' hogy ama' nagy érdemű Német Tűdós vélekedett, a' ki ezen tekintetre nézve nyelvünket, a' Tzigány és a' Lapponiai Nyelvekhez hasonlította. Ambár magában egy Nemzetnek is, egy Nyelvnek is a' másik felett olyan elsősége nem lehet, hogy az egymással való egyben hasonlításban vesztethetne: mindazonáltal akár a' régibb akár az ujjabb időkre tekintsünk, mindenképpen világos, hogy az ilyen hasonlítás, vagy nyelvünk nem tudásából, vagy tsupa rágalmazásból vévén eredetét, a' dolog igazságától igen távol jár. Nem akarok én ugyan egy Nemzetet is sérteni; de alkalmasint meg

merném mutatni, hogy a' mi nyelvünk talám még elébb kezdett pallérozás alá jönni mint a' Német nyelv. Vallyon mikor a' Sylvester Magyar Grammaticája iródott, vólt e' akkor Német Grammatica? és ha vólt, millyen forma? Vallyon mikor Molnár a' maga Lexiconját (szótárját) írta, vólt e' már akkor Német Lexicon? és ha vólt, vólt e' olyan jó mint ez? Vallyon mikor Pázmán Péter a' maga ékes Predikatzióit írta, vólt e' a' Németeknek olyan ékesen szóló Predikátorok? vallyon mikor az öregebbik Gyönyösi és Zrínyi a' magok verseiket írták, vólt e' a' Németeknek akkor illyen jó Epicus és Lyricus Poetájok? De nem hozok több ehez hasonló példákat elé, mert alkalmasint igaznak marad az, hogy a' Német nyelvnek mivelése igen tsak a' *Gotschéd* idejétől fogva kezdett emelkedni. A' mik ennek ideje előtt Német nyelven irattattak, azok vagy igen kevés számúak, vagy igen közép szerű izlésű munkák vóltak.

§. 37.

Hogy pedig a' közelebb való időkben elmaradtunk valamennyire a' Németektől, és a' több Európai Nemzetektől, azt nem tagadhattyuk; de tsak olyan elmaradás az, hogy azt egy kis erőltetéssel, és iparkodással könnyen kipótolhattyuk. Azomban nagy örömmel kelletik minden igaz Magyar szívnek tapasztalni, hogy mint egy húsz Elztendőktől fogva, a' Magyar

gyar Literatura oly tsudálást érdemlő sebes lépésekkel ment elé felé, hogy ha már most érzékeny Hazámfiai jó fordítást tudnának adni ezen törekedésnek, hamar elhagyhatnók azokata' magok nyelvekkel büszkélkedő Nemzeteket. Mikor szinte szegény Nemzetünknek, nyelvél együtt elkellett volna enyészni, akkor ébredett fel ellankadt Geniusunk, mikor a' Német nyelvet a' Monarchia köz hasznára mindennütt beakarták hozni, akkor eszmélkedtünk fel mély andalgásunkból, 's éppen az által, a' mivel nyelvünknek megkellett volna romlani, adták visszsa hozzá való szeretetünket. De valamint akkor egyszerre határt nem esmérő buzgóságunk el ragadott vólt bennünket, és talám elmaradható lépésekre vezérlett, ugy már most méltán lehet attól tartani, hogy ha tsak újabb és gyakori rúgót nem adunk Nemzetünknek, visszsa esik régi ájulásában, és minden haszon nélkül marad az eddig tett fáradozás.

§. 38.

Ha azomban az ember, vizsgálódóbb szemmel körül nézi magát, a' Magyar Literaturában, ha a' mostani sok Magyar könyvek számát megtekinti, könnyen tapasztalhattya, hogy az újabb időkben, (valamint szinte kivált Német Országon) egy esztendő alatt több Magyar könyvek jöttek ki, mint a' Régibbekben sokszor fél századok alatt; és tsak az a' kár, hogy a' szükségesebb és hasznosabb tárgyak

körül igen keveset dolgoztatnak Magyar Tudósaink, hanem tsak inkább a' könnyebb és szükségteleőbb neműeket választják. Hogy pedig a' Magyar Literaturának mostani állapotját meghatározhassam, szabad legyen nékem ezen tekintetre nézve, tsak igen rövideden a' Tudományok főbb főbb nemeit keresztül futni, és ezen alkalmatossággal, nem annyira hazánk számtalan érdemes Neveivel, (a' melyek úgy is mindnyájunk előtt esmeretesek, és együtt eléfognak fordulni) ezen munkámat széllyel szórva megtölteni, mint inkább azt meghatározni, hogy minden Tudományokban mennyire ment legyen Magyar Literaturánk.

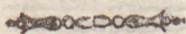
§. 39.

Vegyünk fel legelőször is egy olyan bárdolatlan Nemzetet, a' mely még ugyan a' maga természeti vakságában vagyon, de a' mely még is az ő Előljáróinak fáradozása és akadályt nem esmérő munkássága által formátlan állapotából kiakarja magát venni, annál bizonyoson legelőször is az Istenről, vallásról és Moralitásról való Ideákat kell feleleveníteni, megtisztítani; mert ez azonkívül, hogy az ember szivét megjobbitja, boldogittya, olyan Zabolá, a' melynél fogva az Előljárók a' nép hajlandóságait és indulatait oda hajthatták, oda vihetik, a' hová kelletik. Ezen közönséges megjegyzés szerént, igaznak marad hát az is, hogy mikor akármely nép magát formálni kez-

di, legelőször magától is vallását tisztogatja, megerősíti: és ha értelmesebb férfiai, fogantatos munkáik által akarják az ollyat elésegíteni, szükséges nékiek is, hogy az ezen tárgyra tartozó könyveket, akár fordításban, akár azon nyelvbe, eredetiképpen készülve főbbképpen eleibe adják. Ez hát akármely Nemzet Literaria Historiájában, a' legelső nemű Literatura; de ez volt a' Magyar Nemzetnél is az a' neme a' könyveknek a' mely legelőször kezdett szaporodni, el anyira, hogy a' 18dik századnak kezdetéig, nagyobb része a' Magyar könyveknek, kivévén némely Poétákat, mind tsak Theologiához, erköltsi Tudományhoz és a' kegyesség gyakorlásához tartozók voltak. Tekintse meg bár akárki is, az ollyan régi Magyar könyvek Listáját, mint a' Gróf Bethlen Kataét, a' melyek már most az Enyedi Reformatum Collegium könyvei között vagynak, és a' Néhai idősb Gróf Teleki Lászlónéét 's ezen állításom világos próbáját tapasztalhattya.

§. 40.

A' Magyar Nemzetre nézve, ez ugyan igen természetes volt, mert a' közönséges Reformatió ideje táján, olly sok féle Vallások kezdetek Hazánkban elszaporodni, hogy (mint felyebb említve volt) a' különböző vallású Papok kénteleneknek látták magokat arra, hogy az aklokhoz tartozó Juhaikat írásaikkal vallásokra voltaképpen nem tsak megtanítsák, hanem

mivel félhettek attól is, ne hogy nyájukat elveszessék, a' Vallások külömbségével is őket jól megesmértessék. Azomban pedig mivel ritkán történik az meg, hogy a' vélekedések külömböző vóltok körül, az ember az illendő és mérséklett módot és utat megtartsa; azon időről olyan veszekedéssel és mondhatom alacson motskolódással telyes ilyen nemű munkák maradtak mi reánk mind egygyik részről, hogy, ha magára a' Literaturára nézve kár nem vólna, azok némelyikének tökéletes elveszését, minden józánon gondolkozó Hazafi méltán kívánhatná. Az ilyen vak buzgóság maradványai majd minden Nemzetek között számosan találatnak fel, azért talám nem hiba, azoknak mindenütt egyformán való elveszéseket ohajtani, hogy így, a' késő maradéknak is Régi Eleje gyenge részének balul való megitélésére és kinevetésére módja ne lehessen.

§. 41.

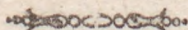
A' mi továbbá a' Morális Theológiát, azt az embert megnyugtató, és belső érdemét emelő Tudományt illeti, erre nézve ugyan azon időkről sokkal kevesebb maradványink vagyunk; mindazonáltal ezen tekintetben sem mondom, hogy nálunk fogyatkozás volna. Az újabb időkben ellenben a' feles szép fordításokkal, nagyon megbővitették ezen sókkal kellemetesebb tárgyat. Ennek mintegy nevezetesebb részét, említhetem a' kegyesség gyakorlására

megkivántató énekes imádságos es Istenes elmélkedésekkel megtölt könyveket: ebben sin-
tsen a' régibb időkről fogyatozásunk; az újab-
bakban ugyan igen keveseket irtak illyeneket,
hanem inkább tsak azon igyekeztek, hogy a'
régiekből jobb, és a' mai időkre alkalmatosabb
gyűjteményeket készítsenek. Az illyen könyvek
írásával pedig, a' régi időben, nem tsak a'
Papi renden lévők, hanem a' Világiak, sőt
még a' Főemberek is töltötték idejüket; a' mely,
a' más idegen Nemzeteknél, nem igen taláttat-
ván fel, világos jele annak, hogy a' Magyar
mindenkor igen jó, és a' kegyességre közönsé-
gesen hajlandó Nemzet vólt. Mivel azomban
a' Predikátziók, a' fentebb járó Stylusú munkák
közzé tartoznak, azért jóllehet rólok itt is szól-
lani hely vólna, még is azokról önként halgat-
ván, alább a' magok helyén kívánok szóllani,
most pedig közönségesen tsak azt megjegyezni;
hogy ha minden egyéb Literatúra nemei, Nem-
zetünknel a' régi időben annyira gyakoroltat-
tak vólna, mint ezek, úgy a' Magyar Litera-
turában olly nagy fogyatozás ingyen se lett
vólna.

§. 42.

A' könnyebb Stylussal irott könyvek köz-
zé tartoznak, a' Philosophiai és ahoz közeli-
tő minden névvel nevezendő tárgyakról irott
munkák. Ezekről ha kissebségére szolgál is
Nemzetemnek, kéntelen vagyok egyenesen ki-

mondani, hogy a' régibb időkről tökéletes folytatásunk vagyon, nem mintha közöttünk ilyen nemű és rendű Tudósok nem lettek volna, hanem mivel nállunk tovább maradott fenn az a' veszedelmes gondolkozás módja, hogy az ilyen válogatottabb Targyakról, tsak a' Deákban, abban a' Tudósok nyelvében lehessen írni, és hogy azoknak a' köz nép között való elterjedése, több kárt mint hasznot okozzon. De ez nem is tsuda, mert a' Szomszéd Német nemzetnél is, az ilyen nemű könyvek tsak mint egy fél századtól fogva kezdettek Anyai nyelveken irattatni; a' miket azon az előtt irtak azok, nem tsak kevesek, hanem igen közép szerű izlésű munkák. Még ama' pallérozására nézve olly híres és kevély Frantzia, 's Anglus Nemzetnél is, legfellyebb tsak az elmúlt századot lehet felvenni, mert a' mi ezeknél is ezen nemben azelőtt Anyai nyelveken irattott, nagyon kevés és igen tsekély érdemű könyv. De hogy a' Magyar Literaturára visszafiz térjek, a' Természet Historiájá, és a' Medicina vóltak még is ezen neműek közzül azok a' Tudományok, a' melyekben Hazámfiak legelőször kezdettek Anyai nyelvünkön, olyan holmi apróbb munkákat kiadni, a' melyekben inkább tsak a' köz népnek némely könnyebb és közönségesebb kézfogásokra, 's hasznos rendtartásokra való tanitgatása vólt a' fő tziel. De még most is ezen nemű Tudományokban, akár a' fordításokat, akár pedig az Originális köny-

veket vegyük is fel, olly kevés derék munkáink vagynak, hogy ezekre nézve, alig merném Nemzetemet a' sikra kiállítani. Ennek eddig való akadályait a' következő, elésegítése modját pedig az utolsó részben bővebben megvizsgálni, és kikeresni szándékozom.

§. 43.

A' Törvények Tudományában is, akár a' régibb akár az újabb időket vegyük fel, igen kevés munkáink vagynak Anyai nyelvünkön, a' a' melynek okát nállunk ugyan alkalmasint ott kell keresni, hogy sem törvényeink Magyarúl nintsenek írva, sem pedig a' köz dolgokat Hazámiai a' Politicai és Törvényes úton Magyar nyelven nem folytatták, hanem csak örök-ké a' Deákat nyesik. A' mi szomszéd Erdélyi Hazánkban ugyan ezen tekintetre nézve, egy kis külömbség taláztatik; mert egyfelől a' Nemzeti Fejedelmek alatt költ Törvények, a' melyekből készült az úgy nevezet *Aprobata* és *Compilata* mind Magyar Nyelven irattattak; más felől pedig, még máig is a' köz dolgok folytatásában, több hasznát veszik Anyai nyelvünknek, mint mi Magyar Országban. — Ugyan csak mind a' két Hazában ezen tárgyra nézve is az újabb időkből, némely nevezetesebb munkák irattattak; és csak az a' kár, hogy az időnek körülállásai miatt, az illyen munkáknak nagy része kézírásban maradván, világ eleibe nem igen jöhetett.

§. 44.

Talám a' Theologia után, a' Historia az a' Tudomány, a' melyben a' mi Magyar Literaturánk, a' legnagyobb lépéseket tette; de mivel, a' mint fellyebb is megjegyeztem, régi Magyarjainknak az a' bal szokások meg vólt, hogy inkább Deákúl, mint sem Magyarúl irtanak, nállunk nagy része a' Historiára tartozó munkáknak, Deákúl van írva. Mindazonáltal a' ki a' kézírások gyűjteményében gyönyörködik, igen könnyen tapasztalhattya, hogy mely sok Magyar nyelven irattatott Historiáink, Chronikáink maradtak kézírásban, a' melyek világ eleibe nem terjesztethettek. Igen szent azért azon Tudósoknak, és Tudós Társaságoknak igyekezetek, a' kik az ilyen kézírásban maradt akár Deák, akár Magyar nyelven írott Historicusoknak nyomtatásban való kiadásokon munkálódnak. Én a' ki ezeknek esmerésében valamennyire bele erefzkedtem, merem állítani, hogy a' két Hazában, annyi kézírásban maradt, ilyen munkáink vagynak, hogy, nagyobb gyűjteményeket lehetne kiadni, mint akármely más Nemzetnél eddig kiadtak vagy kiadhatnának. Azért is illő, hogy minden buzgó Hazafi, az ilyen jó, és hasznos szándékokat elésegitse, és azokban az akadályokat, a' mennyire tőle kitelik, elhárítani igyekezzék.

§. 45.

Ha az ember a' Görögöknek és Rómaiaknak példajokat megtekinti, azt lehet tapasztalni, hogy van még egy neme a' Stylusnak a' tanítás módjának, a' melyet ezen Nemzeteknél a' legrégibb időkben találhatni fel: ez a' Fabula a' mesék által való tanítás módja. Úgy látszik hogy ezen Nemzeteknél, minekelőtte még azok a' Culturának egy bizonyos Gradusát elérhették volna, már a' Morális regulákat, ahelyett hogy a' magok természeti köntösökben eléadták volna, a' mesék köntösében öltöztették fel; jól tudván azt, hogy a' mesék kellemetes szinénél fogva sokkal kedvesebben tethetnek akármely nemű embernek is, a' Moral együgyü és sokszor kelletlen Regulái. Hogy a' képek, Emblemák, Példabeszédek, és Hieroglyphák által való tanítás módja, a' mesével valóval mind ugyan azon egy nemű, az valamint egy felől kitsínált dolog, úgy más felől igaz, hogy amazok ennek nagyobb részént előjáró postái. A' Görögöknél Aesopus, a' Romaiaknál pedig Phaedrus, a' mint tudva vagyon, vólt a' mesékben való tanítás módjának fundátora, és majd minden újabb Nemzetek, ezeknek nyomdokait szerentsés igyekezettel követték, tsak talám a' Magyar Nemzet az, a' mely ebben igen tsekély lépéseket tett. Úgy látszik mintha Nemzetem, a' Morális kötelelességek megértésében, sokkal erősebbnek érzette volna magát, mintsem hogy az ilyen köntös külső tziifraságára

nagy szüksége lehetett volna. Ugyan tsak közöttünk is, az Aesopus Fabulait még 1556ban Pesti Gábor, azután pedig Heltai Gáspár fordították, az újabb időkben pedig Petzeli, Báró Raday és Hatvani újakat irtak, valamint szinte a' Lessing fábulait Aszalai fordította. Hieroglyphái úgy tudom Nemzetemnek nintsenek, de igen elmés és hasznos példabeszédekkel, nyelvünk úgy meg vagy on rakva, hogy mást alig lehet ebben véle öszve hasonlítani; el annyira, hogy ha Erasmus a' deák példabeszédekkel (Adagiumokkal) megtudott egy egész nagy könyvet tölteni, valóban ha Hazámfiak közül valamellyik reá adná magát, nem kisebb munkát tölthetne meg, a' mi régibb és újabb példabeszédeinkel. Az újabb időkben Szirmay Antal Úr tett ezen tekintetben valamit *Hungaria in Parabolis* nevű munkájában, és tsak azt óhajtanám, hogy azon nagy tiszteletre méltó Úr, ezen fáradozását ezután is hazája javáért félbe ne hagyná, hanem hasonló tökéletességgel folytatná. Ugyan tsak ámbár igen nehéz volna minden példabeszédnek eredetét és alkalmatosságát kikeresni, még is ennek kinyomozása egy szorgalmatos nyelv vizsgáló elmének, igen érdemes tárgya lehetne, kivált ha azt is felvenné, hogy minden egyéb nyelvekben előforduló nevezetesebb példabeszédeknek is, nagyobb része már Magyarra oly tökéletesen van fordítva, hogy se nyelvünkön erőszak nints téve, sem pedig magok erejekben nintsenek meg

tsonkitva. Meg nem álhatom, hogy ezen alkalmazhatossággal az úgy nevezett találos mesékről is említést ne tegyek, a' melyek ambár nyelvünkön számosan nintsenek, még is sokaknak fordítása, és nyelvünk modjához való alkalmaztatása által, anyira megbövíültek, hogy ezek is, egy különös munkának, méltó és kellemetes tárgyai lehetnének.

§. 46.

A' mi már a' szabad és kötetlen beszédben való ékesen szollást illeti, abban az idők és környülállások mivóltához képpest, nem lévén régenten egyéb mód a' predikátziókon hallotti Actiókon, és Oratiókon kívül, minden ékesen szollásunk, tsak azokban adta ki és tartotta meg magát. Azért a' ki az ilyeneket gyűjteni akarná (a' mint hogy ezen nemű nevezetes gyűjteményeket, én magam is láttam) tapaszthatná egy felől azt, hogy véghetetlen nálunk ezeknek száma; más felől pedig azt is, hogy egy némelyiké olyan ékesen van írva, hogy akármely pallérozott Nemzet között is szert tenne, és valóban tsak az a' kár, hogy még eddig senkisem gondolkozott közöttünk ezek lángjának egybenfzedéséről, és kiadásáról. Az újabb időkben Installatiók, Restauratiók, és egyéb alkalmazhatóságokkal is, oly sok ékes Oratiók mondattak, hogy a' ki ezeknek is válogatott gyűjteményét világ eleibe akarná terjeszteni, az ezzel az idegen Nemzetek Tüdő-

sainak megmutathatná, hogy a' Magyar nyelv az ilyenek nélkül sem izükkölködik. Eddig közöttünk, és az idegen Nemzetek között, az egész különbség nagy részént tsak abban állott, hogy az idegen Nemzeteknél, minden nyomton ilyen és ehez hasonló gyűjtemények a' közönség eleibe terjesztetnek; mi pedig szegény Magyarok, eddig az ilyen apróbb munkákat, bár a' késő maradéknak való által adásra érdemesek voltak is, szinte egészen elveszni engedték.

§. 47.

Hátra vagyon a' Poesis, ere nézve mind a' régi mind az újabb időkben legtöbb tétette: de hogy ezt annál jobb móddal megmutathassam, szabad légyen a' Poesis némely némeit, tsak igen röviden (mert bővebben ezen munkám ötödik részében fogok róla szólni) megtekinteni. A' nép énekei, vagy úgy nevezett: *Volks-Lieder*, a' Poesis némei között a' legelsőbbek, és már a' régi időkbel, olyan szépek maradtak reánk, hogy akármely más Nemzeti énekek mellé merem őket tenni. Ennekem tsak egyszer lévén szerentsém azoknak gyűjteményét látni, nagyon elbámultam, mind a' számán mind a' szépségén: De nem is tsuda, mert az olyan vitéz tetteiről esmeretes nép mint a' Magyar, örömet halgattya elei vitézségének leírását, és semmivel se is lehet benne a' Heroismust inkább felbuzdítani, mint a' szép notára vett hadi énekek által. Hogy a'

Poesis több Nemeit elhalgassam, példának okáért tsak a' fenn héjazó Epicus vers modjára nézve (mint már fellyebb is eléhoztam) melyik Nemzetnél találunk a' Régiségben egy Gyöngyösit egy Zrinyit? hól találunk az ujabb idökben a' Poesisnak több nemére és olyan jó Poétakat mint nálunk? Nem akarom pedig ezeknek szemérmetességeket azzal megsérteni, hogy itten ditséreteknek hoszú Listáját eléadjam, hanem tsak azt az egyet jegyzem meg, hogy ha eleitölfogva azon sok környülállások miatt a' melyek közzé völt rekesztve szegény Országunk, szabad lett volna a' régi és újabb Poétáinknak inkább kényekre ugrálni; úgy még sokkal több jó Poemáink volnának. Így is valóságos remek munkaink vagynak, hát amúgy mennyivel szebbek és többek lennének. A' versszerző tüzét semmisem óltja meg inkább, mint annak bizonyos és kivált szük határok közzé való szorítása. A' Magyar prosodia ugyan már Hálá Istennek, akár a' Cadentiás, akár a' Metrumos Vers szerzés módját vegyük fel, az ujabb idökben, annyira megvagyon határozva, annyira ki vagyon pallérozva, hogy mostani Vers Iróink, a' fül kellemetes tsiklandoztatására is, mernek a' szavak megválasztásában tekintetet venni. A' mi szomszéd Német Nemzet Társaink között, a' legnevezetesebb és furtsább elmék főképpen pedig Öst, Móritz, Klopstock és Voss, eleget próbálták a' Metrumot verseikben béhozni; de én minden praejudicium (előre bévett

bal vélekedés) nélkül légyen mondva, csak úgy tapasztaltam, hogy ha szinte az ilyen forma Poemáikban, igen felséges gondolatok vagynak is, még is a' Metrum úgy nem egyesülhet a' Német nyelv hangzása módjával, hogy erőltetésnél egyebet benne nem érezhettem. Ellenben a' Magyar Metrumos verseknek, nem ez a' sorsa, mert nyelvünk különös tulajdonságaira nézve alkalmasabb lévén az énekre, az ilyen nemű versek nálunk oly könnyen folynak, mint az Olaszoké és Frantziáké. Lehetne ugyan nékem itten azt az ellenvetést tenni, hogy ha szinte Anyai nyelvünk a' Németnél alkalmasabb is az énekre az nem a' Prosodiából, hanem az abban előforduló Vocálisok szármosságából és nemeiből veheti eredetét: a' mint ezt valamennyire az Frantzia és Olasz nyelvek is bizonyították a' melyek az éneklésre hasonlóképpen igen alkalmasok és még is tulajdonképpen, kevés prosodiájok vagyon. De én ezen kérdés megfejtésében most önként mélyebben nem erezkedhetem hanem csak abban állapodom meg, hogy akár a' prosodiának, akár az úgy nevezett Vocalitásnak tulajdonításam, az én érzékenységem szerént még is igaznak marad az, hogy Anyai nyelvem, nem csak az éneklésre alkalmasabb a' Németnél, hanem a' prosodiája is talám a' fülnek kellemesebb. Ha azomban ezen ítélet tételemben Nemzetemhez és Anyai nyelvemhez való szeretetem ösztönöz is, legalább állításom nints egészen

minden Fundamentom nélkül. Végre valóban minden hoszas megmutatás nélkül is alkalmasint igaznak marad az, hogy ha a' Literatura minden nemeiben oly serény Lépésekkel mentünk volna elé, mint ebben, úgy most hátra maradásunkról nem volna ok miért panaszolnunk.

§. 48.

A' Poemák közé (ámbar magában egy különös nemet tézzen) méltán számlálhatom a' vig, érzékeny és szomorú Játékokat, Comediákat, &c. Ezen nemben ugyan régi Eleink kevéssé mentek vólt, de az utolsó húsz esztendőben annyival több Fordítások és törsökös Magyar darabok jöttek világ eleibe. Kivált mióltától fogva Magyar Országban elkezdődött, és Erdelyben most is fennáll a' Magyar Játzó Szín, azóltától fogva úgy megszaporoztak az ahoz megkivántató Theatralis Darabok, hogy már most azt lehet inkább sajnállani, hogy a' megválasztások nem vólt tökéletes. Mind a' játzó szín, mind a' Comédia darabok hiánosságáról, alább bővebben szándékozván szólni; talám nem hibáztam azzal, hogy most azt tsak annyiba, a' menyibe a' mostani Magyar Literatura határainak kimutatására szükséges vólt, érdekettem. Mivel pedig az úgy nevezett Római mesék vagy Rómánok, tsak nem ezen nemű munkák között tartoznak, megnem álhatom, hogy rólok is itten említést ne tegyek. Ambar ezek még nintsenek közöttünk ollyan bőséggel

mint az elébbeniek, még is nem mondhatjuk, hogy benne nagy fogyatkozásunk volna, hanem itt is, mint fellyebb, tsupán tsak az okos megválasztásokban vagon az igaz fogyatkozás.

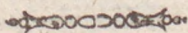
§. 49.

Eddig tsak a' Stylus nemei, és a' Tudományok rendi szerént tekintettem a' Magyar Literaturát; ideje már hogy azt rövideden, magából a' nyelv Theoriájából megvisgállyam. Mikor akármely Nemzet Anyai Nyelvét pallérozni, szépíteni, és a' közönséges hafzonra alkalmatosnak formálni akarta, legelső és főbb gondja a' vólt, hogy tökéletes Grammatikát, és Lexiconokat irattasson a' melyek által Regulái megállapittassanak, kitetelei meghatározassanak, és Szavai megfzaporittassanak. Ezeket a' gondoskodásokat követte a' Frantzia, Anglus, és Olasz Nemzet, de még e' mi Hazánk is ebben nem kivánt elmaradni, tsak hogy igyekezetét állandó tökéletességre nem vihette. A' Sylvester Grammatikájának idejétől fogva elég Magyar Grammaticák jöttek ki és azok között némelyek, elég hafznosok és alkalmatosok is, de úgy mint a' más nyelveken, tökéletes egy sintse. Lexiconaink is türhetők vagynak, tsak hogy nem elég bővők és nem elég Critice vagynak írva. Ezen fogyatkozást érezvén az Erdélyi Nyelv mivelő Társaság, igen helyyesen kezdett vólt ezen két Tárgyról gondolkodni, és egy tökéletes Magyar Grammatica részeit a'
ki

ki dolgozás véget, Tagjai közt kiofztani, de régtől fogva nem halván semmit is szerezés következtéről, nem tudom mire mehetett ezen hazafiui igyekezete. Ugyan csak mind ezeknek javításokról tsekély vélekedésemet alább bővebben szándékozom eladni, most elég volt megmutatni, hogy ezekre nézve mai napon hol állunk.

§. 50.

Említvén az Erdélyi nyelv mívelő Társaságot, nem álhatom, hogy még egy keveset, a' Tudós Társaságokról is, mint a' Literatúránk mostani állapotjának meghatározására szükséges mértékről, közönségesen ne szóljak. Örömmel tapasztalhattuk az újabb időkben, hogy a' Magyar Literatura előmozdítására, Hazánkban szerte széllyel állottak fel sok nemű Társaságok, és ámbár ezeknek nagy része, az idővizontagságai miatt, állandó lábra felnem emelkedhetvén, hamar elenyészett; még is Nemzetünkben ezen elő lépéseket, és igyekezetet, méltán lehet, kell is dicsérni. És ha szinte ezek egyebet nem használtak volna is, elég az hogy Nemzetünk értelmesebb Tagjaiban, a' nyelvünk pallérozására való fáradozatlan törekedéseket felbuzdította. Illyen a' Magyar Literatúrát valamenyire megítélő mértéknek lehet az újabb időkben felállott egynehány rendbéli Ujságokat is tartani, és csak az a' kár, hogy még eddig egy különös Magyar nyelven írott

Tudós Újságunk nintsen. De mind ezeknek, mint a' Magyar nyelv pallérozását, és ki mivelését előmozdító eszközöknek megítélését, főbbképpen ezen munkám utolsó részére halasztom.

§. 51.

Ezek szerént által futván a' Magyar Literaturának minden nemeit, alkalmasint meghatároztam annak mostani állapotját. Az el láttattak szerént azért, valamint azt nem mondhatjuk, hogy igen sokra ment volna; úgy valósággal, a' más Idegen Nemzetek némely Tudósainak is azon vádjokat, hogy mód nélkül nagyon elmaradtunk volna, meg nem érdemeljük. A' ki ezen feltételelem igazságáról még jobban megakarja magát győzni, tekintse meg a' fellyebb említett G. Bethlen Kata G. Teleki Lászlóné könyvein kívül, a' G. Szétsényi Ferentz, G. Teleki Samuel, Magyar könyvesgyűjteményit, és más közönséges Magyar Bibliothecák Laistromát. Ambár pedig koránt sem volt az a' tzelom, hogy munkám ezen Harmadik részét, a' Magyar Tudósaink neveikkel megtöltsem; mindazáltal mivel egyfelől nem akarom közönséges állításaimat, éppen minden próba nélkül hagyni, más felől pedig az idegenekre nézve, némely igen érdemes Tudósaink neveiknek megemlítéséről, magamat meg nem tartóztathatom, azért egy igen jó Barátomnak segedelme által, tsak annak meg-

mutatására, mely nevezetes embereket formált eleitől fogva Hazám, szabad legyen nékem a' Literaturának minden nemein keresztül, egy néhány nevezetes embereket, a' kik tudniillik Magyar nyelven irtak megemlíteni. A' 15tik Század előtt, se Magyar nyelven irott Documentumokat (ok leveleket) se pedig ugyan Magyar nyelven irott egész könyveket, munkákat nem tudunk eléadni; hanem 1450. táján élvén Báthori László, e' vólt az első Magyarra fordítója a' Bibliának, a' kit azután ezen tárgyra nézve követtek Káldi György, Károlyi Gáspár, Csipkés Komáromi György, Sylvester, vagy is igaz neve Szerént Erdődi János, Komjathi Benedek, Bárány György, &c. A' Theológiába munkaik által elhiresedtek, Ats Mihály, Bod Béter, Posaházy, Telegdi Mihály, Mólnár Albert, Bőjthe István, Bornemilza, Bessenyei, Molnár János, Nagy János, Szikszai Pál, Hrabovszky György, Öri Filep, Ráth Mátyás, &c. A' Historiába Zrinyi Miklós, Pető Gergely neve alatt, Heltai, Lisznyai, Székely, Gvadányi, Tordai, Szekér, Kulcsár, Dugonits, Budai, Aranka, &c. A' Geographiába és Statisticába, Decsi Bertalanfi Baranyi Eder, Németh László G. Teleky Domokos, &c. a' Törvény Tudományban Nánási, Decsi Samuel, Palotai, Cserei, &c. Az Orvosi Tudományban, Csapo, Veszprémi, Rátz, Héczler, Zay, Bene, Kováts, Kiss, Tolnay, Nyulas, Tekeshazy, &c. A' Philosophiába Szi-

lági Márton, Sárvári, Benyák, Faludi, Takáts, Molnár János, Szakonyi, Bessenyei, Verseyi, G. Teleki József, &c. A' Természet Historiájában Gáti, Molnár János Földi, Szent Györgyi, Csapó, Benkő, Zay, &c. A' Mathesisbe Dugonits, Molnár János, &c. A' Magyar Nyelv Criticájában és Tudományában Sylvester, v. Erdödi, Molnár Albert, Perefzlenyi, Csétsi, Bárótz, Decsi, Gyarmathi Szenthe, Szent Páli, Szabó Dávid, Kazintzi Ferentz, Aranka, Révay, &c. Az úgy nevezett Romai Meséket vagy Románokat írók, Bárótz, Dugonits, Kazintzi Ferentz, Bölöni, Gvadányi, Konyi, Mándi, Mészáros, Hatvani, &c. A' Theatralis darabok írói. u. m. Endrödi, Bessenyei, Boer, Faludi, Petzeli, Sinai, Szabó László, Szalkai, &c. Az Epicumokban nevezetesek Gyöngyösi István, Zrinyi, Bessenyei, Dugonits, Horváth Adám, Etsedi, Gvadányi, Szalkai, Pézeli, Hatvani, Nagy László, Nagy Ferentz, G. Teleki József, &c. A' Lyricumokra, Aranyos, Balassa, Ortzi Lörintz, Bartzay, Csokonay, G. Fekete János, Czinke, Döme, Erdödi, Faludi, Batsányi, Virág, Takáts, Kiss Faludi, Gyöngyösi János, Horváth Adám, Kazintzi Ferentz, Mátyásy, Kreskay, Révay, Szabó David, Kiss János, Pézeli, Édes Gergegy, &c. Afzfzony Poetaink végre u. m. Molnár Borbála, Fabian Juliana, Vályi Klara, &c. — A' most elnevezteken kívül, vagynak még sok nagy érdemű Nevezetek, a' melyeket érdemek

szérent mind eléhozni, a' helynek szük vólta nem engedi; de úgy is, az ő sok rendbéli Tudós munkáik érdemeket halhatatlanokká fogják tenni, az általam való megneveztetések pedig az esméretes érdemekhez nem ragaszthat semmit.

§. 52.

De minekelötte még munkám' Negyedik Részére által mennék meg nem álhatom annak a' Nevezetes Kérdésnek érdeklését; Hogy valyon a' sok számú könyvek' megjelenése mindenkor a' Literatura Gyarapodásának tsalhatatlan jeleé, vagy nem? vagy talám nem annyira a' könyvek számát, mint inkább azoknak belső érdemeket kellessen a' Literatura igazán való emelkedése jelének venni? Ha az ember az utolsó két 's három századoknak a' melyekben a' Tudományos Cultura Oriási lépésekkel, majd minden pallérozott Nemzeteknél elé ment, Historiáját meggondolya, ezen két ellenkező környülállásokat talállya: A' 16dik és 17dik Századokban, kevés számú, de fontos, és érdemes Munkák itattattak; ellenben a' 18ban és kivált annak utolsóbb részében, a' könyvek szinte felleg modjára elborították Horizontunkat, és még is a' Valóságos Tudósok az újabb időkben, nem hogy szaporodtak volna, sőt napról napra szemlátomást fogyini láttanak. Erre a' legnevezetesebb példa a' Német Országai Literaturának mostani állapottya, mert

(a' mint az úgy nevezett *Lipsiai Mess Catalogusok* bizonyíttyák) ottan most egy elzten-
 dőbe, több könyvek jönnek ki mint azelőtt
 fél századok alatt: a' Tudományt szeretők most
 ugyan, sokkal számosabban vagynak közöttök,
 de a' valóságos Tudósokból, ha mind úgy
 megyen ezután is a' dolog mint eddig ment,
 ma hólnap kifogynak: egyfzóval úgy láttzik,
 hogy a' Tudomány, nálók az ahoz értő embe-
 rek számára nézven nagyobb kiterjedéssel va-
 gyon, de különkülön véve Tudósaikban az igen
 mély értelem, hanyatlani, gyengülni láttzik.
 Én sokkal kissebbnek érzem magamat, mint-
 sem hogy ezen nevezetes Kérdést tökéletesen
 elmerném dönteni, hanem a' Magyar Literatu-
 rára nézve tsak azt jegyzem meg, hogy közön-
 ségesen véve nállunk a' könyvek' száma sza-
 porodása nem mindenkor, a' Literatura', és
 Cultura' nevedése tsalhatatlan jelének tartat-
 hatik, és hogy én legalább ezen kérdés meg-
 ítélésében inkább a' ki jött könyvek' belső ér-
 demét, mint sem azoknak számokat venném
 fel sinór mértékül.

NEGYEDIK RÉSZ.

*Annak megmutatása; mitsoda akadályai voltak
eddig a' Magyar Litteraturának.*

§ 53.

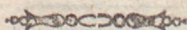
HA (a' mint fellyebb is érdeklettem, és a' mint most ujonnan elé kell hoznom,) az idegen Nemzetek nyelvének tökéletesítése azoknak egyéb Culturájokkal egyben hasonlítottatik, könnyen világosságra jön az a' Nevezetes igazság, hogy a' mint a' Nemzeteknek minden nemű Culturájok elébb ment, ugyan azon proportióval a' nyelv ki pallározása is előmozdított. Mentül vadabb valamely Nemzet, annál együgyűbb a' Nyelve, úgy, hogy az egészen vad Nemzeteknek a' nyelvek, inkább tsak valamely érthetetlen 's alig különböztethető hangok rebegéséből 's változtatásából áll, de a' különböző szók és azoknak egyben tételei keveset változván, inkább tsak tsupa intéssel adattatik elé azoknak nemek, számok és személyek;

mellyet az Utazók számos leírásai eléggé bizonyítanak. Mivel az ilyen egészen Vad Nemzeteknek kevés Szükségek, kevés értelmek, kevés Ideájok, és Széllyel lakván, az együtt való belzélgetésre is kevés alkalmatosságok vagon; azért igen természetes dolog, egyfelől az, hogy a' Nyelvek igen együgyű, más felől pedig az, hogy a' mint ezek vagy nevedednek vagy szaporodnak, úgy a' nyelveknek is magától bővülni, és pallérozodni kell. Mikor tehát az ilyen Nemzeteknek, külső és belső Culturájok mozdíttatik elé, annál fogva bizonyosan a' nyelvek is, majd szinte érezhetetlenül pallérozódik 's bővül; valami pedig ellenben ezen közönséges Nemzeti Culturát tartóztatja, vagy akadályoztatja, az a' nyelv pallérozásának is árt 's azt hátráltatja. Ezen közönsége, és igaz megjegyzést, azen okból nem vólt kár előre botsátanom, mivel az Anyai nyelvünk mivelésének akadályait, három féle nemekre lehet felosztani; először olyanok lehetnek, a' melyek egyenesen az egyéb Cultura fogyatkozásából következnek; másodsor olyanok a' melyek maga a' nyelv mi vóltából veszik eredeteket, és harmadsor, olyanok, a' melyeknek Fundamentumokat egyéb környül állásokban kell keresni. E' jó elosztás nemét talám én is követhetném, ha azok úgy egyben nem vólnának szöve fonva, hogy méltán tsak egymás természeti következésének lehessen tartani. Közönségesen ugyan tsak, arra ajánlom

magamat, hogy rövidségem mellett minden előre bévett bal vélekedést félre tenni igyekezem, és a' dologhoz úgy szollani, mint a' ki minden egyéb Nemzetek kára és kissebsége nélkül a' magáénak hasznát, és igaz javát kívánja előmozdítani.

§. 54.

Ezek szerént azért nyelvünk pallérozásának első Nevezetesebb akadályai voltak azok a' sok külső és belső háborúk, a' melyeknek terhe alatt Nemzetünk oly sok időig nyögött. Ha Nemzetünk Historiájában az Utolsó három Századokra (ki vévén a' 13dik Századnak utolsó nagyobb részét) visszafiz tekintünk, mely sok háborgásokat szenvedtek szegény eleink? Mindenkör tsak a' szomszéd Nemzetek ártatlan prédáji voltak; el annyira, hogy azoknak egymásközött való vetekedései miatt, magoknak is magokban mely gyakran kellett meg hasonlaniok? Bizony az olyan Nemzetnek, a' mely kéntelen örökké a' Márs mezején fegyverét villogtatni, a' mely soha se lehet bizonyos házi boldogságáról, a' maga tulajdonának megtartása felől; a' mely végre szüntelen való mozgásban rettegésben vagon; az illyen Nemzet mondom, hogy érkezne maga 's Nyelve pallérozásáról gondolkozni. De ha még ehez azt veszfizük, hogy a' régibb időkben az egyik nevezetes pufztító szomszédja éppen a' Török vólt, a' melynek vallása principiuma az, hogy min-

den Culturát, és minden Tudományt megves-
sen, és a' hol lehet meg is fojtson, úgy va-
lóban tsuda, hogy az olyan időben Nemze-
tünk annyira megálhatott. Az egymás között
való versengés és meghasonlás továbbá, mint
a' hofzas háborúknak természetes következése,
még azt a' kevés Culturát is, a' melynek az
idegenek fegyvere megkegyelmezett, szinte egé-
szben elrontotta volna, ha a' Nemzet ápolgató
Geniusa tsudálatos módon meg nem tartotta
vólna, és ha Nemzete megtartásáért az embe-
ri sorsokat böltsen igazgató Isten előtt nem ese-
dezett vólna. Valamint azomban a' szüntelen
való háborúk okozták hátra maradásunkat, úgy
ha a' következő részben eléadandó módo-
kat elköveltük vólna a' közelebből való hofzas
békességünk sokat használhatott vólna. Jól lehet
sokan azt állittyák, hogy a' hofzas békeség a'
Nemzeteket elpuhítja energiájoktól megfoszt-
ja, még is igaznak marad ez, hogy a' békes-
ség a' Músák Dajkája a' Cultura táplálója, és
a' nyelv pallérozásának istápjá. A' szünetlen va-
ló háborúk között, az igazság elbútsúzik, az
egyenesség elalufzik, az emberiség eltemette-
tik, a' Musák pedig mesze költöznek. Azért
akármit mondjanak is mások, én Nemzetem'
javára a' békességet óhajtom, maga's nyelve
pallérozására nézve pedig elkerülhetetlen ész-
köznek itélem.

§. 55.

Az Országban támadó kűdönös vallások, a' Culturát ugyan közönségesen nem tsak nem akadályoztatnák, sőt az egymásközött való il- lendő vetélkedés, által talám elé is mozdithat- nák. De Magyar Országon úgy látzik nem vólt egészen ez a' reménylhető következése a' Val- lások külömbségének; mert a' Reformatió ide- je táján, valamint egész Európában, úgy Ma- gyar Országon is elharapozván a' vallásbéli új- jításra való hajlandóság, és a' Fegyverek for- gatása által megkeméyedett Magyarok szivek- ben a' Keresztényi igaz türedelem fészket nem verhetvén, azokat az egymás üldözésére, és pusztítására felingerlette. Nem a' külömböző vallások tehát, hanem az üldözés vadindulat- tyá rontotta Nemzetünket, akadályoztatta an- nak minden némű Culturáját, mellyet a' több Idegen Nemzeteknek akkori példáik is eléggé bizonyittanak. Ugyan is a' Frantzia Nemzet üldöző indulattya által vették elé magokat az Anglus és Német Nemzetek, elfogadván ama- zoknak a' Vallásért kiüzött munkás és értel- mes hazafiait. Azomban pedig ezek magokkö- zött felállitván az igaz Keresztényi türeelmet, ámbár eleinte valamint amazok egymásközött háborogtak, még is utólyára megtsendesedtek, és a' lelki békesség kedves gyümöltseit kények- re bétakaríthatták. Nem szükség talám most nékem azon közönséges Kérdés megfejtésére kiterjeszkednem; hogy vallyon az az Országé,

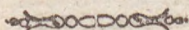

a' melybe tsak egy vallás vagyon, vagy a' melyben sok különbözök talátnak fel, boldogabb, és veszi hamarább elé magát? Mert én a' mint elébb is mondám, nem a' vallások egyezése, vagy meghasonlása, hanem az igaz Keresztényi türedelem ehez való járulása, vagy nem járulása mértékében állitom a' különbséget. Sőt ha az ember felveszi, hogy más Országokban az ebből származott illendő aemulatio, és vetekedés az újabb időkben a' Culturát, Tudományokat, és nyelvek pallérozását mozdította elé, méltán tsudálkozni lehet, hogy Magyar Országban oly keveset segíthetett, és hogy némely alább eléadandó apróbb hasznos következéseken kívül annyit nem használhatott, mint másutt. Ezen nevezetes kérdésre nézve bár fussuk is keresztül Európának mostani fenn álló Nemzeteit, világosan azt fogjuk találni, hogy egyfelől a' hatalmasabb és pallérozottabb Nemzeteknél egész kiterjedésében fellévén állitva a' Keresztényi türedelem, annak lehet nevedéseket, és hatalmokat főképpen tulajdonítani, más felől pedig éppen azon Országokat, a' mellyekben egy vagy más vallás a' többieket maga mellett meg nem szenved, a' leggyengébbek közzé lehet számlálni. A' máj ereje az Országoknak nevezetesebben a' kereskedés kiterjedésében áll, e' pedig a' közönséges Keresztényi türedelem nélkül lábra nem állhat.

§. 56.

Hazánknak régi ős Törsökös Lakosai Maradványi és a' Török és Tatar kegyetlen puszításai által Magyar Nemzetünknek (a' mely egyébként is kijövetelével nem lehetett igen számos) megfogyatkozása vólt az oka, hogy olly' sok féle Nemzetbéliek lettek Hazánknak Polgári. Ez magában nem csak nem vólt hibás dolog, söt első Nagy Királyunk' Decretuma szerént kötelesség, és a' Nemzeti Culturát mozditotta elé; mindazonáltal azon környülállások, a' melyek között azon idegen Nemzetek vé-
lünk egyben elegyedtenek, a' Nemzeti nyelv pallérozását akadályoztatták. Nagyon sajnállanám, hogy ha ezen kifejezésem által azt a' bal vélekedést huzhatnám magamra, mintha a' Magyar Országon megtelepedett idegen Nemzeteknek ellensége volnék. Én nem csak más Nemzetet nem gyűlölök, söt tudván azt a' magam tapasztalásából is, hogy a' nagyobb Cultura csak a' pallérozottabb Nemzetek által, és azktól jöhet közinkbe, örömmel szemlélem mikor érde-
mes idegenek Hazámban megtelepednek; azomban megvallom Anyai nyelvem jobb kimivel-
tetésére nézve, óhajtottam vólna, hogy eleitől fova a' ben lakó, vagy bévándorló idegen Nemzetek, inkább igyekeztek volna a' Magyar Nyelv megtanulásán, és ez által a' Magyar Nemzettel való szorossabb egyesüléseken. A' menyiben tehát azok azt vagy nem tselekedték, vagy talám meg is akadályoztatták, anyiban az ő itt

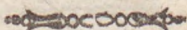
léteket, bejöveteleket, és megtelepedéseket Anyai nyelvemre nézve méltán károsnak tarthatom. Ezen buzgó Hazafiúi ohajtásom pedig magában is nem igazságtalan; mert a' ki Hazáját változtatván más köz Társaság polgárává lépzen, annak kötelessége új hazája szokásait, természetét, és nyelvét követni, gyakorolni, megtanulni, és mintegy ez által magát azon új Hazára érdemessé tenni. De ha továbbá is a' dolgot jól megvizsgálom, nem anyira nékiek, mint inkább azoknak, a' kik őket megtelepitik, lehet ezen ártalmas következtetést tulajdonítani: mivel azt a' különös, és minden fundamentum nélkül való gondolatot elevenítik fel benne, hogy ők egy puszta Országban telepednek meg, 's mintegy abban külön Statust formálhatnak. A' későbbi időkben mindazonáltal tapasztalni lehetett, hogy ezen tekintetre nézve is idegen lakóink Hazánkról jobban kezdenek gondolkozni, és nyelvünket is örömmel megtanulni. Mind ezeket azért egybe vévén, az idegen Nemzetek bejövételétől nem csak nem irtózom, sőt bévándorló tagjaikat örömmel és igaz Felebaráti szeretettel Hazámfiainak el is fogadom; csak hogy ők is azon igyekezzenek, hogy ha magoknak nem is lehetne, legalább Gyermekeik Hazánk nyelvét megtanulván, annak pallérozását elősegíteni igyekezzenek. Ezen kívánság igazságos, és a' mint gondolom hiba nélkül való.

§. 57.

Tudom én azt jól, hogy a' Magyar Nép kevés számból álván, magában nehezen tarthatna volna meg magát, valamint szinte azt is, hogy az Europai Birodalmak idő jártatva Oriási nagyságra nevekedvén, Országunk valóságos halzna a' vólt, hogy a' több szomszéd Országokkal együtt, ugyan azon egy hatalmas Urnak Uradalma alá adja magát, hogy így egy nagyobb testet formálván, a' más hatalmas Országok nyomattatásától ment lehessen. Akármit mondjanak erről más Politicusok, én ezt Nemzetem javára elkerülhetetlenül szükségesnek itélem, ha szinte az is talám igaznak marad, hogy egy magában nem álló Ország sokkal könnyebben vesztetheti el uralkodása formáját Nemzeti eredetét, nyelvét, köntösét, és egész political lételét, *Existentiaját*. De ekkor is nem annyira a' több Nemzetekkel való egybenállás, mint inkább a' vele egybenszövetkezett Nemzetek irigysége, és ártani való szandéka teszi nékie a' nagyobb kárt.

§. 58.

Egy nagy akadály a' Magyar Cultura elemozdításának, és az által a' Nyelv pallérozásának is az, hogy már oly sok időtől fogva Királyai közöttte nem laktanak. Anyival is inkább pedig, hogy a' Királynak a' Nemzet között való lakása, mind az uralkodóra mind a' népre nézve nem olyan jó következés nélkül

való környül állás, mint a' hogy közönségesen állittyák. A' Nemzet ezáltal Királyát jobban meg-
 esmérheti, de Királya is jobban a' Nemzetét, a'
 Nemzet fogyatkozásainak Királya szemmel látott
 tanúja lévén, azokat hamarébb és jobb mód-
 dal orvosolhattya, de a' Nemzet is Királya sze-
 méllyes jelenleté által, jó tulajdonságaival job-
 ban megismerkedvén, több bizodalmat kaphat
 hozzája; a' Nemzetnek minden nemü Culturája,
 Királya', és annak fényes udvara jelenléte ál-
 tal, mintegy feléled; és végre a' Király hozzá
 tartozóival együtt megtanulván a' Nemzeti nyel-
 vet, annak is dísz adnak, és pallérozását elé-
 segítik. Tekintsünk bár is más egyéb Nemze-
 tekre, és mindenütt azt láttyuk, hogy a' melly
 Nemzetek a' Culturában, és nyelvek palléro-
 zásában elé mentek, azoknak Királyaik és Fe-
 jedelmeik, mindenkor közöttök laktanak; il-
 lyenek a' Frantzia, Anglus, Német, és Olasz
 Nemzetek. Távol légyen ugyan tsak én tölem
 az, mintha a' mostani környülállásokra nézve
 ditsösségesen Uralkodó Jó Királyomtól azt ki-
 vánhatnám, hogy szüntelen közöttünk lakjon,
 de nem is vagyok Nemzet Társaimhoz olyan
 irigy; mind azonáltal talám nem hibázom, ha
 egy felől ezt mint Anyai nyelvem pallérozásá-
 nak akadályát eléhozom; más felől pedig mint
 buzgó Hazafiú, azon óhajtást is el nem halga-
 tom, hogy bár tsak mostani jó Királyunk ben-
 nünket, jelenlétével és köztünk való hozzásab-
 maradásával olykor olykor szerentséltetne, hogy
 így

így avagy csak az is Culturánkat, és nyelvünk pallérozását valamenyire elésegithetné. Mely illyetén Hazafiúi kívánságom esdeklésem, annyival is kevesebbé tartathatik hibásnak, hogy ditső Királyunk' Uralkodása elein tett kegyes ajánlása által nem kis reménységet is nyújtott ehhez buzgó Magyar jobbágyainak.

§. 59.

A' Nemzeti Cultura, és a' nyelv pallérozása akadályai körül egy nevezetes kérdés az is, hogy valyon a' Hazánk Constitutióját, és annak formáját lehet e' méltán az akadályók közé számlálni. Hogy a' mi Uralkodásunk formája leginkább *Anistoratia* az olyan bizonyos, valamilyen kétséges az, hogy melyik Uralkodás formája legyen a' legjobb a' legalkalmasabb. Minden Uralkodás módjának vagyon a' maga jó része, és a' maga fogyatkozása; mind egyik, ha jól vitetik, hasznossá válhatik, ha pedig rosszul, a' Nemzet végső pusztulását huzhatja maga után: de azért még se lehet, se az egyiket se a' másikat, vagy tökéletesnek tartani, vagy egészen megvetni. Ha a' mostani, vagy a' régibb Cultivált Nemzeteket vesszük is fel, mindenféle nemű Constitutiójuakat találunk közöttök, úgy hogy e' körül a' tapasztaláson se lehet semmit is fundálni. A' hol *Respublica* vagyon, ott a' nép Energiáján sokat lehet építeni; A' Monarchiába ellenben az jó Uralkodó megért tettzésétől szapora lépéseket lehet várni:

mivel pedig a' Despotismus minden nemű Uralkodásba megeshetik, azért ez magában hibás környülállás lévén, azt az Uralkodások formáji között elé nem számlálhatom, Horatiusnak ama' leírása szerént: *Quem nec ardor Civium prava jumentium, nec vultus instantis Tyranni mente quasit solida.* Akármely Uralkodás formájában azért, a' hol az ember, illendő bátorsággal kinemmondhatja egyenesen vélekedését, se a' jó embernek betsülete nem lehet, se pedig a' Nemzeti Cultura elé nem mehet. Azomban a' Magyar Nemzet Uralkodása formája oly szerentsés elegyítéssel készült, és oly illendő szabadsággal borsolt állandó Constitutió, hogy talám tsak az Anglusoké, az a' mely jóságára, és állandóságára nézve a' miénkel egyben hasonlítottathatik. Az újabb és már szerentsénkre szinte egészen elmúlt időkben, szokássá és módivá kezdett vólt válni a' Monarchiát és Aristocratiát hibás Uralkodás nemének nem tsak tartani, hanem azt mindenféle kigondolható fogyatozásokkal vádolni; de már maga is az az egész Európának végső pufztulást mutogatott Nemzet a' Democratia szeretetétől megkezdvén térni, nem szükség nékem is hozzasson azoknak egyben hasonlításában beléereszkednem. A' mi uralkodásunk formája tehát, tsekély vélekedésem szerént egy olyan szerentsés elegyedése a' Monarchiának az Aristocratiával, hogy az illendő Democeratiáis nints egészen kirekesztve; azért merem azt is bátrann állítani, hogy általa Nemzetünk 's nyelv-

vünk Culturája nem tsak nem akadályoztattatik, sőt elémozdittathatik. A' hól az Országrendei-nek szabadságok az Uralkodó jussaival egyforma, és illendő proportióval egyben vagynak szerkesztetve, ott egy felől a' nép Energiája megmarad, más felől pedig a' Királynak jóra tzelő-ző igyekezete keskeny határok közé nem szorittatik: mind a' két rész pedig egymásnak költsönös megkiméllésében keresheti és kaphattya a' maga valóságos elemenetelét, boldogságát. Hijában vádolgatnak bennünket irigy Nemzet Társaink; mert tsak az idők és némely Consti-tutiókkal egybenkötöttett környülállásaink mosto-haságai okozhatták enyire való hátra mara-dásunkat.

§. 60.

Inkább valóságos akadály a' Magyar Nyelv pallérozásának az, hogy a' közönséges dolgok folytatásában, majd sohólse veszik a' Magyar' Nyelvnek hasznát, vagy is hogy nem tették még eddig úgy nevezett *Gesellschafts-Sprachen*. Erdélyben ugyan, mind a' Vármegyékben mind a' Királyi Táblánál, mind pedig az Országgyü-lésein, sőt még a' Guberniumnál is, némely Expeditiókban élnek Anyai nyelvünkkel, de Ma-gyar Országon, kivéven némely Magyar Várme-gyét, ennek az ilyen állapotba való hasz-nálásáról egészen lemondottak. Magyar Orzá-gon se Törvényeink Anyai nyelvünkön nintse-nek írva, se pedig Országunk sok féle Nemze-ti Lakosaira nézve nem olyan könnyű béhozni

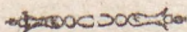
mint Erdélybe. Ugyan csak lehető módjáról ezen munkám ötödik részében kellettén szollani, addig is elég légyen tsupán ezen akadály közönséges említése mellet megmaradnom.

§. 61.

Eddig csak azon akadályokról szollottam, a' melyeket a' dolgok közönséges, és nehezen változható környülállásai okoztak, okozhattak, vagy nem is okoztak; már most szabadlégyen azokra által menni, a' melyeknek Hazámfiái magok okai, és a' mellyeket magoktól meg is változtathatnának. Ezek között a' legnevezetesebb és a' legelső az az Eleinktől örökségül vett bal vélekedés, hogy a' Deák nyelv a' Tudós nyelv, mindenféle Tudományokat csak abban lehessen tanítani, és az azokról irandó Tudós munkákat csak azon kellyen írni. Ez a' bal gondolkozás módja ugyan köz vólt a' régi időkben minden Europai Nemzetekkel, és ha okát serényen nyomozzuk, azt talállyuk egy felől, hogy károsnak tartván régen a' Tudományoknak a' köz nép között való kiterjedését, olyan nyelven akartak azokról írni, hogy azt minden ember ne érthesse; más felől pedig, mivel minden Tudomány inkább csak a' Clerus kezénél vólt, az pedig az Isteni Tisztelet nyelvénél, és a' Vallásnál fogva a' Romai szent Szék alatt egyesülve állott, olyan nyelven kívánt Tudományos könyveket írni, és kivált olyan dolgokról a' mellyek nem a' köznép

értelméhez valónak íteltettek, hogy így csak ő, és nem más érthesse meg azokat. A' későbbi időkben ugyan e' Világ ezen környül állásai megváltozván, mindjárt élőnyelven kezdettek írni mindenféle Tudományos munkákat, és se a' vallás, se a' köz Társaság allatta nem szenvedtek. Ugyan is ha az akkori időnek gondolkozása módja annyira mehetett, hogy még ama' közönséges érdemű és hasznú Sz. Irásnak élőnyelveken való fordítására is nagyon vigyáztak; hogy hogy lehetett volna azt reményleni, hogy más Világi Tudományú könyvek élő nyelven irattathassanak. Hála Istennek, ezen tsudálatos idők elmúltak, és még csak a' Magyar az a' Nemzet, a' mely iskolaiban is (de a' melyről alább bővebben) még tökéletesen meghagyván a' Deák nyelvet, alig tud ezen balvélekedéstől megmenekedni. Nagyon sajnállanám, hogy ha ezen vélekedésemnek azt az értelmét lehetne adni, mintha én vagy valamely vallást, vagy a' Papi rendet közönségesen a' Magyar nyelv nem mívelése és nem pallérozása okának akarnám tenni. Vagynak, és voltak az újabb és régibb időkben minden nemű valláson a' Papi Rendközött oly' érdemes Férjfiak, a' kik Hazánknek ezen tekintetben is többet használnak és használtak, mint a' Világiaknak nagy része. Távól légyen én tölem az ilyen balvélekedés, és igazságtalan gondolkozás neme, beztülöm én nagyon az olyan buzgó Papi Férjfiakat, és hogy világosabban 's nagyobb praeci-

sioval szóllyak, tsak abban állapítom meg vélekedésemet, hogy vóltak olyan idők, a melyekben minden rendű Hazafiak, és azokközött a' Papok is, Anyai nyelvünknek romlásán igyekeztenek. Okát ennek inkább az idők mostohaságában, mint sem egyéb környülállásokban keresem, mivel az ódalvást eshető okát egész bátorsággal főoknak fel nem vehetem.

§. 62.

Mit hafználnak egy Nemzetben a' Virgiliusok, ha nintsenek tehetős Maecenások, és e vólt már eleitőlfogva, sőt még ma is a' nevezetesebb fogyatkozása e' mi szegény Magyar Literaturánknak. Szégyénnel vagyunk kéntelenek meg vallani, hogy Anyai Nyelvünknek, még eddig Nemzetünk Nagyai között, vagy igen kevés, vagy semmi Pártfogói se vóltak; hogy a' Tűdősök nálunk úgy a' mint kellett volna nem betsültettek, sőt tőkélletesen megvóltak vettette: hogy a' Tűdómány nem vólt érdem, a' Magyar nyelven írni akaró Tűdős pedig, tsupa nevetségnek tartatott. Nem vólt Szegény Magyar Műsánknak óltalom végett kihez folyamodni. Országunk' Nagyjai Anyai nyelveket, vagy magok sem értettek, vagy Gyermekkeikkel tanúltatni szégyenlették: arról pedig hogy közöttünk valamely nagy és Tehetős Ur andalgó műsánkat apolgatta, tekintetével és vagyonjával elésegillette volna, soha még kérdés se vólt. Egyszóval Nagyaink, az idegen

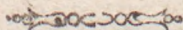
Nemzetbéli Nagyok példájára, nem hogy ilyen
 szent Patriotismustól magokat elragadtatni en-
 gedték volna; sőt még talám szégyeleni is kéz-
 dették volt már Nemzeteket, és Anyai nyelveket.
 Sokan ugyan ezen tsudálattyokat *Nisusok* azok-
 nak gyakori idegen Nemzetbéli Leányokkal va-
 ló egyben házasodásoknak tulajdonittyák: de
 én távol lévén attól, hogy még az ökor alatt is
 borjút keressek, azt nem egyedül az ilyen szö-
 vetkezésekből, melyek gyakran igen sok jót szül-
 hetnek, húzom ki; hanem tsupán az ő tulajdon
 hibájoknak és az akkori idők mostohaságára néz-
 ve betsúfzott praejudiciumok következésének
 tartom. Most ugyan tsak Magyar Literaturánk
 kezd ezen részről is valamennyire emelkedni,
 de nevezetes, és különös Orvosló segítség
 nélkül még sokáig nem fog egészen tudni talp-
 ra állani. Megnem álhatom, hogy ezen alkal-
 matossággal ama' Tudományára, de főképpen
 Tudós fáradozásaira nézve nevezetessé lett Né-
 met Maecenásnak *Münchhausennek* példáját elé-
 ne hozzam; ki is nem tsak a' Hannoverai Válasz-
 tó Fejedelem költségen felállott, és máig is
 virágzó állapottyában megmaradott Göttingai
 Universitásnak bölts elrendelése, elintézése ál-
 tal magának Hazafiai előtt sőt még a' késő em-
 beri nyomnál is halhatatlan emlékezetet szer-
 zett: hanem a' maga különös vagyonjának és
 jövedelmének is a' Tudós tárgyakra való köl-
 tésé által az akkori Német Musákat kebelében
 melegítette, táplálgatta, és élelztgette. Éhez

hasonló ama' mind Tudományára, mind pedig a' Tudományok előmozdítására nézve híres, még most is Angliában Nemzete ditsőségére élő *Báró Benks*, a' ki nevezetes jövedelmét máig is tsupán a' Músákra költi, a' ki már egynehány ízben, egyedül a' maga költségén Tudós tengeri utazásokat tett és tétetett; a' ki végre, mint az Angliai Tudós Társaság praesese, egész Udvarát úgy alkalmaztatta, hogy az minden némű Tudósoknak gyűlö és menedék helye legyen. Mind ezen példának előhozása által pedig, nem akarom azt megállítani, hogy Országunk nagyai minden vagyonokat az ilyen tárgyakra elköltvén, ezáltal maradékokat szegénysorsra juttassák; hanem tsak arra szeretném őket serkengetni, hogy némelyek közülök ezeknek példájától felbúzdítatván, elztendei Jövedelmeknek akármi kis részét is a' Tudományoknak közöttünk való előmozdítására, fordítanak és ennél fogva valamint, hogy maradékoknak kárt nem tsinálnának, úgy Hazájoknak vóltaképpen használhatnának. A' mely Nemzetnél sokak a' *Maecenások Münchausenek*, és *Benksok*, annál bizonyoson a' Tudósok is megszapordnak.

§. 63.

Nagyon akadályoztattya továbbá Nemzetünknek Cultúráját, és nyelvünk palérozását az utazásra való nem hajlandósága Hazámfiainak. Vagynak ugyan egy némelyek közöttök a' kik

a' sok idegen Nemzetek és Országok meglátogatása által, nagyon Cultiváltak tulajdon szemeleket; én ezt valamint köszönő és háládatos szívvel megesmérem, úgy azt is nem tagadhatom, hogy ezeknek számok Nemzetem és Hazám kiterjedéséhez képeest igen tsekély, és hogy ezek által reánk haramlható hafzon, nem olyan nagy és kitetzhető, mint a' hogy én óhajtanám. Ha amaz Európában, tsak egy századtól fogva emelkedni kezdett 's még is már Oriási nagyságra nevededett Muszka Orzágnak Historiáját tekintjük; ha azokat a' módokat, a' melyekkel annak első teremtoje, és dajkája, a' Nagy Péter Tzár, azt emelni kivánta, figyelmetesen meghánnyuk; úgy azt találhattyuk, hogy ő az Idegeneknek Országában való behozása, és az Országbélieknek utaztatása által akarta mesze látó tzélját elérni. Ezen két módok által pedig, a' melyeket azután successorainak nagy része is követett; mely tekintetre, és méltóságra léphetett légyen fel, rövid idő alatt azon Ország, azt láttuk. A' helyett, hogy addig, ez a' majd szinte homályban borittatott Vidék, távol léte miatt, semmi Europai Nevezetes dologban belé nem elegyedhetett, már azolta be gyakran a' békesség kötésnek ő volt elintező Birája! Az ő hatalma az az erő, a' mely a' legveszedelmesebb, és legrontóbb háborúkat megtsendesithette. Azomban pedig a' Nemzetekre, vallásra, és Ország Constitutiójára nézve, koránt sem volt ezen két módoknak az a' kö-

vetkezése, a' mivel az ő nagy szakállú Pópáik, a' Népet előre ijesztették, sőt azóltától fogva kezdett ez a' Nemzet régi vadszokásai helyett újabb gyengébb és boldogítóbb módokat elfogadni, magában pallérozódni; azóltától fogva levetkezővén minden bévett bal vélekedéseket *praejudiciumokat*; kezdett a' Nemzet Vallása megtisztulni, igaz érdemére vizsgálva térni, és azt igazán boldogítani; azolta kezdett az a' Nemzet Constitutiója megállapodni, a' közönséges emberi jussoknak a' izükséges határok között való megtartása igaz boldogságot nyújtani, és még a' Fejedelmek Thronisának Fundamentumai is állandóságot nyerni: végre azolta kezdett Anyai nyelvek virágozni, a' Tudósoknak száma szaporodni, és az azon írott jó könyvek gyűjteménye nagyon nevedni. Erre az útas által való felemelkedésére akármely Nemzetnek pedig nem elég az, hogy, a' mint nálunk eddig vólt, egy két nagy Úr az idegen Országokat hasznosan megjárja, valamint az sem, hogy a' Hazafiak tsak a' Postaszekereken fussák által a' külső Orzági Városokat, vidékeket; hanem inkább e' következők kívánatnak meg.

1. Minden útni menő embernek elébb a' maga Országát tökéletesen kell esmérni, hogy ennél fogva azt, a' megútnandó Országokkal vóltaképpen öszvehasználhassa, és mind két részről a' jobb, vagy rosszabb módokat, ren-

deléseket, és szokásokat illendőleg megítélhesse, kikereshesse.

2. A' hasznos útnak a' megjárandó Országot nem a' szekereből, nem a' nagy és kisebb Városok falaiból, sem nem tsupán a' nagy Társaságok módjából kell megítélni, hanem azon Nemzetet minden Classisaiban, nemeiben, rendeiben, foglalatosságaiban, munkáiban élete folytatásában, gyarapodásában 's a' t. megismerni. Azért

3. Igen jó, ha minden Útazó, egy bizonyos Tárgyat térszen fel magában és ha utazását tsak egyenesen arra alkalmaztatja minden vizsgálódásait tsak abban határozza meg; mihelyt sok tárgya van az Útazónak, lehetetlen, hogy annyi felé érkezhessen, hogy minden Tárgykat fundamentomason kimeritthessen. Mivel pedig:

4. Sok félek lehetnek a' Tárgyak, az utazás czéllýainak is különbözöknek kell lenni, nints olyan közönségesnek látzó is, a' melyre hasznos utazást ne lehetne tenni. A' Tudományok, a' Kereskedés, a' Mesterségek különböző Nemei, az Országok Constitutiójának megvizsgálása, a' Törvényes, a' Cameralis, a' Katonai és Papi dolgok, mind különböző nevezetes, és hasznos Tárgyak lehetnek. Azomban

5 Mivel ezek olyan sokféle neműek, azért következik egyfelől az, hogy az Utazónak is arra nézve, hogy a' Nemzet igaz java elmozdittassék, sokaknak kell lenni, más felől pe-

dig az, hogy kevesek lévén akármely Nemzetben is az olyan tehetős Polgárok, a' kik a' magok tulajdon költségeken utazhassanak, azért magának a' Statusnak is a' maga költségén gyakran kelletik jó reménységű Ifjakat, kivált a' Tudományokra, Kereskedésre, és mesterségekre nézve útatni. Valóban ha a' Status azt nem tselekefzi, a' tsupa privatus erővel teendő utazások akármely Országot is nagyon nem fognak virágoztatni.

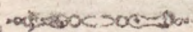
6. Végre nem szükség talám emliteni, hogy egy jó útzónak minden praejudiciumtól mentnek, és Hazája valóságos szeretetétől búzgnak kell lenni; hogy annak egy különös és tökéletes jegyzőkönyvet kell tartani, 's több ehez hasonlókat.

§. 64.

Mint nevezetes akadályát a' Magyar Literaturának szokták azt is eléhozni, hogy mivel a' Magyar kéntelen sok nyelveket tanulni, a' magáét nem érkezik illendőleg gyakorolni: sőt némely Hazámfiak buzgó indulatjaiktól annyira engedik magokat elragadtatni, hogy ha rajtok állana az idegen nyelvek tanulását is egéfzen megtiltanák. Idegen földön a' Magyaroknak egy nevezetesebb ditsérete az, hogy a' külföldi nyelveket könnyen megtanullya, és hogy azoknak tökéletes befzéléséhez kevés fáradsággal jutt. Ezen ditsérettől én, Hazámfiat megfoltani, annyival kevesebbé engedném, mi-

vel azt tartom, hogy akármely Nemzet érde-
 mesebb Tagjainál, a' sok idegen nyelvek tu-
 dása az a' tsalhatatlan, és bizonyos mód, mely
 által az egész Nemzet legjobban és legkönyeb-
 ben pallérozodik, Literaturája emelkedik, sőt
 még a' nyelve is jobban kimiveltetik. Ugyan is
 lévén a' nyelveknek egy közönséges Theoriája,
 az a' ki sok nyelveket jól ért, bizonyosan job-
 ban kikeresheti Anyai nyelvének eredetét; na-
 gyobb meghatározással készítheti el annak ré-
 guláit; és a' hol szük volna, annát jobb mód-
 dal bővitheti azt meg. Azért azt nem tsak a'
 Magyar Literatura akadályának nem tartom,
 sőt Hazámfiait arra kérem, hogy ezután, is mint
 eddig, a' különböző Cultus élő nyelvek tanú-
 lására ugyan reáadják magokat, tsak hogy Nem-
 zetekhez való szereteteket el ne veszessék,
 Anyai nyelveket el ne felejtsék, és a' mennyi-
 re egyéb környülállásaik megengedik, hazá-
 jokban lakjának. Ez az utolsó, ha szinte kitsiny
 környül állásnak tetszik is magában, még is ed-
 dig nem tudom mitsoda hideglelés forma vá-
 gyodás fogta vólt el Nemzetünk Nagyait,
 hogy mind örömelebb Bétsben laktak, holott
 is pénzünket elköltötték, Nemzetekhez hidegek
 lettek, és be gyakran! Anyai nyelveket elfelej-
 tették, szégyenlettek. Azomban pedig, ha a'
 Királynak az Országban való lakása hasznos, bi-
 zonyosan az Ország Nagyainak Hazájokban va-
 ló mulatások is mindenképpen szükséges, és el-
 kerülhetetlen.

§. 65.

A' Magyar Nyelvnek nagy akadályja vólt eddig az is, hogy senki annak pallérozására tökéletesen reá nem adta magát. Nem állottak eddig a' Magyarok úgy, mint más idegen Nemzetbéliek Társaságokban egyben, hogy a' nyelvet mivellyék, és hogy az Anyai nyelven irandó jó, és hasznos könyveket szaporítsák. Valóban! hijába igyekezik akármely Nemzet is nyelve elémentelén, ha azon a' jó és fundamentomot könyvek szaporítását nem mesterkedik elémozdítani. Ez adja meg akármely nyelvnek is a' díszét, e' vízi véghez, hogy nem csak a' Hazafiak a' nyelvet pallérozzák, hanem még az Idegenek is azt, a' megtanulásra méltónak talállják. Így éltek ezek a' más Nemzetek, ezt tselekedték ők; de még nálunk is ez a' módja a' Cultura elémozdításának, a' nyelv pallérozásának. Vóltak ugyan már közöttünk illyen forma tsak igen rövid életű Társaságok, és vagyon most is egy élő, vagy is inkább tsak utólsó vonaglásai közt pihegő Erdélyben, de egy az, hogy elébb kellett vólna az illyet kezdenünk, más az hogy illyeneket kellett vólna számosabban felállitanunk, végre pedig őket jobb moddal elrendelnünk. De mind ezekről munkám ötödik Részében bővebben.

§. 66.

Egy nevezetes akadályja Nemzetünk Culturájának és ennél fogva Anyai nyelvünk pallé-

rozásának is Oskolai állapotunknak közönségesen rosz karban való léte. Akár alsóbb Falusi és Városi Oskoláinkat, akár pedig felsőbb Gymnasiumainkat egészen az Universitásainkig tekintsük, mindenütt oly' sok véghetetlen hibákat, *Anomáliákat* találhatunk, hogy valósággal tsuda, Nemzetemnek ilyen lábon való megállhatása is. Szabad legyen azért nékem tsak igen rövideden Oskolainknak minden nemét által futni a' nevezetesebb hibákat előladni, és a' menyire lehet az akadályokat kikeresni.

1. A' Falusi közönségesebb Oskolák nagyobbára mind olyan rosz állapotban vagynak, hogy alig lehetnének roszabbá; nintsen semmi legkissebb gondviselés reájok, a' tanítók benek sem jól meg nem választatnak, sem pedig előre nem formáltatnak; hanem többnyire az emberi Nemnek a' legalatsonyabb salakjából választatnak. A' helyett, hogy a' Falusi Oskolákban olyan Tudományok tanittatnának, olyan újabb hasznos találmányok terjesztetnének, a' melyek egy mezei Gazdának, egy szántóvető Paraszt Embereknek elkerülhetetlenül szükségesek vólnának, elvéstik Anyai nyelvek elmulasztásával, a' Deák nyelvet, és annak könyv nélkül való tanulásával terhelik a' szegény paraszt gyermeket, elvesztetik, vélek aranynál drágább idejeket. Mely sok jó következése lehetne azomban az emberek szükséges megvilágosítására, és az emberi Nemnek maga sorsa

szerént való boldogítására, ha a' Falusi Oskoláink ezek szerént megjobbittatnának.

2. A' Városi kisebb Oskoláink is, tsak hasonló nyomorúlt állapotban vagynak. Itt is koránt se tanítanak Mesterembereknek és apróbb kereskedőknek megkivántató hasznos Tudományokat, hanem, a' Deák nyelv tanulása mellett, a' régi Romai és Görög Históriát Geographiát, és Antiquitásokat veszik ele. Úgy hogy mikor az ilyen oskolából ki jön a' szegény Városi ember gyermeke, akkor látzik, hogy az ott töltött négy öt Esztendőket egészen elvesztegette. Az ilyen oskolákban is a' Tanítók többnyire olyanok, a' kiknek magoknak is formálóra szükségek volna, és ha helyel helyel jók találkoznak is, azokat elegendé meg nem betsülik; azért jó embereket nem is igen kaphatnak. A' Tanátsnak ritka helyett vagyon gondja Oskolájára, sőt akármely elékelő akár Tanátsbéli, akár egyébként tehetős, és értelmes ember, szegénynek tartaná, hogy ha a' helybéli oskolára való szoross vigyázatot reája biznák. Ugyan hogy lehetne már az ilyen balvélekedések az ilyen rosz módok, és rendtartások között, Városi kisebb oskoláinknak jobb rendbe való hozásokat és a' megkivántató tzelra való alkalmaztatásokat reményleni. De

3. A' nagyobb Oskoláink, Gymnasiumink, Collegiumaink, és minden azon közép nemhez tartozó Institutumaink hasonló rosz lábbon vagynak. Ugyan mitsoda készületek vagynak ezekben

ben arra, hogy hasznos Tudósok, értelmes Tisztviselők, Országunk fénylő oszlopai formáltassanak. Se elegendő Tanítók, se jó móddal készült Paedagogusok, azokban nintsenek, és ha némelykor vagynak is, azok illendőleg meg nem jutalmaztatnak, eléggé fel nem serkentettnek. Ugyan hány Úr vagyon Országunk Nagyai között olyan, a' ki az ezekre való szoross gondviselést magához méltó Tárgynak esmérné? Ha az ilyen foglalatosság reája bizattatik, nem örömet vállalja, vagy ha vállalja is, nem kíván illendőleg utánna állani, pedig nagy részint az ilyen környülállások szülik azt, hogy Nemzetünk Culturája elé nem mozdittatik, és ennél fogva Anyai nyelvünk pallérozása is porba hever.

4. Nemzetünk részéről igen kevés készületek tétettek még eddig a' más egyéb nemű oskolák felállítására; azoknak tudniüllik, a' melyekben különkülön mindenféle nemű Status szolgái illendőleg formáltattatnának. Illyenek volnának a' Katonai Oskolák; a' Ritter Academiák, az Oeconomiai, és Cameralis Oskolák, a' Pápi Oskolák, és több ezekhez hasonlók. Eddig mind tsak a' vólt Eleinknek balvélekedések; hogy a' Papot, Világit, Katonát, mind tsak egy formán és ugyan azon egy Planumon kellessék nevelni; már pedig, ambár a' jó nevelésnek vagynak közönséges Régulái, mindazonáltal igaznak marad, hogy a' hol hasznos mindennemű Polgárokat akarnak nevelni, ott minden réndü és

Classisú emberek számára különös módon elrendelt oskolákat kell készíteni, felállítani. Vagynak ugyan külön Seminariumaink, úgy nevezett Theresianumaink, a' Protestansoknál pedig Collegiumink, vagy Papi oskoláink; de mind ezek oly roszúl vagynak elrendelve, hogy ezeknek fogyatkozásait kikeresni, és a' jobb módokat eléadni egy értelmes Hazafi fáradozásának méltó tárgya lehetne. Vamint szinte

5. Az Academiáink, és Universitásaink fogyatkozásait is igen méltó volna megmutatni, hogy végre Nemzetünk andalgásából felébredvén, az egész tanítás módját megjobbithatná. — Közönségesen szolván, egy is, annyi Fundus mellett lehetne jobb móddal elrendelve, de a' több Academiáinkban szinte elérve a' szükséges tzel. Mindezeknek hosszabb eladása mostani munkámnak tzellyával egészen meg nem egyezvén, szabad légyen végre azon Érdemes Hazám Nagyainak, a' kik az ujabb időkben ezen tárgyakra nézve hasznos fáradozásokat Hazájoktól meg nem vonták, azon esdekleni, hogy ezután is Oskoláink gyengélkedő állapottyokat vegyék szivekre, 's végre Nemzetemet ezen részről is fogatos fáradozásokkal boldogítani igyekezzenek.

§. 67.

Az elmondottakból elég tzelomra nézve, hakitetzik, hogy az az új Tudomány a' Pedagogia a' nevelés mestersége, még nálunk szinte

egészben esméretlen, a' mely környülállás, valamint egyfelől a' Nemzeti Cultúrát akadályoztatta, úgy más felől a' nyelv pallérozását is gátollya. Ezen méltó Tárgyat egész kiterjedésében most eléadnom lehetetlen lévén, tsak némely közönséges megjegyzéseknek eladásával kéntelen vagyok meg elégedni. A' nevelés mestersége az az út, a' mely által egész Nemzetek formáltatnak, a' mely által a' Nemzeteknek közönséges bóldogsága elésegittetik; ez által készittetik egy egész Nemzet arra a' Morálitás Fő póltzára, a' melyben a' büntető kemény Törvényeknek majd szükségek is megszünhetik; és még is, ez az a' Mesterség felséges Tudomány, a' melynek kidólgozását és Systemába való hozását az emberi Nemzet oly későre halásztotta, e' mi Magyar Nemzetünk pedig, még tsak meg sem is izlette. Nállunk még erről, nem tsak semmi sem íródott; sőt ebben oly tökéletesen hátra vagyunk, hogy ha tsak újabb Tudósaink Nemzetünket erre hamar Figyelmetessé nem teszik, majd későbbre az ez által okozandó kárt alig pótolhattjuk ki. A' régibb időkben, akármely valláson is, úgy látzik hogy minden közönséges Nevelésre való készületek, és rendelések tsak arra tzeloztak, hogy a' Papi renden lévő jó Subjectumok formáltassanak, mely egyenesen azt a' rosz következést húzta maga után, hogy sem Világi derék emberek nem készülhettek, sem pedig jó Pedagogusok nem formáltathattak. Valóban a' ki

jó és hasznos embert akar nevelni, annak arra a Tárgyra melyremást akar készíteni, magának is tökéletesen el kell készülvén lenni: hogy hogy lehet tehát azt várni, hogy a' Pap jó katonát, a' Katona jó Papot, a' Pap jó Világit, a' Világi jó Papot, &c. formálhasson. Legjobb talán kinek kinek a' nevelését a' maga nemű embereknel hagyni, és csak arra vigyázni közönségesen, hogy minden nemű emberek között a' neveléshez tökéletesen értő Pedagógusok készülyenek. Azért is a' legnevezetesebb és legelsőbb akadály a' nevelés mesterségének az iskoláinknak jobb szemre való vételének a' jó Pedagógusok nemléte, mihelyt egyszerre Nemzetünk erről vóltaképpen fog gondoskodni, megláttyuk, mely hamar fog ennek Culturája virágozni, és ennél fogva Anyai nyelve is pallérozódni. Ugyan is egy jól elrendelt Statusban sok féle rendű nemű és foglalatosságú tágoknak kelletvén neveltetni, világos, hogy ha a' nevelés mestersége gyarapodik, és állandó lábára áll, az által sok subjectumokra nézve a' közönségesebb Tudományoknak is a' Hazai nyelven kell taníttatni, az Anyai nyelven irandó könyveknek szaporodni, és magának a' nyelvnek, is lassanként pallérozódni.

§. 68.

Ez a' közönséges nevelés rosz elintézése okozza, hogy a' Tudomány az olvasás Szeretete Nemzetünk Tagjai között nem olly nagy mértékben

ben vagyón és nem is olyan közönséges mint a' hogy kellene lenni; mely is hogy a' Nemzeti Culturát és nyelv pallérozását módnélkül akadályoztattya világos. Önként megesmérem ugyan, hogy már most Hazámfiak között feles derék tanúlt férjfiak találkoznak; de valamint a' számok *proportionate* igen kitsiny, úgy más részről nem sértem talám meg őket azzal, ha kimondom, hogy nem is mernek némelykor oly magossan mint Idegen Tudós Társaik felemelkedni. Ennek pedig koránt sem ők okai, mért ha olyan betsben tartatnának mint másutt, nagyobb lehetne, sőt lenne is *Energiájok*. Könnyű volna pedig Országunk Nagyainak ezen segíteni, könnyű volna azoknak Nemzetünkbe az Olvasás szeretetet, a' Tudományokhoz való vonattatást felbizgatni, könnyű volna végre a' Magyar könyvek számát, akár az *Originális* üstörsökös munkákra, akár a' fordításokra nézve szaporítani. De mind ezekről a' következendő részében ezen munkámnak bővebben akarván szóllani, itt azt meg nem előzőm, hanem tsak ugyan helyén lesz, hogy ha ezen alkalmatossággal is a' szabadosan való nem irhatásról, mint a' Tudományos Cultura és nyelv kimivelése egyik nevezetes akadályáról, némely jegyzéseket megemlítek. Mindennek mindent valamint akár, és mindenkor azon a' módon, a' hogy tetszik írni, világoson káros lehetne, de ellenben sok ártatlan, de hasznos tárgyakról szabadon nem merni megírni a' maga gondolatyát

minden tárgykörül a' legkissebb szavát mérő serpenyőre tenni kéntelenítetni, a' legártatlanabb igazságokat is tzipra és elrejtetett köntösben öltöztetni; egy szóval, a' Tudományos dolgok körül nagyon megfzoritva lenni, az is bajos, és ártalmas környül állás. Ezzel nem álltom én azt, hogy nálunk az irás szabadságának minden határ nélkül valónak kellyen lenni; hanem tsak arra emlékeztetem, az e' körül foglalatostkodó Hazámfiat, hogy vagyon egy szerentsés közép út, a' mellyet ha az ember követ, mind az illetlen és káros munkáknak világ eleibe való jöveleteket megakadályoztattya, mind pedig Hazánk Túdós Férjfiat az iráshoz való hajlandóságokban meg nem szorittya. Hogy a' Morálitást, a' Vallást, a' Status Constitutióját, és a' Fejedelem Szentséges Személyét magát, vagy egyenesen megtámado, vagy oldalaslag Óltsárló munkák világ eleibe ne jöjjenek, az a' gyengébb elinéjü emberekre nézve igen szükséges; de az ilyen munkákat meghatározó jeleket nem kell oly tágos értelembbe venni, hogy ez által az ártatlan, de szükséges gondolatok kimondása, egy átallyában meggátoltassék. Talám nints olyan igazság a' melynek maga modján való tsendes kimondása, ha az tudniillik *atra bitissel*, és ártani való szándékkal nints megelegyítve, magában árthatna: Mind a' Morálitás megállapítására, mind a' Vallás szükséges megtisztítására, mind pedig a' Status Constitutiója hibainak elkerülésére nézve azért,

nem árt a' törökös, de váratlan igazságoknak megtudása megvizsgálása és vagy megállapítása vagy elvetése. Azomban pedig, az ilyen irások által, begyakran tudták meg a' legjobb Fejedelmek is jobbágyaiknak sérelmeket, Tisztviselők bánása módját, és az igazgatások alá bízott Nemzetek Szerentsés vagy Szerentsétlen állapotját.

§. 69.

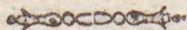
A' míg akármely Nemzetnek is Culturája a' Literaturára nézve annyira nem ment, hogy a' maga nyelvén Originális munkákat botsáthasson Világ eleibe, addig a' jó könyvek fordításával kell ezen hijánosságot kipotolni. De mind eddig is erre Hazánknek semmi legkissebb tekintete, gondja nem vóit; a' mely bizonyoson a' Magyar Literatura Elölmozdításának nagy akadályja vólt. Nem tagadhattuk ugyan, hogy egy darab időtől fogva, sok Magyarra fordított könyvek jelentek meg közöttünk; de ezek között olyan sok haszontalanok vagynak, hogy a' Literaturánknak betsületére éppen nem szolgálnak, hanem inkább terhére vagynak, azomban pedig, avagy tsak az újabb időkben be sok olyan szép munkák jöttek ki más nyelveken, hogy méltán Epochát tsináltak, 's még is azoknak fordításokhoz Hazánk fiai közül, eddig még senki sem akart nyúlni. Valóban kevesen lévén Nagyaínk között olyanok, a' kik ezen dologra ennek környül állásaira figyelmére, szemet

vetnének, és a' kik azoknak, jó és hasznos fordulást (Directiót) akarnának adni, majd nem is igen lehet reményleni, hogy, ha így marad a' közönséges Gondolkozás módja, nálunk a' jobb idegen munkák fordításba megjelenhessenek.

§. 70.

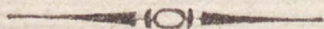
A' Magyar Literaturának legutólsó és olyan akadály, a' melyen segíteni is bajos, az, hogy a' mint fellyebb is mondám, e' mi Anyai nyelvünk leány nélkül való Anya, és hogy egyéb élő nyelvekhez majd semmiben sem hasonlatos; mely miatt, tanulása bajos lévén, az idegenek is, nem igen akarják reá adni magukat. Eztet változtatni nehéz, és ezen akadályon könnyíteni, tsak azzal lehet, hogy ha egy felől az ember, az azon irott jó könyveket úgy megszoríthatná, hogy azoknak érdemenél fogva, az idegenek is azt örömet tanulnák; más felől pedig hogy ha a' nyelv régulait, a' menyire lehet, könnyebbítenők, és simplificálnók. A' Magyar Nelvnek az idegenekre nézve a' kimondása nem nehéz, ugyan magában, de amint a' fellyebbekből kijött a' Regulái, kivált a' Conjugatiót, és némely különösségeit illetők, olyan nehezek, hogy azoknak könnyítésén, egész igyekezettel rajta kell lennünk, úgy mind az által, hogy a' nyelv Energiája alatta, semmit se szenvedjen. De talám már eddig is helyel helyel olyakat említettem, a' mel-

lyek munkám Ötödik Részének lehetek volna
Tárgyai, ha tselekedtem, reménylem Kedves
Olvasoim, nekem megengednek, mert kivált
ezen két utolsó Rész tárgyainak határait ol-
lyan nehéz kiintézni, hogy azokban minden
tántorodás nélkül való szoros megmaradás majd
lehetetlen lett volna.

Ö T Ö D I K R É S Z.

Elé adása azon Eszközöknek, és módoknak a' melyek által ezután a' Magyar Nyelv kimívelése előmozdittathatik.

§. 71.

EZ az ötödik Részze munkámnak a' legnehezebb, mert olyan módokat adni elő, a' melyek egy felől minden erőltetés, és az Idegen Nemzetek minden megsértése nélkül véghez vitethessenek, és a' melyek más felől, még is mennél hamarébb fogatosan használnak, bajos, vagy talám épen lehetetlen dolog is. Praejudicium nélkül, a' mint látom, az emberi Nemzet nem igen lehet; azért a' milyen előre bévett bal velekedéssel bírnak, azon idegenek, a' kik Nemzetünk Culturáját Literaturáját, és nyelve eléméletét akadályoztatni akarják, szinte olyan és nem kisebb bal kívánsággal vagynak eltelve némely Hazámfiai, a' kik az

idegen Nemzeteket, vagy közönségesen vagy egyenként megvetik, midőn azoknak károkkal, és kissebségekkel kívánják Nemzetünk díszét elémozdítani. Az egyik olyan hiba mint a' másik, és a' ki állandó, és igaz haszonnal akar Nemzetén segíteni, annak elébb magát minden Praejudiciumoktól mentté kell tenni. Továbbá a' Magyaroknak az a' Nevezetes hibája, hogy mindent egyszerre akarván elérni, akár mely dologban is az olyan módoknak a' melyek hamar vagy egyszerre nem használhatnak elfogadásától épen idegen, sőt szentül el van az eránt hitetve, hogy a' ki ilyen hirtelen való módokat nem tud eleibe terjesztetni, az Nemzetünknek igaz Javát nem kívánja elémozdítani. Azomban ha akármely Nemzetnek Culturája Historiáját tekintjük, nem hűsz és harmintz Elzrendők, hanem egész Szádadok kívántatnak magának, és nyelvének pallérozására. E' mi szegény Magyar Nemzetünk is nem igen mehet ennél serényebb lépésekkel elé.

§. 72.

Munkám elébbeni részének értelméből világos az az igazság, hogy ha valaki akármit is elé kíván mozdítani, annak legelső gondjának abban kell állani, hogy az akadályokat elhárítsa; azért mikor a' Magyar nyelv pallérozásának akadályait eléadtam, akkor már magában az előmozdító Elzrendőknek is nagy részét, ha mi homályoson is, Hazámfiaink eléibe terjesztettem.

Ugyan is nem képzelem, hogy lehessen akármit is a' nevezetes akadályok tökéletes meggyőzése előre bocsátását nélkül, elé mozdítani. Önként megengedem ugyan én azt, hogy az elé számlált akadályok között, sokan olyanok is vagynak, a' melyek, az idők környül állásai-ból vévén eredeteket, talám nem is lehet oly' könnyen elhárítani, de tsupa lehetetlenséget egyikről sem merek állítani. A' jó, vagy rossz környülállások az Isteni gondviseléstől az az, az Istentől magától függenek, de ugyan ő az embernek elég erőt adott arra is, hogy a' legellenkezőbb környül állásokat is, a' maga javára fordítsa, és használhassa. Valamint, ugyan azon egy virágból a' méh mézet a' pók pedig mérget szíhat, és azért azon vilagnak két ellenkező és különböző természetű nintsen, úgy szinte azon egy dolog és környülállás, a' munkát nem kiméllő és értelmes ember fáradozása alatt hasznossá válhatik, ellenben a' rést, tunya, és a' maga valóságos boldogságát el mellőző értetlen ember szorgalmatlansága miatt, tsupa ártalom, és méreg maradhat. — Ébredj fel tehát andalgó, de kedves Nemzetem; ne enged magadat az idők mossohasága által eláztatni, szállj bátran szembe a' sok akadályokkal, igyekezd azokat illendő bátorsággal elhárítani; és hitesd el magaddal, hogy valóban olyan Palma fa vagy, mely csak a' reá függesztett terhek' alatt szokott nevekedni, erősödni. Ezen fellyebb elé számlált akadályok által ne enged

magad elijesztetni, ha hamarjában mind meg nem győzhetnéd is őket, várj az időtől, munkálj egész erődből, a' legkissebb és indifferensebnek látzó környülállást is fordítsad javadra, és az emberi sorsokat méregető Isteni gondviselés, Geniusod' esdeklésére fáradozásodat fogamatossá fogja tenni. Én azomban egyik legérde- metlenebb tagod, midőn az ezen tzélra szolgáló hasznosabb eszközöket eléadom, azon is fogok igyekezni, hogy ezeknek sorában és alkalmazatosságával némely akadályok elhárítására szolgáló módokat is megmutassak és elődbe terjesszek.

§. 73.

Hogy a' nyelv pallérozása a' Nemzeti Culturával együttjár, azt már az elébbeniekben emliteni el nem mulattam; de hogy az ember a' nyelv pallérozását hijjába kívánnya elémozdítani, ha csak a' Nemzet megvilágosodását még előre ugyan azon proportióval elé nem mozdítja azt olyan állandó második igazságnak tartom, hogy a' nélkül haszontalan volna minden fáradozásunk. Ezen szó megvilágosodás, a' mái idők különössége miatt, olyan két ellenkező értelmű szóvá lett, hogy ezen alkalmazatossággal minden bal megítéltetésem' elkerülése végett, kéntelennek látom magamat ezen szónak elébb meghatározott igaz értelmét adni. Nem értem én ez alatt azt az elmebéli vízketegséget, a' mely által a' mái világban minden Politicai Constitutionoról minden Moralitás Törvényeiről, kö-

telességeiről, és minden vallás szentségéről, szükséges voltáról, nagyobb része az embereknek kételkedni kezdett; ezt én negédes *Licentiának* hamis megvilágosodásnak, sőt valósággal praejudiciummal tellyes hiuetlenségnek, vakságnak tartom. Értem hát ez alatt azt az elmének megtisztítását, azt az akaratnak a' Moral szoros törvényei szeréntvaló igazgatását, azt a' léleknek akármely nemű Vallás hasznos igazságai által való felemelkedtetését, melyek szerént jó emberré, jó Polgárrá és a' köz Társaság' munkás tagjává formáltatunk; mely által minden féle praejudiciumokat levetkezvén, a' dolgokat mindenkor azon oldalról, a' melyről kell, tekintjük; mindennek igaz okát, mindenben tsak az igazságot keressük, és minden némű kötelességeinket a' legszorossabb lelki esmérettel telyesittyük. Ez a' megvilágosodás, Virtus, és nem hiba; ezt kívánom én minden emberbe; erről szóllok én most is. Ezen kinézésekből tekintsük meg bár azokat a' Nemzeteket, millyenek az Anglusok, Frantziák és Németek, a' kik oly' szerentsések, hogy nem tsak nyelveket tökéletességre vitték, hanem a' más Nemzetek között is kiterjesztették, és tapasztalni fogjuk, hogy legelőször a' Nemzetnek ilyen igaz megvilágosodásán kezdeték halhatatlan, és ditső törekedéseket. Azomban vessük öszve ezeket amaz magokban élő és tsak magoknak való Nemzetekkel, ugy mint a' Törökökkel, Persákkal, mái Egyiptombéliekkel &c. és több ezeknél még vadabb Nemzetek.

kel, és az ő Példáik megmutatták, hogy mivel egyátallában minden megvilágosodásnak gátot vetettek, a' nyelvek pallérozására nézve gyenge gyermekségében, kiterjedésére nézve pedig keskeny hotárok közzé van szorítva: úgy hogy, ha szinte némellyik közülök nagy Tartományokat hódoltatott is meg, még is a' nyelve tökéletességre nem léphetett, és annak tudása csak igen kevés emberek között állapodhatott meg. Ezek szerént azért kedves Nemzetem, hitesd el magaddal tökéletessen azt, hogy az igaz megvilágosodásnak béhozása nélkül hijában akard nyelvedet pallérozni, és ha e' nélkül nyúlsz hozzá, csak azt tsinálod, mint a' ki fővényes fundamentomon nagy épületeket akarna epíteni, és attol állandóságot várna. Midön azért én is nyelved pallérozására nézve jó és hasznos módokat akarok elődbe terjeszteni, azon fogok igyekezni, hogy azok mind olyanok legyenek, a' melyek, valamint nyelvünket pallérozzák, ugy ezen igaz megvilágosodást is előmozdítsák. De talám lehetetlen is ezt megosztani; a' nyelv csak a' szók gyűjteménye, annál pedig a' ki szépen akar szóllani, a' szép helyes gondolatok tárháza megkívántatik, mely is az értelem megvilágosítása nélkül fel nem találtathatik.

§. 74.

A' Nemzet ilyen közönséges megvilágosítására akármi módokat adjunk is elé, a' legbizonyossabb és legtökéletesebb, a' jól elrendelt

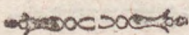
és igaz jó Fundamentomon épült nevelés: Gyermekekből lesz megnőtt ember, azért egyfelől a' ki jó embereket akar képzíteni, annak gyermekségében kell a' Fundamentomot a' jó nevelés által megvetni; másfelől pedig mivel a' szegényebb sorsú, és együgyűbb Apák magok nem tudnak nevelni, 's a' szükséges költségek is reá nintsen, azért a' Statusnak magának kell azon igyekezni, hogy részéről a' nevelésre szolgáló elközök közönségesen jól elintéztessenek. Azomban pedig látván az elébbeniekből, hogy a' mi egész tanulásunk' módja, és minden nemű iskoláink mely rossz állapotban legyenek, tehát nem hibázom talám, ha ez helyt ennek megjobbításáról való vélekedésemet, tsak igen rövideden, és mostani tzelomhoz alkalmaztatva, eléadom.

1. Legelőször is mind azon fogyatkozásokat és hibákat meg kell jobbitani, elhárítani, a' melyekről a' felsőbbekben szó vólt. De valamint ezt könnyű kimondani, úgy ennek telyesítése bajosabbatska.

2. Minden kérdésen kívül Oskoláinkban a' Pedagogiából egy különös Tudományt kell tsinálni, azt taníttatni, mind azon Ifjakat, a' kik vagy különös, vagy közönséges Tanítók akarnak lenni, annak szorgalmatosan való tanulására szorítani, és abból az *Exament*, szinte úgy mint akármely egyéb Tudományból megkívánni. Ugyan is hijába minden igyekezetünk a' míg Gyermekek nevelő jó Ifjaink nem formáltatnak, a' míg alkalmas Professoraink nem készűlnek; mert

mert akármely nemű Nevelőben is, a' Tudomány mellett, a' Gyermekevelés mesterségéhez való tökéletes értést is méltán meg kell kívánni.

3. Nem minden tanuló emberből válhatván Tűdős ember, sőt ez talám a' közönségre nézve ártalmas is lehetvén, azért minden rendű Oskolának a' maga tzeljába alkalmaztatott elintézésének, elrendelésének kell lenni. A' Falusi Oskolákba ezek szerént tsak olyan Tudományoknak kell taníttatni, a' melyek által a' jó Moralis Character, és tizta vallás formálása mellett, értelmes és Oeconomiajokra nézve megvilágosodott paraszt mezei Gazdák kézzitessenek: valamint szinte az aprobb Városi Oskoláknak is úgy kell élintéztetve lenni, hogy azokban jó lelkű értelmes és hasznos Mesteremberek, kisebb Kereskedők és Városi Polgárok formáltassanak. A' szükségtelent innen mind kihagynám, és a' helyett, tsak az ezen tzelra szükséges dolgokat tanítanám. A' nagyobb Gymnasiumoknak, Academiáknak, Universitásoknak és egyéb fő Oskolai Institutumoknak pedig, a' levén a' tzeljök, hogy azokban jó Tanítók, Status értelmes szolgálói, derék különös tisztviselők, megvilágosodott Papok, sőt még nevezetesebb Tűdősök is formáltassanak; azért tsak az ilyen nemű Oskolákban lehetne a' Tudományoknak minden nemét tanítani. De tsak ugyan ezeknél is arra kellene vigyázni, hogy a' Tudományok sok haszontalan Kérdésekkel, Oskolai elme futtatásokkal meg ne terheltessenek. Ezeknek tudása, leg-

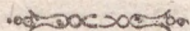
fellyebb a' mélyebben beléereszkedő Tudósoknak szükséges, és azok is ezeket a' könyvek' olvasásából könyebben mint sem a' szóbeli tanításból megtanulhatták; azomban pedig, mivel a' halgatóknak nagyobb része, hasznokat nem csak nem veheti, hanem gondolkozások módját is megzavarhatták; azért itt is a' Tudományok eladása módját a' nagyobb rész szükségéhez kell alkalmaztatni.

4. Szükséges az Oskolák' neméhez képest, minden Tudományokra, olyan jó Hazánkban készült, nem pedig külső Órszágokból béhozott *Manualisokat*, kézi könyveket, választani, a' melyek ezen tzéloknek tökéletesen megfelel-hessenek. Ugyan csak ezeknek megválasztásában nem kell az illendőségen felyül scrupulosusnak lenni, többnyire e' körül esik nálunk a' hiba, mert egy két mérész kitételekért a' legjobb oskolai könyvet megvettyük; holott ha azoknak kihagyásával oskoláink' számára ujra kinyomtattatnok, hasznos lehetne. Van ebben is olyan szerentsés közép út, a' melyen se idébb se túl, hijába keressük az igaz hasznót. Ezeknek megválasztásokat azomban nem kell egyedül se a' tanítókra se valami különös emberekre bízni; hanem mivel ez igen nevezetes és nagy hasznót szerezhető Tárgy, megérdemlené, hogy erre nézve egy igen értelmes jó lelkű, megvilágosodott elméjű, és buzgó Hazafiakból egyben lizerkeztetett számos Commissio az Uralkodás igazgatása alatt rendeltetne, mely ha jól

munkálodna, nagy aldást terjeszthetne Oskoláinkra.

5. A' Tanítóknak megbetsülése és jobb megválasztása sokat javithatna a' tanulás módján; mert ebben legkülönösebben arra kellene vigyázni, hogy az oskola' tzellyához alkalmaztatott tehetségü, Tudományü és hajlandóságü Tanítók aplicáltassanak. Közönségesen ollyon Ferfiakat kellene választani, a' kiknek Tudományok minden oskolai portól, haszontalan elme futtástól megtisztítatott; előadások módja értelmes, könnyü; szívek jó, engedelmes; bánások módja pedig a' kezek alá bízott Ifjak', Gyermekek' erejekhez, hajlandóságokhoz alkalmaztatott légyen. Egy szóval ide megyen ki minden beszédem, hogy akárki is, azért, hogy igazán Tüdos ember, nem mindenkor alkalmas a' Tanítói hivatalra; erre a' Tudományon kívül még sok egyéb kívántatik meg.

6. A' mi már az Oskolai tanítás módját közelebről illeti, azt is jobban meg lehetne tisztítani. Soha se kell a' Tudományokat, érthetetlen szókban, kitételekben, mintegy homályban, béborítani: ezek valóban nem adnak semmi méltóságot; sőt mentül tisztábban, megérthetőbben adattatnak elé a' Tudományok, annál kedvesebbek, annál könnyebben tanulhatók, de annál többen is adják reájok magokat; mely az Oskolák tzeljával megegyező valóságos és törökös haszon.

7. A' tanuló Ifjakkal, gyermekekkel való bánás módja sokat téfzen; abban az illendő fenyték szükséges; a' mód nélkül való keménység pedig nagyon káros lehet; e' körül nálunk nem kis hibák történnek: ebben is a' közép út leghasznosabb, mert a' Tanuló Ifjú, ha jó kedvel vizsik, egy elztendő alatt többet tanul mint másként három alatt.

8. A' közönséges igazgatásnak minden kérdésen kívül vigyázni kell Oskoláinkra, és bele nem erefzkedvén abba a' kérdésbe, hogy valyon és mennyibe lehet hasznos a' tudományos dolgok körül a' Dicasterialis igazgatás módja? itt tsak ugyan el nem halgathatom azt a' félelmet, hogy ha ezután nállunk egy részében a' publica Inspectio módja nem változik, némely tudományok rövid idő alatt Oskoláinkban talám el is fognak temettetni.

9. A' Magyar nyelvnek Oskoláinkba való béhozásáról, és annak módjáról 's mértékéről most önként halgatok, mivel erről mint munkám egygyik különösebb Targyáról, majd alább bővebben fogok szóllani.

§. 75.

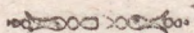
A' Magyar Nemzet Culturájának előmozdítására, értelmének és nyelvének kimivelésére, az is hasonlóképpen sokat tehet, hogyha magában minden Nemzeti nevelés és szokási praejudiciumokat, a' mennyire töle kitelik, levetkez, hogy így ennél fogva az Idegen Nemzetbéliek-

nek is, ok nélkül ellene előre bévett bal vélekedéseiket illendő módokon megtámadhassa, megtáfolhassa, és egészen meg is győzhesse. Minden igaz és okos Magyar Hazafinak kötelessége tehát nem tsak magában az ilyeneket meggyőzni, hanem Hazafi Társaiból is a' mennyire lehetséges kiirtani. Mindenféle praejudicium, de kivált a' Nemzeti, mindennemű Culturának olyan veszedelmes mételye, hogy ennél neki semmi inkább nem árthat. Az ilyen praejudiciumok meg határozásában azomban, nem kell erőltetve menni, mert ez a' mód gyakran a' várt jó helyett, rosszat szülhet: hanem tsak lassanként, még pedig úgy, hogy az ember vélek egyenesen szembe ne szálljon; tsak azon Fundamentomokat, a' melyeken épülve láttatnak különösen egyenként és oldalaslág úgy rontani, hogy ezen veszedelmes épületnek Fundamentumai meggyengülvén, a' magától minden erőltetés *Convulsio* nélkül öszve omollyon. Valójában ha valahol az illendő *Politica* szükséges, ezeknek elrontása körül ugyan elkerülhetetlen.

§. 76.

Az egész Nemzeti *Cultura* elémozditásának minden eszközeit ha egygyenként eléakarnám számlálni, egyfelől munkámnak későn érném végét, másfelől pedig az, talám mostani tzélommal meg sem is egygyezne. Félre tévén tehát azoknak sokféle neveit, tsak még egy közönséges eszközt, de a' melynek a' nyelv palléro-

zására is különös befolyása vagyon, la' *Commerciumot* t. i. megemlíteni el nem mulathatom. A' *Commercium* az az eszköz, a' mely által egyik Nemzet a' maga bőséjét a' másikkéval feltseréli, és ez által mintegy a' maga születte földjének fogyatkozásain is győzedelmeskedik: a' *penz* pedig az a' megesmért közönséges *valorü* az érdemes értzek nemei szerént, a' mely által azon feltserelés a' hol magokat a' föld' terméseit, vagy kézi munkákat egyenesen egymásnak általadni nem lehet, nevezetesen elésegítettik. A' mái Europai nagyobb kereskedő Nemzetek példái eléggé bizonyították, mely sok áldott következtetéseit légyenek a' Kereskedésnek, a' Nemzeti egész Culturára, sőt még különösen a' nyelv pallérozására is, mindazon által azok közül egy némelyikét ezen alkalmazhatósággal kikeresni, nekem is szabad légyen.

1. A' Kereskedés az Industriát neveli, az egész Nemzetet gazdagítja, és annak tagjait is különösen megnépesíti; mind ez pedig az Országot abba az állapotba teszi, hogy a' maga elemenetelén fogamatosan dolgozhatik. A' mely Országban a' *Privatus* emberek, és annál fogva maga a' *Status* is gazdag, ott könnyü minden a' köz jóra tzelező rendeléseket, ha sok pénzbe kerülnek is, megállapítani.

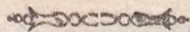
2. A' hol a' nép gazdag, ott annak Energiája éppen azzal a' *Proportióval*, a' mint maga gazdagodik, nevededik; a' mely népnek pedig a' maga illendő Energiája (nem érték én itt Li-

entiát) megvagyon, az gyakran magától minden más segítsége nélkül gyarapíttya, neveli minden némü Culturáját.

3. A' Kereskedés által, az idegenekkel való gyakori Társalkodás szükségessé lévén, a' Nemzetbéliek lassanként ok nélkül való Praejudicinmaikat elvesztik; az idegen Nemzetbélieknek jó szokásaikkal, rendtartásaikkal megismerkednek; azoknak elfogadásától nem irtóznak; és a' Tudományokat, új találmányokat egymás után megtanúllják. Egy szóval minek előtte észre vennék magokat, a' Nemzeti, Nevelési és szokási kevélységet levetkezik, 's ennél fogva észre vehetetlenül cultiválódnak.

4. Valamint a' Nemzetbéliek a' Kereskedésre nézve az idegen nyelveket megtanúlni kénytelenek, úgy a' magokét is az Idegenekkel megismertetvén, annak terjedését és pallérozását, nem kevésbé segítik elé.

De mi szükség nekem még több ehez hasonló jó kedvezéseit a' kiterjedett Kereskedésnek elé számlálnom, azokat mindnyájan tudjuk; de főképpen érzik ama' böldeg Nemzetek, a' melyek ennek köszönhetik irigységre méltó nagy fényességeket. Nints azért e' körül egyebb hátra, hanem hogy egyfelől Hazámfiat arra serkentsem, hogy eddig gyengeségben nyögdetésű Kereskedésünknek elemezetelén egész erővel igyekezzenek; másfelől pedig, hogy hazánkat szerető jó Királyunknak, közönségesen azon eszedezünk; hogy ne tsak azt nálunk akármely ok-

ból is elnyomattatni ne engedje, sőt a' maga részéről annak Energiát adni igyekezzen. Ugyan is, ha e' mi Hazánk népesedik, az ő Ditső Koronájának egyik drágább köve fényesedik, és ő maga is az őtet szerető és tisztelő Magyar Jobbágyaiban gazdagodik.

§. 59.

A' jó példa mindennemű dologban legtöbbet használhat, azért nem hibázom azzal, hogy ha a' nyelv pallérozására nézve is az olyan Nemzetek bánása módját, a' kik Anyai nyelvek kivételében már nagyon elémentek, Hazámfiainak példa gyanánt elejekbe állítom. Hidjék el buzgó Hazámfiak, hogy ha ezeknek nyomdokokat szorossan követik, leghamarább elérhetik Nemzetek' javáért esdeklő ohajtásaikat. Legkülönösebben pedig vegyék gondolóra az Anglus, Frantzia, Olasz és Német Nemzetek' példájokat; azoknak különös Historiájából keressék ki azon szerentsés módokat, a' melyekkel élvén, oly' fényes póltzra tudták emelni Nemzetek' dicsét, hogy már most az időnek csak különös mostohasága ronthatná azt el. Ne gondollya pedig senki is, hogy az hamar, vagy erőltetett módokon mehetett volna véghez; csak lassú és meghatározott planumon vivén a' dolgokat, sok időnek elfolyta alatt lehet nékiük mostani fényekre felemelkedni. Azért Nemzetünk se reménylheti, hogy rövid idő alatt, az Anglus és Frantzia Nemzeteket beérhesse: mert a' mig mi

iparkodunk, amazok a' már vert úton elébb
menvén mindenkor előttünk lesznek: Azomban
pedig azt tartom, hogy ezen Nemzeteket tsak
üzöbe vennünk is elég nyereség vólna. A' szün-
telen való igyekezet mellet, a' sok nálunk ne-
hezen történhető környülállások szülték azt,
hogy már ma a' Frantzia nyelv az, a' melyen
Europában minden nevezetes egyezések, Trac-
ták, szövetkezések és békesség kötések folytat-
nak, végeztetnek. Azért ezen közönséges kiter-
jedését Anyai nyelvünknek nem igen reményl-
hettyük, hanem elégedjünk meg azzal, hogy ha
ezen Nemzetnek nyomdokait követvén, hozzá-
jok valamennyire közelithetünk.

§. 78.

Ollyan Nemzetnek mint a' Magyar, a' mely a'
Culturának alsóbb póltzáról már valamennyire fel-
mert emelkedni, és a' melynek nyelve, ha mi
gyengén is, pallérozódni kezdett, egy főbb igye-
kezetének annak kell lenni, hogy mentül több
jó Gramaticai és Lexiconai legyenek. Vagynak
ugyan a' mint felyebb is eléadam türhető Gram-
maticaink és Lexiconaink, de egy az hogy ezek-
nek számok *proprortionate* igen kevés, más az,
hogy többnyire ollyan emberek nyultak az irás-
hoz, a' kiknek semmi idegen nyelvekben esme-
retségek nem lévén, a' magok nyelveknek is
tulajdon Theoriáját épen nem értették. Min-
den nyelveknek közönségesen vagyon egy bizo-
nyos Theoriájok, mely a' Grammaticalis Tудо-

mánynak Philosophiai része : ezt tsak a' sokféle nyelveknek tanulása által lehet megérteni, és az e' nélkül készült Grammatica, akármely nyelvben is tsupán minden rendnélkül egybe szótfontt Réguláknak haszontalan gyűjteménye. Nem elég az embernek a' maga nyelvét tudni, nem elég annak réguláit egymás után elé tudni mondani, hanem mivel annak könnyebben való megtanulása, a' Grammatica tzéllya, azért abban rendnek kell lenni, és azon tzélnak elérve, hogy az által azt mentül tökéletesebben, de egyfersmind mentül hamarább és mentül könnyebben meglehessen tanulni. Azomba pedig mivel sokféle ember, és sokféle nemű tzélra tanullya meg a' nyelvet, azért a' szerént, különböző Neműeknek kell a' Grammaticáknak is lenni. Másnak kell lenni az Idegenek számára, a' kik elől kezdik tanulni a' nyelvet; másnak a' Hazafiakéra, a' kik azt már értvén, tsak annak fáinságával akarnak megismerkedni; másnak a' Tudósok, másnak a' Tüdatlanok számára &c. Ezen különböző tzélokra nézve a' Lexiconoknak is különbözőeknek kell lenni. A' Frantziák és Anglusok, hogy nyelveknek annál bizonyossabb állandóságot (Consistentiát) adhassanak, a' köz Társaság Nemzeti Tudósai vezérlések alatt, irattak illyen kissebb és nagyobb munkákat, melyek által nyelvek oly' bizonyos meghatározást nyert, hogy azt más úton nem igen adhatták volna meg nékie. Ezt kövessük mi is Magyarok, mert, egyebként hijába minden fáradozá-

sunk. Hogy pedig ezt annál jobb móddal elérhessük, ne akadályoztassuk Hazánkfiában az Idegennyelvek tanulása' szeretetését. Ezen szent feltételnek igazságát érezvén (mint a' fellyebb iratból kitettzik) az Erdélyi nyelv mívelő Társaság egy tökéletes Grammaticát akart iratni, és azért különböző Reszeinek kidolgozását, némely Tagjai közöttki is osztogatta vólt; de egy az hogy sokan a' dolgozó Tagok között a' nyelvnek fellyebb említett Philosophiáját nem értették; más az, hogy ezen tziel a' mint előttem tudva vagyon, tökéletességre nem mehetyén, abban maradt.

§. 79.

Ezen alkalmatossággal meg nem álhatom, hogy azt is elé ne hozzam, a' mit már az előbeniekben egyszer említettem, hogy mivel Hazánkfiái közt sokan azt állittyák, hogy a' Magyar nyelv szük lévén, azt tsak az új szók formálása által lehessen bőviteni, azért is kézbebek ők némely hallatlan új szókat készíteni, mint sem vagy a' Régieket felkeresni, vagy a' más nyelvben lévőknek magokéva tétele által azoknak mintegy a' Magyar Polgári Just megadni. Ez az ujjítás indulattya nagy részént hibásokokból veszi eredetét: először abból, hogy a' régi, és már szokásból kiment szókat nem esmérük; másodszor hogy a' Magyar szóknak igaz értelmeket és formáltatások' módját nem értik; harmadszor és végre, hogy a' nyelv kissebsé-

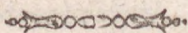
gének tartják idegen nyelvből új szókat fogadni. Ezen okoktól vezéreltetve, sokszor újabb szók teremtőink, olyan a' Magyar nyelvet erőltető szókat formálnak, találnak fel, hogy a' legtökéletesebb Magyar is alig tudja őket Magyaroknak esmérni. Én ugyan részemről a' legpalérozodtabb Nemzeteknek, mint az Anglusoknak, Frantziáknak példájokat követvén, kézszebb vagyok ilyen környülállások között, vagy a' szokásból már kiment régi szókat feleleveníteni, vagy az idegen nyelvekből költsönözettekkel élni, mintsem uj szókkal nyelvemet ok nélkül terhelni, melyet mostani munkamban követvén talám némely Hazámfiit eddig is ilyen Magyarsággal megsértettem. Valóban ez az újítás lelke, vagy hogy úgy nevezem, az új szóknak nem Magyar módon való teremtése, annyira elfogta Hazámfiak egy részét, hogy némelyeknek újabb derék munkáikat, a' legjobb Magyaroknak is különös a'hoz való szótár nélkül alig lehet megérteni, és hogy ha ennek a' Magyar Publicum részéről illendő gát nem vették, ma hólnap e' mi szegény Magyar nyelvünk régi formájából egészlen kijön. Nem lehet azért ezen valóságos veszedelemnek egyébként eleit venni, hanem ha némely értelmesebb Magyarjaink Társaságban egyben állának, és egy tökéletes Magyar (Lexicon) szótárt készítenének, annak készítésében pedig a' szokásból már szinte kiment régi szókat, a' nyelv *Ganiusát*, természetét, az újabbban formált szókat, és az

idegen nyelvbélieket praejudicium nélkül használnák, hogy így az által meghatározottabb módon bővülhetne nyelvünk, és még is a' különös (privatus) embereknek szabad tetzések egészen meg nem áthatna. Az Anglus nyelv, mikor Sysztémába kezdették azt venni, igen szük nyelv lévén, tsupán ezen a' módon bővítettett meg, és még is az idegen szókknak számos elfogadásával a' nyelven erőszak nem tétettetett.

§. 80.

Akármely Nemzet Culturájának élémoditására és nyelve pallérozásának elérésére egy nevezetes mód az is, hogy az Ember a' Nemzetet a' Tudományokban elévigye; ezt pedig tsak azáltal érheti el, hogy ha egy felől közötte a' Tudósok számát szaporíttya, más felől pedig azokat arra bírja, hogy Anyai nyelvekenn írjanak; egy szóval hogy ha a' tudományos Culturát minden részeiben béhozza. Ha ezt akármely Nemzet is a' maga honnyában el nem érheti; ha annyira nem viheti Literaturáját hogy még az idegenek is a' sok jó könyvek számára nézve azt örömet megtanulják, és végre ha az olyan ember közötte, a' ki idegen nyelvet nem tud, a Magyarul írott könyvek által magát nem formálhattya; úgy hijában való minden egyéb igyekezete. *Hoc opus hic labor est.* Ezt minden erőltetett módok nélkül elérni, az ám a' mesteriség; melyre ámbár könnyebb tanátsolui mintsem azt véghez vinni, még is szabad legyen

nékem a' következndőkben mind a' Tudósok mind a' Magyar munkák közöttünk való szaporíthatása módjáról némely tsekély megjegyzéseimet eléadni.

§. 81.

A' mi a' Tudósoknak Hazákban való szaporítását illeti, újra kéntelen vagyok Kedves Nemzetemet az Idegenek példájára figyelmeztetéssé tenni. Ha mi valaha arra vihetnök dolgainkat, hogy a' Tudósok száma közöttünk úgy megszaporodhatna, mint Angliába, vagy Franzia Országba, úgy nyert játékunk volna melynek elérésére tsak ugyan e' következendő hasznos és foganatos módok lehetnének.

1. Azokat, a' kik a' Tudományokra egész erővel reá adják magokat, nem tsak nem kellene megvetni, hanem valósággal betsülni, dítsérni, és tehetségünk szerént elé segíteni.

2. A' már meg lévő Tudósainknak subszistentiát adni, hogy az élelem keresés' kéntelensége miatt elnevonattassanak, a' feltett tzeljokra való állandó törekedéstől.

3. Illendő volna nekik (mint Idegen Országokon sok helyt) rangot, Titulust, sőt Ordót is adni, hogy a' köz nép előtt is illendőleg megjelenhessenek, és az előtt betsek és betsületek napról napra nevedkedhessek.

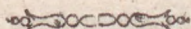
4. Azon kellene igyekezni, hogy még a' fő renden levők is ne tartsak kissebségnek egy vagy más Tudományban nevezeteské, híre-

sekké lenni: mert ha az ember a' Literatura közönséges Historiáját megtekinti, alkalmasint igaznak marad az, hogy az új találmányokat többnyire azok teszik, a' kiknek lévén miből élni, idejek és módjok vagyon a' hofzfas próbá tételre, ellenben a' kiknek mesterségek a' Tudomány, és tsupán abból élnek, azok tsak a' ki talált dolgokat tanullyák, rendbe szedik, és eléadják.

5. Az úgy nevezett Maecenasoknak is több betsülettyeknek kellene lenni, mert a' Tudósok a' mint fellyebb is mondám, Maecenasok nélkül meg nem álhatnak. Láttunk mit tsináltak e' körül a' régibb időkben a' Görögök és Romaiak, az ujjabbakban pedig más fain izlésű Nemzetek; kövessük végre mi is egyszer azoknak ditső példájokat.

6. Igyekezzünk azon, hogy Tudósaink ne kéntelenítettessenek egyszerre annyi féle Tudományokra reá adni magokat; mert valóban az Anglusok példája szerént úgy megyen elé legjobban a' Literatura, ha minden Tudós, és Tudományt szerető, a' mennyire lehet egészéletében tsak egy tudomány kimerítésére fordittya szabad idejét. Nagy akadály a' Tudománynak nálunk az, hogy többnyire olyan Tudósaink vannak a' kikről bátran ellehet mondani, hogy *ex omnibus aliquid ex toto parum sciunt*.

7. A' Statusnak magának, sőt abban a' gazdagabb privatusoknak, a' magok költségeken kellene a' jó reménységű Ifjakat taníttatni

útaztatni: és ezeket is csak egy bizonyos, nem pedig több tzélokra formáltatni.

8. A' praemiumokkal való illendő felélesztése is az emberi elmének, és Tudománynak, igen hasznos szokott lenni, de ezt csak a' Status maga vagy a' gazdagabb privatusok tehetik.

9. A' felsőbb Oskolákra, a' Statusnak vagy azoknak, a' kik kormányozzák, nagy gondjoknak kell lenni, úgy mindazonáltal, hogy a' nagy megfzorítás miatt a' Tudományok szabadgyarapodásokban meg ne akadályoztassanak.

10. Okvetetlen kellene a' Status részéről Tudós Társaságokat állítani, a' melyeknek nem egyenesen a' nyelv mivelésére (mert erről alább fogok szollani) hanem a' Tudományok nevelésére és előmozdítására közönségesen legyen gondjok. Ma Európában majd egy Nemzet, Ország, sőt még kisebb Tartomány sinsen, a' melyben egy közönséges Tudós Társaság ne légyen, és a' mely sok Classisokra osztatván a' Tudományok egész mezejére ki ne terjeszkedjék csak éppen e' mi Magyar Nemzetünk szükölködik ilyen köz rendelés nélkül. — Ambár én ezen tíz pontokban a' Tudományok előmozdításának, és a' Tudósok szaporításának nevezetesebb rúgóit eléadtam, még is többeket is lehetne említeni; da azok vagy az elmondattakból következnek, vagy a' más Országok Literária Historiájából megismértethetnek, és kitanúltathatnak.

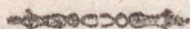
§ 82.

A' mi már továbbá a' Tudós könyveknek Magyar Nyelven való iratásokat illeti, arra is e' következő módokat lehetne projectálni, és elintézni.

1. Minden Tudományban kellene az úgy nevezet Technicus Terminusokat mester szókat Magyar nyelvre fordítani, hogy egy felől az Író meghatározottabb módon tehetné ki a' dolgokat, más felől pedig az Olvasó is az Olvasásban, némely kitételek miatt felneakadna. Tsekély vélekedésem szerént ezt is csak egy jól elrendelt Társaság tehetné; mert sokféle vélekedésű emberek lévén a' világon, ha csak az ilyeneket a' sok derék emberek egyesült fáradsága, és tekintete meg nem határozza, más semmi se tudja a' különböző vélekedéseket Zabolán tartani.

2. Ugyan azt kellene a' mesterségekben és egyéb kézi mivekben előforduló eszközök, tselekedetek, és Tárgyak, kiívevésével tselekedni, mert ebben is nagyon hátra maradtunk.

3. A' könyvek olvasását a' Magyarok között jobban felkellene eleveníteni, és közönségesebbé tenni! — Az Anglusok között, a' Gyümölcs áruló Afzifzony bolisotskája előtt, a' *Fiaker* kotsis a' bakján, a' Mester ember a' Műhelyében, az Inas az Ura Palotájában, &c. ha nincs egyéb foglalatossága, olvas; de bezzeg a' Magyar közönséges ember, inkább henyel vagy alszik, mint sem valaha könyvet vegyen

a' kezébe. — Be mezfzze maradtunk el ezen Nemzetektől!

4. Hogy ugyan csak ezt valaha elérhessük, a' nagyobb rangú és Méltóságú Embereknek kellene nem csak a' Magyar könyvek olvasásával, hanem az azokból Formálandó Bibliothecák gyűjtésével jó példát adni. Ha ez meg esne, a' könyvek megbővülnének, és a' köz-nép látván nagyainak fáradozásokat, maga is az olvasáshoz inkább hozzá édesedne. Nalunk hányan vagynak a' tehetősebb polgáraink között olyanok, a' kik az ilyen formálandó gyűjteményekről valaha meg csak gondolkoztak volna is.

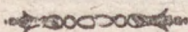
5. Az illendő praemiumok a' könyvek szaporítása körül is sokat tehetnének, hanem csak arra kellene vigyázni, hogy az ember mind inkább csak a' Tudományos Tárgyakra tenne praemiumokat. Az ujjabb időkben ugyan számosabb Magyar könyvek jöttek ki, de nagyobb része kitsiny érdemű; valósággal Tudományos könyv pedig kevés van közöttük; azért az ilyeneknek irattatásokat kellene főképpen elésegíteni.

6. A' fordításokra különös Gondjának kell lenni a' Publicumnak. Igaz ugyan, hogy az ujjabb időkben fordítások is jöttek ki, de minden válogatás nélkül, úgy hogy alkalmasint csak azok a' könyvek fordítottak Magyarra, a' melyeket más Nemzetek már elvetettek. Azt tartom ezen tekintetben is sokat tehetne a' jula-

lom ígérés: de eddig még igen kevés Gazdagabb Hazánkfiainak jutott ezekben, hogy a' más Nemzeteknél Epochát tsinált nevezetes, és jó munkáknak fordításokra praemiumokat tennének.

7. Egy darabig a' Magyar Nyelven kiadatandó könyvek körül a' Censurának nem kelle-ne igen szorosnak lenni. A' Censura, a' mint már láttuk magában igen jó, de tsak ott kell keményebbnek lenni, a' hol már a' Publicum-nak a' sok könyvek között választása lehet; de az olyan Nemzetnél, a' mely a' Literatúrára nézve megbóltsói gyenge gyermekségben va-gyon, az igen szoros Censura többet árthat, mint sem használ. Nem akarom én ezzel itt is sem a' Censura eltörlését megállapítani, sem pedig a' rosz és veszedelmes könyvek iróinak lábat adni; hanem tsak abban határozom meg vélekedésemet, hogy a' Censura Principiumai-nak olyan Nemzetnél, mely a' Culturára nézve, tsak nem régen emelkedett fel; különbözni kell amazoktól, a' melyeket meglehet állítani egy már minden nemű sok féle könyvekkel bővölködő Nemzetnél.

8. A' könyv kereskedést a' Statusnak, il-lendő módokon, és bizonyos határok között elé kell segíteni, mert így a' szegényebb sorsú író, vagy fordító, jó és hasznos fáradozása után magában is élelmét megnyerheti. Erről ugyan különbözök a' vélekedések: sokan ezt, a' Né-metek példáján építvén, nagyon károsnak tart.

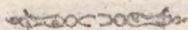
ják; de jó moddal elintézve, kivált egy még bölsőjében fekvő Nemzetnél, inkább hasznos mint sem káros. — Több ehhez hasonló módokat is hozhatnék ugyan elé, de önként nem akarnám azokkal munkámat terhelni, mivel a többiek úgy is alkalmasint az elmondattakból vészik nagyobb részént eredeteket.

§. 83.

Anyai nyelvünknek pallérozására, és kiterjesztésére nem keveset használna az is, hogy ha minden apróbb és nagyobb oskolákban a Magyar Nyelv Fundamentomóson taníttatnék. Sokszor boszúsággal szemléltem, kivált a Falusi és apróbb városi Oskolákba, hogy a tíz és tizenkét elztendő szegényebb sorsú gyermekek a Deák nyelv tanításával gyötrettetnek; azonban pedig a mellett, oly kevés valóságot tanulnak, hogy az Oskolába eltöltött idejüket méltán elveszett időnek lehet tartani. Ugyan is egy paraszt mezei gazdának vagy egy Városi mester embernek, mi haszna vagyon abban, hogy az *amot* conjugálni és a *mensat* declinálni tudja; mert ennél a Deák nyelvet tovább úgy is soha se vízi: valyon nem vólna e' jobb, hogy ha Anyai nyelve tökéletes megtanulása mellett; mint fellyebb is erről beszéltem, az Oskolában egészen állapottyához alkalmaztatott Tudományokat tanulna? Anyai nyelvünkre azonban, ezen újabb elintezésből az a haszon háromolhatna, hogy még a köz ember is nyelvünket

meghatározottabb módon beszélhetné; a' tiszta igaz Magyarság közönségesebb lehetne, és a' sok Dialectusok egy bizonyos megállapított Magyar Nyelvben egybe olvadhatnának: mely utólso, kivált akármely nyelvnek is, gyarapítására, és pallérozására igen szükséges. Ezen alkalmatossággal el nem mulathatom, hogy azt a' nevezetes kérdést elé ne hozzam, hogy valyon a' nagyobb oskolákban is a' felsőbb Tudományokat nem jó volna e' tsak ugyan Magyar nyelven tanítatni? A' kik ezt hibás dolognak állityák, e' következő két okokon fundállják vélekedéseket: 1. Ennél fogva a' Deák nyelv a' mely még is a' Tudományok kimerithetetlen kútfeje, egészen elenyészne, negligáltatna, és utóllýára annyira megfzünne, hogy még a' Deák böltsek munkáikat is nem érthetnök. 2. Hogy ez kivált Magyar Országban a' hól minden közönséges dolgok a' Deák nyelven folynak, igen veszedelmes volna. A' mi az elsöt illeti, azt azon Országok Példái, a' hól minden Tudományok az Anyai nyelven tanítatnak meg tzáfollyák: mert azokban a' Deák nyelv beszéllése ugyan vagy meg tsökent, vagy egészen meg is szünt, de a' Classicus Auctorok, értése és a' Fainabb Deáksággal való irás bizonyoson gyarapodott. Vallyon a' mi konyhai és közönséges Deák beszédünkbe a' Literaturára nézve mi haszon vagon: vallyon arra nézve nem jobb volna e' azt feladni, és helyette a' Classicus Auctorok tökéletes ér-

tését, és a' tisztább Deáksággal való írást megtartani. Valóban a' Németek, Anglusok és Olaszok között most is proportiónate, több az írásban hiba nélkül való Deáksággal bíró mint közöttünk. A' mi pedig már a' második okot illeti, ámbár a' Magyar nyelvnek a' közönséges dolgok fojtatásában való bévihetése módjáról alább bővebben akarok szollani; mindazonáltal addig is, hogy semmi balvélekedésektől magamat elragadtatni ne engedjem, és még is az elébbeni kérdést minden meghatározás nélkül ne hadjam, abban állítom meg tsekély vélekedésemet, hogy a' felsőbb Oskolákban, mind azon Tudományok, a' melyek minden rendű embernek szükségesek, Anyai nyelvünkön taníttassanak, és legfellyebb, tsak a' felsőbb tudományoknak tanításában, az az azoknak, a' melyek inkább tsak a' valóságos Tudósoknak, és a' Tudományokat különösen művelőknek valók, találjon a' Deák nyelv helyet. De továbbá mivel minden Tudományok Fundamentumai, a' Deákúl írott régi könyvekben találtatnak fel nagyobbára, és mivel a' Deák nyelv a' Tudományoknak egy nevezetes *Vehiculum* elémozdító rúgója; azért hogy a' Literaturának ezen főbb részétől el ne essenek Hazámfiaink, óhajtanám, hogy minden felső oskolákban a' Deák nyelv, azt tökéletesen értő, és tiszta Deáksággal bíró valóságos Tudósoktól azoknak számokra a' kik a' régi Literaturában mélyebben belé akarnak tekinteni, taníttatnék.

§. 84.

A' mint már fellyebb is oldalaslag említém, az olyan Tudós Társaságnak a' melynek csupán tsak az Anyai nyelv pallérozása lenne czélja, felállítása, igen szükséges és hasznos lehetne. De mivel ez a' gondolat az által, hogy már egy ilyen Erdelyben felállított, nem új, azért annak hasznáról mostan szólni talám szó szaporitásnak tartathatnék; hanem ha amannak tsak hibáit és fogyatkozásait adom elé, tsélotat nagy részint elérem.

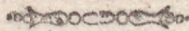
1. Úgy látzik, hogy eleinte a' millyen tüzzel nyúltanak annak Tagjai ezen tárgyhöz; éppen olyan nagy lankadások között vagynak már nagyobb részint.

2. Úgy látzott eleinte, hogy annak némely Tagjai más különös czélokra akarták azt fordítani, melly sok józanon gondolkodó Tagjainak, a' lankadást méltán okozhatta.

3. A' Tagok megválasztása eleinte nem olly vigyázva ment mint a' hogy kellett volna; melyre nézve sok olyan Tagjai voltak, a' mellyek tsak a' számot szaporították.

4. Eredetében nem vették sínór mértékül az idegen Országokban lévő esméretes Tudós Társaságokat.

5. Mindjárt eleinte igen nagy kiterjedést czélt vettek fel magoknak, melynek jó módal való kidólgozására (szabad legyen sértes nélkül kimondani) talám elégtelenek is voltak.

6. Mindjárt eleinte Tárgyaiknak igen nagy kolompot hírt 's nevet tsináltak, a' melynek mivel érzették, hogy meg nem felelhetnek, valóságos lankadás 's tsökkenés fogta el őket.

7. A' Fundusok, soha sem vólt elegendő tzéllýoknak kivitelére, mivel igen biztak a' Hazafiaknak későbbi adakozásához; azomban tsupán az ilyenekre támaszkodni, mindenféle nemű Társaságnak káros és veszedelmes.

8. A' Statusnak magának vagy a' gazdagabb privátusoknak kellettét vólna számára elegendő, és állandó Fundust egybe szerezni, mert a' nagy számú kisebb Benefactorok, buzgóságokon épült Társaság ingadoz, és tsak ideig való.

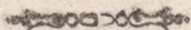
9. Az Erdélyi Igazgatás kezdetében fel se vette, nem vigyázott reája nem apolgatta, és későbben is, mikor igazgatásában belé kezdett szóllani, nagyon Dicasterialiter akarta kormányozni: már pedig bizonyos, hogy az ilyen bánás modja a' Tudós Társaságokat nem gyarapítja, hanem inkább akadályoztattya.

Több környül állásokat is hozhatnék elé de mind ezek mellett is, nem lehet Erdélyi Hazámfiainak ennek felállításában való buzgóságokat nem ditsérnem; és ha vagynak is benne némely apró fogyatkozások, nem lehet a' Magyar Literaturára kiterjedett nevezetes hasznát meg nem esmérni. Azomban az alatt, a' bizonyos reménység alatt, hogy az eddig elé hozattakkal Erdélyi Hazámfiait meg nem sértetem

azon buzgókat a' kik felállításában egész tüz-
 zel részt vettek, him varrás kedveért a' mosta-
 ni nagy hírrel felálló több Europai Tudós Tár-
 saságok Constitutiójának megvizsgálására utasi-
 tom; Magyar Országi Hazámfiat pedig arra
 kérem, hogy ezen a' már megtört úton meg-
 indulván, egy, tsupán a' nyelv mívelését tár-
 gyazó Társaságnak jó móddal való felállításá-
 ban igyekezzenek, és rövid idő alatt annak a'
 nyelv pallérozására és kiterjedésére nézve neve-
 zetes hafznát fogják tapasztalni.

§. 85.

Az Anyai nyelven irott közönséges Újsá-
 gok is sokat segíthetik elé a' Haza Literaturá-
 ját, 's ezen tekintetben a' nem régen egyé vált
 két Magyar Újság, mind igaz mondóságára mind
 a' köz híreknek hamar való közlésére, mind
 pedig írása módjára nézve oly' tökéletességre
 emelkedett, hogy akármely Europai újságok
 mellett megálhattak, és tsak azon lehet mélt-
 tán tsudálkozni, hogy ezeken kívül a' Magyar
 Országi és Erdélyi főbb városokon ilyen
 Magyar újságok többen nem tudtak felállani.
 Azomban szükséges volna a' Literáturánkra néz-
 ve az is, ha Magyar Tudós újságok felálhat-
 nának, és ha úgy nevezet *Journalok* Hónapi
 Levelek is, Anyai nyelvünkön irattatnának. A'
 jó móddal felállítandó Tudós újságokhoz, mi
 kívántatik, azt talám hofzfazon eléadnom nem
 is szükséges: elég ha az egyenességet, részre

nem hajlást, szelidséget, a' Tudományokban való jártasságot, a' tiszta nyelv értését, és a' szép előadás modját említem és ha azt vetem utánna, hogy ezen újságoknak a' Tudományok minden nemére, és az azzal egybenkötött minden környül állásokra ki kellene terjedni. Ennek a' ki jött könyvek neveiket, azoknak részre hajlás nélkül való jó megítéléseket, a' Tudósok Fáradozások jelentését, előmeneteleket, halálokat &c. magában kellene foglalni. Az úgy nevezett Journaloknak is a' fellyebb említett közönséges tulajdonságok megkivánása mellett igaz hasznok kétségben sem hozattathatik; elrendelések modjában pedig a' jobb jobb idegen hónapi kevelek elegendő követésre méltó példákat nyújtanak.

§. 86.

A' sok rendbéli előmozdító eszközök előadása után, bátran lezálhatok már most, arra a' nevezetes kérdésre: hogy ámbár Magyar Országban annyi sok féle nemű, és Nemzetű lakosok telepedtek meg, még is lehet e', és kellyen e' a' Magyar nyelvet a' közönséges dolgok folytatásában béhozni, és ha lehet, mennyiben, és mitsoda fogatos módokon lehessen azt előmozdítani? Ez a' kérdés nevezetes, és sok rendbéli szív tojásokra adott alkalmatosságot; de hogy reá annál tisztábban és egyenesebben megfelelhessenek, szükséges a' Magyar Nemzetet különösen Vármegye gyű-

léseiben, igazgató Székeiben, formaiban, és Ország Gyűléseiben tekinteni. Közönségesen szólván mivel még is a Magyar főbb lakosa Országunknak, nem látok abban semmi igazságtalanságot, sőt tökéletes igazságot, hogy a Magyar legyen a fő nyelv; tudniillik az, a melyen a mennyire lehet, a köz dolgok folytatása mennyen véghez, tsak hogy ez a többi Nemzetek minden nevezetes erőltetése nélkül, és illendő módokon mozdíttassék elé. A mi azért a Magyar Orzági Vármegyékben, azoknak igazgatása módját, és közönséges gyűléseit illeti, hogy azokban minden dolgok Magyar nyelven folyjanak, az a szoros igazsággal megegyező, és az olyan Vármegyékben, a hól a lakosok, vagy nagyobb részént, vagy egészen Magyarok, könnyű is. Azokban a Vármegyékben pedig a melyekben a Lakosok, főképpen Tótok, és még a Nemesség is éppen nem tud Magyarúl, most egyszerre Anyai nyelvünket erőszakosan behozni lehetetlennek, sőt talám veszedelmesnek is tartanám, hanem az illendő készületek által lassanként azokat is úgy lehetne készíteni, hogy idővel minden baj nélkül bélehetne hozni. Hazáuk fő Igazgató székeiben is minden kérdésen kívül belehetne a Magyar nyelvet legalább azon a módon, a hogy Erdélybe vagyon, hozni: hogy t. i. a Vármegyékkel való Correspondentia Magyarúl, a Felsőges Udvarral való pedig, Deákul fojjon. A Juridicum Forumokon is a mint Er-

délyben vagyon, nem látom okát, hogy miért ne lehessen nálunk is Anyai nyelvünket béhozni: tsak hogy a' hallatlan, és erőltetett kitételek elkerülésére nézve szükséges vólna talám, a' mint fellyebb a' több Tudományokról mondám, úgy a' Jusban is a' Juridicus Technicus Terminusokat Tarsaságban állott értelmes emberek' által meghatároztatni, és azokra vagy a' Deák szókat megtartani, vagy jól formált Magyarokkal feltserélni. A' közönséges Ország Gyűléseinkre nézve vagyon a' legnagyobb baj: mert mivel Országunk egy részét teszi Horváth Ország és Sclavonia, azoknak Deputátusai is megjelennek, és közöttök majd senki se ért magyarul, azért valahányszor még eddig ezen kérdés, Ország Gyűléseinken előfordúlt, mind annyiszor főképpen ők vóltak azok, a' kik annál fogva, hogy őket Anyai nyelvünk' tanulására nem lehet erőltetni, leginkább ellene szegteék magokat, ezen szent és hasznos igyekezetnek. Mivel pedig ezen ellenvetés első tekintettel az igazsággal megegyezőnek látszik, bővebb vizsgálás véget öszszuk meg ezen tárgyat. Őket Vármegyeikben, különös igazgató Tanácsaikban, és Törvényes székeikben addig a' míg önként el nem fogadhattják, arra erőltetni helyesnek nem látnám; de ellenben az ő részekről is igazságtalanság azt kívánni, hogy a' Magyar Diaetán Ország Gyűlésén, a' hol ők mindenképpen tsak igen kitsiny részt tesznek, miattok minden dolgok Deákuól follyanak; és

legfellyebb is csak azt kívánhatnák, hogy míg Anyai nyelvünket megtanúlják, szabad legyen nekik ottan Deákul vélekedéseiket előadni. Mert valamint nem lehet feltenni, hogy őket több Magyar Deputátus Társaik, mikor Deákul beszéllenek, meg nem értik; úgy rólok se lehet azt feltenni, hogy a' Magyar nyelv előtök olyan esméretlen volna, hogy azt a' községes beszédben meg ne érthetnék. Minden kérdésen kívül a' sok részekből egyben állott egész testben, a' kissebb résznek a' nagyobbakért magát valamennyire erőltetni szükséges, és ebben semmi igazságtalanságot nem is látok. A' mi már a' Felsőleges Udvarral való Correspondentiát, és az úgy nevezett Udvari Decretumokat illeti: azokra nézve már akár mint buzógnak is Anyai nyelvem mellett, csak azt az egyetlen egy igazságos módot látom, hogy egész alázatossággal kérjük Ditsőségesen Uralkodó jó Királyunkat, hogy a' mennyire lehet az egész Monarchia Jussainak sertése nélkül itt is engedjen helyt Anyai nyelvünk gyakorlásának. Töbhhöz valóban nints Jussunk, és ebben magunktól valamit végezni, és beakarni hozni, helyesnek se itélném: Jó Királyunk, a' ki Hazánkat szereti, ezen az úton talám tenne is valamit érettünk.

§. 87.

A' Horvátokra nézve a' fellyebb irt okokból szükséges volna talám azon igyekeznünk,

hogy már egyszér Országunk Tagjai lévén, illen-
 dő és jó útakon módokon Anyai nyelvünket mint
 Hazánk köz nyelvét elfogadják, és a' mint az ő a'
 köz jóért buzgó gondolkodások módját esmérem,
 talám ha nem erőltetett, de őket kimellő
 módokon akarnák béhozni, nem is volnának
 annyira attól idegenek. Magunk érzésétől vala-
 mint magunkat megfosztani nem örömet enged-
 jük, úgy valóban miis részünkről azt hogy be-
 nünket erőltetni akarnak húnyt szemmel nem te-
 kinthetjük. Lehet tsak ugyan ezt a' magok erőza-
 kos vonogatásokat a' Horvátoknak abból magya-
 rázni, hogy mivelők egyfelől kevesen ülnek
 közöttünk, másfelől pedig jól érzik, hogy a'
 gyengébb részt teszik, azért minden részünkről
 való ilyen lépéseket igyekezeteket, a' Differen-
 tia is közibe elegyedvén, valóságos nyomatta-
 tásnak magyarázzák. Egész bizodalommal va-
 gyok ugyan tsak az iránt, hogy, ha a' követke-
 zendő barátságos módokat elkövettyük, öök se-
 fogják annyira Anyai nyelvünknek Országgyüle-
 seinkbe való béhozattatását ezután ellenzeni.

1. Bánnyunk vélek és a' Hazánkban lako-
 zó több idegen Nemzetekkel is olly szivesen és
 nyájasan, hogy ne tsak tőlünk idegenek ne le-
 gyenek, sőt tökéletesen hozzánk édesedjenek.

2. Ne tsak hozzánk édesedjenek pedig, ha-
 nem magunk viseletével mutassuk meg azt is ő
 nékiek, hogy valóságos Magyaroknak tartjuk,
 hogy úgy szerettyük őket, mintha vélünk ugyan
 azon egy nemzetbeliek volnának, és ennél fogva

bennek is minden ellenünk való Nemzeti praediciumot kiirtsunk és eltöröllyünk.

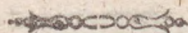
3. Gyözzük meg lassanként őket arról, hogy, mivel velünk ugyan azon egy Országot, ugyan azon egy egész testet formálnak, és mivel nekik is azon egyezésből nevezetes hasznok vannak, az ő részekről kötelességek a' nagyobb rész kedvéért némely illendő áldozatokat tenni.

4. Vegyük arra őket, hogy minden rendbéli Oskoláikban a' Magyar nyelvet, mint akármely mást taníttassák, és azokban alkalmas embereket vegyenek fel tőlünk. Ebben nintsen semmi igazságtalanság, mert valamint náluk, majd minden elő kelő ember anyai nyelvén kívül legalább Deákúl és Németúl jól tud; még nagyobb jussal megkívánhattuk mi is — hogy reánk nézve Magyarúl is tudjon. Azért

5. arra is igyekezzük őket reávenni, hogy Országunk köz javáért azokban, a' kiket hivatalaikban elé akarnak vinni, szorossan megkívánnyák a' Magyar nyelvnek is tudását. Ez a' kívánság is nyomattatásra való hajlandóságot nem mutat.

6. Semmi erőltetett módot ne próbállyunk hanem mind tsak oly formán dolgozzunk, ezen tzelra, hogy a' hozzájuk való szeretet, nyájaság és szívesség tessék ki minden lépéseinkből minden igyekezetünkéből.

Meg van az töbnyire a' Magyarokba, hogy az idegen beszélvén az ő nyelvét, ha annak nem tökéletes értése miatt szokatlan, sőt némelykor

nevetséges és két értelmű kitételekkel él, azért ember társát kineveti, a' nélkül hogy nyájassággal az igazabb kitételekre tanítaná. Ez magában nem cultus Nemzet bánása módja; de kivált a' Hazában lakó idegen Nemzetekre nézve a' milyenek a' Horvátok is, igen hibás és elidegenítő szokás: azért ezt ezután vetkezzük le, és közönségesen azon igyekezzünk, hogy minden Magyar nyelvet tanúlót, ha nyelvünknek Geniusza ellen hibázik nyájassággal tanítsuk a' jobb beszéd módjára.

§. 88.

Eddig a' Magyar Literaturáról és annak élémozdításáról tsak közönségesen szóllottam, ideje talám már most, hogy az ékesen szóllásról, és ezzel együtt járó Poesisről is különösen szólljak. Ez mind kettő olyan nevezetes része a' Literaturának, hogy a' mely Nemzet honnyában e' kettőt nem igyekezik élémozdítani, annak Anyai nyelve örökké pallérozásának tsak az alsóbb fokain marad, azomban pedig azt tsak akkor lehet jó móddal élémozdítani, mikor már a' nyelv bizonyos állandóságot és meghatározottságot kapott. Akár a' régibb, akár az ujjabb pallérozott Nemzeteket vegyük is fel, tapasztalhattuk egyfelől azt, hogy a' nagy Oratorok közöttök tsak a' későbbi időkben, azokban t. i. a' melyekben ök a' Culturának nagy gráditsára emelkedtek, jelentek meg: másfelől pedig, hogy a' kötött beszédben való ékesenszóllás a' Poesis, mindenkor

mindenkor a' kötetlent követte, és ha előzte is, mint a' magyarba láttzik, az idő különbsége még is igen kevés. Ugyan is a' szép és jó Poësisben, még a' Prosodia is hozzá járúlván az ékesenszólláshoz, és azt nagy részént nehezítvén is, valósággal a' nyelvnek tökéletesebb ki-pallérozását megkívánnya és elésegíti. Azomban pedig mivel az ékesenszóllás mind két nemében, nem tsak a' külső köntös, hanem a' belső valóság is megkívántatik: azért Hazai Oskoláinkban, a' Deák nyelvre nézve is nem kis hibának tartom, azt, hogy az Oratóriát és Poësis-t mindjárt az alsobb Classisok után tanítják, és a' még félig tudatlan gyenge gyerekektől azt kívánnyák, hogy Oratiokat és Poëmákat irjanak. A' Poësis és Oratio irás Theoriájára meglehet ugyan a' kissebb időbélieket nagy nehezen tanítani, de Oratiót és Poëmat tsak akkor készíthet akárki is, mikor már a' több Tudományokban is nem kis eléméletelt tett. Eain izlés kell az ékesenszóllás ezen mind két neméhez, azt pedig tsak a' szorgalmatos és helyes olvasás és gyakorlás által ízerézhettyük meg magunknak. A' mit az elébbeniekben a' Deák nyelvről állítottam, azt Anyai nyelvemről is bátran elmondhatom, de hogy igen meszfze még most ezen Tárgy körül el ne távozzam feltett tzelomtól, szabad légyen nekem elébba' kötetlen beszédben való ékesenszóllás élémozdítása eszközeiről szóllani.

§. 89.

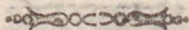
Ámbár ennek elésegítéséről még eddig Nemzetem részéről igen kevés lépések tétettek, még is tsudálkozásra méltó, hogy nem maradt el annyira a' több pallérozott nemzetektől, mint a' hogy az ember előre gondolhatta volna. Ébredjünk fel azért végre hofzszas szunyadozásunkból, és igyekezzük már egyszer az ékesenszöllást Anyai nyelvünkön e' következő módokkal elésegíteni.

1. Azokat a' módokat, a' melyek által felgyebb a' Tudományok közönséges elémozdítását, a' Tudosok közöttünk való szaporítását projectáltam vala, az ékesenszöllás mesterségének is elésegéllésére bátran alkalmaztathatom.

2. Mivel még eddig közöttünk nagyobb részént Papjaink a' Praedicatiok, halotti Actiók és egyéb alkalmatossággal mondott munkáik által tartották fel, igyekezzük közöttök az illendő aemulatio vetekedés által ezen hajlandóságot nem tsak fenntartani, hanem javítani és pallérozni. Nem lehet tagadni, hogy ez előtt Papjaink, a' praedicáló székből mondott munkáikban, inkább tsak Dogmaticumokat és Disputatoria való tárgyakat választottak magoknak, a' mely az ékesenszöllást benne nagyon megfojtotta; igyekezzünk azért azon, hogy ezután Papjaink az ilyen beszédekben a' Dogmával több Morált kössenek össze és az ékesenszöllás szemlátomást nagyobb erőre fog nálók kapni.

3. Eddig ugyan a' két Hazánk Ország gyűlésein mondattak olykor olykor jótska Deák és Magyar Orációk, de ezeknek legnagyobb akadállya a' volt, hogy Hazámfiai, minden előre való készülés nélkül többnyire csak Extemporalításra bízták magokat. Igen hasznos volna azért Nemzetünk Nagyait arra bírni, hogy mivel a' Nemzet színe előtt beszélni nem kitsiny dolog, oda haza kidolgozott, és az ékesen szóllás Reguláihoz alkalmaztatott munkákat mondjanak el: mert csak az olyan nagy Talentomú Orátorok, mint Fox, Pitt, Scheridin, &c. a' kik már az ékesen szóllás mesteriségében nagyon gyakorlottak, ha extemporalizálnak, nem hibáznak. A' kezdetben lévő Orátoroknak ókvetetlen a' jó munkához készülni kell.

4. Állítsunk fel közöttünk az Anglusok módjára olyan Társaságokat, a' mellyekben ifjabb Hazámfiai egyben gyűlvén, az Ország Gyűlésén eléfordúlt, vagy eléfordítandó Tárgyakat elé vegyék, azokat egy más között rövid, de ki dolgozott munkákban megdisputálgassák: ezen módnak az Anglusok között oly nagy foganattya volt, hogy eleitől fogva a' nevezetesebb Oratoraik ezekben formáltattak. Csak éppen a' köz Társaság' igazgatóinak arra szükséges vigyázni, hogy az a' Frantzia klubok példája szerént, political szövethozzássá ne vályyon, és ez által a' köz Társaság tsendességét ne háborítsa, ne zavarja.

5. Még a' Vármegye Gyűlésekre nézve is azon kellene igyekezni, hogy a' megyebéli Oratorok, a' kik inkább megszokták rázni a' dolgokat, egy kis elé kézülettel jelennyenek meg, és a' szók megválasztásához valamennyire hozzá szókjanak: mert egy Vármegye Statusai előtt is szöllani nem kis dolog, azért szavának megválasztása által annak érdemet adni illendő és szükséges.

6. A' Törvénykezés gyakorlására nézve mind az Universitásoknál; mind némely Itélő Mestereknél kivált Erdélyben, vagynak apróbb Társaságok felállítva; hanem tsak az a' kár, hogy ezekben az ékesen szöllásra igen kevés tekintet vagyon véve. Azért is, eléggé nem ajánlhatom, hogy ezután, az ilyen Társaságokban is, a' menyire lehet, a' Magyar Stylus tisztaságára, és felemelkedtségére, különös vigyázat legyen. Ezáltal azt érjük el, hogy majd idővel Prokátorainkból, valóságos Romai Oratorok válnak, az ő Allegatióik, mint megannyi Oratori remek munkák lesznek, és Anyai nyelvünk ama' Ditsösség' póltzára emelkedhetik, a' melyen vólt Ciceró idejében a' Deák nyelv. — Óh kedves álmodozás!

7. Ezen tekintetre nézve az illendő és módjával kiadott praemiumok is sokat használhatnának. Ezek a' Tudós *aemulatiot* vetekedést gerjeszthetik fel oratorainkban, mely által az ember sokszor, sokkal többet nyer meg, mint akármely más mód által.

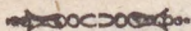

8. A' fellyebb eléadott akármely alkalmatosságokkal mondott vagy írt Oratiók' gyűjteményét, kellene kiadni; mert az nem kevés igyekezetet öntene Nemzetünkbe. Eddig is sokan voltak Hazánkfiak között, a' kik díszes Oratiókat készítettek, és egyenként ki is adták. De mivel az ilyen apróbb munkák hamar elvesznek, nagy része a' Publicum előtt esméretlen maradt; ellenben ha gyűjteményekbe egybenschdedve kiadattak volna, azon érdemes Hazánkfiak neveik emlékezetbe maradtak volna, és a' következő emberi nyom példájok követésére sőt azoknak meghálálására is, felbuzdított, felsekített volna.

9. És utollyára. Lehetetlen az Embernek akármely nyelvben is, az ékesen szollást jó moddal gyarapítani, a' nélkül hogy azt bizonyos állandó Regulák közzé ne szorítsa: Ezen tekintetre nézve, minden nyelvnek különös Geniusa vagyon, azért hát nagyon szükségesnek állitanám, hogy valamint más nyelvekben ugyan a' Magyarban is, az ékesen szollásról, Anyai nyelvünkre alkalmaztatott fundamentomos munkáink készítették. A' míg ezek nem lesznek, addig egyéb fáradozásaink tökéletes hasznúak nem lehetnek.

§. 90.

Azt mondják ugyan, hogy a' Poëta születik; mindazonáltal az is igaz, hogy a' jó Poëtanak, természeti hajlandóságán kívül, megfor-

máltatni is kell. A' kiben a' Poesishez természeti Vonattatás nintsen, abból mesterség által is azt nem készitünk; da a' leg szerentsésebb *Poëtika vena* is pallérozás nélkül kialszik, el hervad. Azomban ha e' mi szegény Magyar Nemzetünket megtekintjük, úgy látzik, hogy eleitől fogva Hazámfiainak nagy hajlandosgók volt a' Poësisre: maga a' nyelvünk természete, és az ezekre való alkalmas volta, ezt nagyon elé segítették. Talám az ujjab időkben semmi féle munkák, oly' számosan meg nem jelentek mi közöttünk, mint a' Versbéliek; és ezek nagy ráfzésnek oly' meghatározott érdeme vagyon, hogy akármely más Nemzeteknél is méltán számot tehetnének. Hogy ok nélkül hozzas ne legyenek, a' Poesis elé mozdítására is egyéb módokat nem javasolhatok, hanem azokat, a' melyeket a' Literatura, és ékesen szóllás gyarapítására nézve az elébbeniekben emlitettem. A' mi már magát a' Magyar Poesist illeti, ez iránt még eddig Anyai nyelvünkön, semmi meghatározott Regulákon fundált munka nem irattatván, nem hibázom talám, ha itten egy kevéssé megállapodom: és mivel a' szabad beszédben való ékesen szóllás vagy *Oratoria* a' Poësisrel, a' mint a' fellyebbekből is kitetzik, szorossan egybe van köttetve; ezen alkalmatossággal az egész Magyar ékesen szóllásról, azt mind két nemeiben tekintvén, némely tsekély, de talám nem éppen szük

ségtelen jegyzéseimet kitelhető rövidséggel, eléadom.

§. 91.

Hogy a' Poeticus és Oratorius Stylus a' felemelkedett Stylus nemét téfzi a' bizonyos, de hogy e' kettő nemei között a' külömbség nem olyan nagy és szembe tűnő, mint a' hogy sokan állityák, azt se lehet kétségbe hozni. Az egész külömbség tsekély vélekedésem szeréit talám inkább tsak abból áll, hogy az egyik nints Metrumra véve, (mert az Orationak is Numerosának kell lenni) a' másik pedig bizonyos szokás által megerősített Regulák alá vagyon szoritva. Vagynak ugyan sokan a' kik nem eppen minden ok nélkül külömbséget keresnek e' két Stylus között, annál fogva, hogy egy felől, a' Prosaicus Stylus tsupán az elmének, értelemnek szól, a' Poesis azomban, inkább a' képzelődést (imaginatiot) gerjeszti fel; más felől pedig, amaz a' testi kitételeket, és érzékeny képeket mint tsak oldalas Tárgyakat tekinti, ez pedig azokat, mint fötzélt használya, 's festegeti: Vagynak továbbá sokan olyanok is, a' kik ezen külömbséget abban is keresik, hogy a' Periodicus Stylus inkább az Oratiókat, a' Concisus pedig inkább a' Poémákat illeli. De láttam már én, a' mint a' fellyebbi beszédemből kitetzik, egy felől igen szép per incisa irott Magyar Oratiókat, valamint szinte igaz Periodicus Stylussal irott Didacticum Poémákat is; azomban pedig a' Poesisban

is, a' Stylus Bövsége vagy meg szorúlása a' Poësis neméhez képpest változik; a' mint ezt alább bővebben eléadom: más felől pedig, a' képzelődés felelevenítése az értelem meg győzése, és a' Testi eleven képek nagyobb, vagy kisebb mértékben való használása, valamint szinte nem mindenkor a' szorossabb értelembe vett Poëticus Stylus tulajdonságai, úgy közönségesen mind a' két nemű Stylus ékességeinek méltán tartathatik. Valóban valamint más nyelveken a' két irás neme között alig van külömbőség, úgy szinte a' Magyarban is a' szorossabb értelembe vett prosodia, teszi a' nevezetesebb külömbőségeket. A' felemelkedett ékes Stylus körül azért, közönségesen e' három környülrülésre szükség vigyázni: 1. a' Stylus tisztaságára, 2. a' Stylus erthetősége, 3. a' Stylus felemelkedettségére.

§. 92.

A' Stylus tisztasága, ezen pedig nem tsak azt értem, hogy az ember a' nyelv szokott Constructiója Regulái ellen ne hibázzon (mert ezt már az ékesen szollás előre feltelzi) hanem inkább azt, hogy minden dolgot, a' mennyire tsak lehet, tiszta Magyar szavakkal tegyünk ki. E' körül pedig leginkább e' következőkben hibáztatunk.

1. A' sok új szóknak ok nélkül való formálása által sok újabb Tudósaink, mivel egy felől azt hiszik, hogy a' mi nyelvünkön az új-

abb és nehezebb dolgokat a' már bevett szók-
kal igen nehezen lehet kitenni, és más felől,
mivel igen idejen koránt a' nyelvnek formálói
akarnak lenni, ok nélkül oly sok új szókat for-
málnak, hogy azt azokkal egészen megterhelik.
Az elsőt, nyelvünk nem tökéletes tudása, a'
másikat valami éretlen büszkeség szüli; mert
közönségen szólva, ha szinte nem is a'
leg bővebb, de még sem olyan szük mint a'
hogy ezen szó Teremtők, elmessegek táplálása
véget allittyák.

2. Vagynak továbbá olyanok, a' kik ezen
tekintetre nézve éppen az ellenkező hibába es-
nek; és hogy a' Magyar nyelvben való járat-
lanságokat elfedezék, szegény Anyai nyelvünket
úgy megakarják rakni idegen nyelvből vett szók-
kal, hogy azon egészen erőt vesznek. Ez va-
lamint az elébbeni hiba, a' nyelvnek árt, úgy
az írás módját nagyon díszteleníti. Ennek hel-
lyel helylyel ugyan szükséges voltát megesmé-
rem, mivel lehetnek olyan idegen szók, a'
melyek valamely értelmet oly tökéletesen ki-
tesznek, hogy ahoz hasonlót a' Magyar
nyelvünkben hiába keressük. Mindazonáltal
azon Hazám fiait kérni el nem mulathatom,
hogy ezen szabadsággal, mentül ritkábban él-
lyenek, és a' mikor arra kénytelenek, minden-
kor a' Cicero példáját kövessék. Valamint szin-
te Cicerorol azt méltán fellehet tenni, hogy
a' maga született Deák nyelvét jól értette, úgy
hátra maradott munkáiban tapasztalni lehet

hogy mikor valamit Deákúl ki nem tudott tenni, a' régi görög szókat ugyan meghagyta, hanem az *ut dicitur*, ut *ajunt* eieibe tette.

3. Vagyon némely Hazámfiainak az a' hibájok is, hogy a' régi elveszet szókat szörszál hasogatással a' régi könyvekből felkeresgetik, gondolván hogy ez által irások modjának valami tiszteletet érdemlő régiséget, magoknakpedig Nemzetünk előtt, a' Tudományokban és régi irásokban mély belé látások eránt való jó vélekedést szerezhhetnek. De ez a' Stylus tisztaságát valósággal megsértvén, kérem azon buzgó Hazámfiait, hogy ezzel ritkán éllyenek, mert valamint akár kiis a' jó értelmes régi Magyar szóknak a' nyelv bővítésére nézve felelevenítését közönségesen nem ellenzheti, úgy ha ezek, irásainkban igen számosan fordulnak elé, homályt hoznak magok után, és a' Stylus tisztaságát nagyon megzavarják.

4. A' provinciálismusokkal, vagy környék szókkal, való gyakori élés is, a' Stylusnak tisztaságát, nagyon megzavarhattya. A' közönségesebb Stylusokban azt még inkább meglehet engedni, de az ékesen szollásban, ennek ritkán kell eléfordúlni, és talám tsak akkor, mikor a' közönségesebb szavaink között, hasonló értelmüt éppen nem lehet találni.

5. Vagynak minden nyelvnek maga különös szollása formáji, Idiotismusai; ezeket kivált az ékeőbb munkákban szorossan meg kell

tartani, és soha sem a' Magyar nyelv kitételeit az idegen nyelvekéhez alkalmaztatni. Ez ellen sokan jobb iróink közzül hibáznak; mert am- bár munkáikban a' Grammaticánk regulai ellen nints hibázva, még is ezek miatt a' ki tételek módja, gyakran annyira erőltetett, hogy meglehet esmérni mellyik nyelv nékiek szokottabb. Ez is hát a' nyelv tisztasága ellen nagy hiba.

6. Sokan azzal is nagyon zavarják nyelvünk tisztaságát, hogy az Analogiának, vagy hasonlatosságnak nagyobb mezőt engedvén, ennél fogva úgy erőltetik a' nyelvet, hogy azon, és tisztaságán valóban erőszakot tesznek. Van ezen tekintetben minden nyelvnek maga különös Geniusa: azért, hogy ezen szóból ilyen szót formálhatok, vagy hogy ily formán élhetek vele, nem következik, hogy ama' szóval is azt tsinálhassam. Ambár gyakran egyéb okát a' rosz, és szokatlan hangzásnak nem adhatom; még is hibának méltán tarthatom.

§. 93.

A' *Stylus érthetősége*: Hogy a' Stylusnak olyannak kell lenni, valamint minden nyelvben úgy a' Magyarban is, hogy minden ember, minden baj nélkül megérthesse, az olyan világos igazság, hogy az ellen nehezen lehet valamit szólani. Azomban pedig még is mind a' mai Prosaicus mind versbéli Iróink, oly sokat hibáznak ez ellen, hogy sok helyt mun-

kájokat alig lehet megérteni; sőt talám sokszor magok se értik magokat. Valójában tsudálatos képzelődések vagyon némely Magyar Íróinknak, ezen tekintetbe; mert azt hiszik, hogy ha tekervényes Stylussal élnek azal felékesítik munkájokat, azomban pedig valamint egy felől igaz: *Dumbrevissesse laboro obscurus fio* úgy más felől az is igaz: *Si plus temporis habuissem brevius scripsissem*. Némely Magyar Poétáink és Orátoraink, ékes munkáikban, a' Constructiókat is úgy egyben szövik fonnyák, a' Transpositiókat olly nyelv természetete ellen formályák, és ollyan tsudálatos Elisiokat tesznek, hogy az ember utólyára, alig esmeri meg a' nyelvet; ez igazán hiba, és elébb vagy később, a' nyelvünk maga fog alatta szenvedni. Nem állítom én azt, hogy az embernek kivált a' versben olykor szabad ne légyen némely apróbb Constructió Reguláit elmellözni, szokat, Syllabákat, betűket kihagyni vagy által tenni, tsak hogy az ember ezel a' nyelv természeteten eröt ne tégyen, mert az akármely környülállások között is hibának marad. Nem szükség pedig azt nékem tovább fejezni, mert akár ki is, ha újabb Tudósainknak némely Magyar munkáikat figyelmetes szemmel elolvassa, panaszom igazságát érzeni fogja; azért tsak arra kérem újabb Ciceroinkat és Ovidiusainkat, hogy ezután erre az én mostani jegyzésemre szorossabban vigyázanak, ne hogy ékes Ma-

gyar nyelvünknek többet ártsanak, mint sem használnak.

§. 52.

A' *Stylusnak felemelkedése, a' szavak megválasztása.* El nem mellőzhető dolog ez magában is, de kivált az ékes Orációban és díszes Poémában elkerülhetetlenül szükségesnek találok. Tökéletesen igaznak marad az, hogy a' melly közönséges, és alatt járó kitételekkel az ember a' közönséges életben él, azokkal az írásban nem élhet, továbbá a' mely kitéttel az ember a' közönséges írásban él, azzal az Oratórius és Poëticus Stylusban ingyen sem élhet, és végre az is igaz, hogy az ékes munkáknak mivóltához képest az ékes Stylusnak is neme változhatik, kivált a' Poémákban, holott is a' Stylus módját maga a' dolog a' mellyet kiakarunk tenni, leakarunk írni, és a' Poémának neme megválasztja. Bajos nekem ezen tárgyba mélyebben beléereszkednem, mert ezt inkább érzeni lehet mint jó móddal leírni. Azt ugyan csak sajnálva tapasztalom, hogy a' mostani Poëtaink és Oratoraink egy része erre, vagy éppen semmitsem, vagy legalább igen keveset vigyáz. Azt gondollyák sokan közzülök, hogy ha egy felől érthetetlen a' Stylusok, azzal fenhéjjazóvá is válik, más felől pedig, ha könnyen érhető, annál fogva alatt járónak marad. E' már valósággal előrebévetett bal vélekedés (praejudicium) mert az

embernek lehet fenhejázó Stylusa még is megérthető, ellenben lehet érthetetlen, még is alattjáró. E' kettő tehát nem egy, és soha sem is volt egy.

§. 95.

De hogy már a' Poësisről különösebben szóljak; azt két részre oszthatom el, az egyik a' gondolatok' megválasztása, felsősége, és tisztasága, a' mely az egyéb ékesen szóllással is köz. A' második az a' meghatározott szóbeli köntös, a' mellyel poetice gondolatainkat felruházzuk, feltzifrázzuk, és felöltöztettyük. Az első az a' tágasabb értelemben vett Poësis, mikor t. i. az ékesen szóllás mellett, a' felemelkedett Imaginaciónak vagy képzelődésnek vagon legnagyobb játéka; a' másik pedig a' versificatió, vagy a' verselés mestersége. E' kettő hogy nem egy, az, avagy csak abból is ki tetzik, hogy sok Poëmaink vagynak, a' melyek nintsenek versbe öltöztetve, és a' melyek még is a' magok nemekben, elfelejthetetlen érdemű Poëmák maradnak, illyen p. o. a' Telemachus, &c. Ezek szerént azért nem lehet kétkedni, hogy ezen szót: Poëma, igen széles értelemben kellessen venni, valamint azt sem vitatni, hogy a' verseléssel egy határok közzé kell szoritani, mivel a' Poëmak alatt értjük a' Theatrális darabokat is, a' fenhejázó gondolatokkal, és inventióval telyes történt vagy történhető dolgoknak némely nemű leírását,

's a' t. Az így meghatározott Poësisra tehát, megkivántatik a' szép gondolat, az inventió; a' versificatoria pedig, a' szép tiszta Stylus, és annak bizonyos regulák, vagy metrum és Rhythmus alá való szorítása. A' gondolatra vagy objectumra való nézve elosztatnak a' Poémák az Epicumokra, Elegiákra, Lyricumokra, &c. a' Verselés módjára nézve pedig a' Strophákra, Hexameterekre, Distichonokra, Saphicusokra, &c. Világosan kitetzik hát, mely nagyon hibáznak azok a' kik e' kettőt egybenelegyítik, vagy a' kik a' Poësisnak főbb tulajdonságát abban a' tsupa kötött beszédben állíttyák lenni. Én ugyan ezeknek értelmeken nem lehetek, bár is közülök sokan annyira ragadjanak a' Poémáknak ezen köntöséhez, és külső tzifrájához, hogy mikor gyakran, a' nélkül, hogy az egész verselés mesterségét szükségtelennek és haszontalannok állítsa is az ember lenni, annak ok nélkül való nehézítését megtámadja, inkább prosára utasittyák az embert, mint sem hogy az ilyen forma képzelt és gyakran a' nyelv miyóltával is ellenkező, de édes Találmányokból legkissebbet is engedjenek. Az ilyen nemű kitsúfolásra nem tudok egyebet felelni, hanem hogy ugyan világosan mutatják, hogy tsak versírók nem pedig Poeták; ugyan is hogy lehetne feltenni, hogy az a' ki nem a' dolog valóságában, és gondolatokban, hanem tsak egyedül a' külső

köntösben keresi a' Poësis mesterségét, igaz valóságos Poeta lehessen.

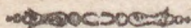
§. 96.

A' mi már tehát különösebben a' gondolatokat illeti, arról nehezen lehet közönségesen szólni, mert a' Poémák nemeitől határozódik meg azoknak könnyüségek vagy felemelkedtségek. Az Epicum Poémában az ember fennhéjázó gondolatokat keres, alatt járót meg nem szenved, a' Lyricumba furtsa gondolatokat kíván, a' Didacticumban, tiszta Morális, felemelkedettebb gondolatokat óhajt, és e' szerént a' Gondolatok Nemei a' Poémák nemei szerént változnak, hanem ugyan tsak a' gondolatok tisztasága, és igazsága mindenkor megkivántatik, ez nem változik, erről semmi Poémában nem lehet dispensálni és az az ellenvaló hibát elnézni. A' gondolat tisztaságán nem értem annyira tsak azt, hogy a' gondolatokban ne legyen példalódzás, az erköltsöket vesztegethető, és tsak titokban véghez menő tselekedetekre, vagy a' mint a' Deákok nevezik *Lubricumokra* (ambár ezek is, jobb ha közönségesen maradnak) de ha a' vers neme szerént éppen szükségesek vólnának némelykor tsak bizonyos illendő mértékkel, és nagy elemességgel megengedhetők) hanem inkább értem azt, hogy a' gondolatok úgy légyenek előadva, hogy homályal ne légyenek behúzza. Igaz ugyan, hogy az Epigrammokban megkivántatik

hogy a' gondolat egézfzen ki ne legyen főzve, hanem az elmének a' rólla való gondolkozással egy kis munkát adjunk, és hogy az ereje a' gondolatnak az Epigramma végén mentül rövidebben, és mentül nagyobb erővel légyen eléadva: de ez magában minden Poemában szép, és nem is ennek meggátlására tzelezok a' gondolat tisztaságával, hanem arra, hogy igaz homály és érthetlenség ne légyen benne, mely mindenkor hibája mind a' versnek, mind a' prósának. Némely régi deák és igen sok újabb Magyar Poétáinkban tapasztalhattuk, hogy azt gondolják, hogy ha érthetetlen gondolatokat ízhetnek bé poémáikban, azzal azok fennhejazókká válnak, azomba pedig, a' nélkül hogy szépek legyenek, érthetlenség maradnak. Nagy külömbség vagyon a' fennhéjazó, és az érthetlenség és homályos között. De gyakran mi olvasók is megsalattatunk, mert azért hogy némely gondolatot nehezen foghattunk meg igaznak, de felemelkedettnek tartjuk; azomban pedig nem egyéb az oka, hanem hogy vagy semmit se tészen, vagy nem igaz és valóságos gondolat fekszik alatta. E' már az a' gondolatok igazsága a' melyet akármely szép Poemában és Oratióban a' mint erről fellyebb is adtam értelmemet, megkivánok.

§. 97.

Magának a' verselésnek, hogy már arról is szollyak, bizonyos reguláinak kell lenni;

de hogy az ember ezen Versificatio regulait önként akarattal nagyon megnehezítse, az az én tsekély vélekedésem szerént hibás dolog; mert az által azt vízi véghez, hogy a' szók és nehéz regulák miatt, a' Poëta gyakran kén- telen a' legfőbb gondolattyát feláldozni; az az a' verselés regulái miatt a' Poësis szenved. Ne gondollya pedig senki is, hogy én azál- tal a' megjegyzés által, minden Prosodia re- guláit kiakarnám rekeszteni; hanem csak an- nak ok nélkül való megnehezítését támadom meg, e' pedig annyival is igazságosabb, hogy a' mi újabb Magyar Íróinkban azt a' különös és tsudálatos hajlandóságot tapasztalom, hogy minden igyekezettel azon törekednek, minden fáradságokat arra fordíttyák, hogy mentül több ehez való Regulákat talállyanak. Úgy, hogy ha ez így megyen elébb elébb, nem sokára senki se fog közülünk merni verset írni, mi- vel lehetetlen lesz azokat a' sok Regulákat meg- tartani, és így a' Literaturánk ezen részének is okvetetlen meg kell lassanként tsökkenni.

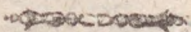
§. 98.

Három féle neme lehet (közönségesen szólván) a' verselés módjának; először olyan a' hol csak a' Metrumra vagyon vigyázat; má- sodszor olyan, a' hol csak a' Syllabák számá- ra és Cadentiára vagyon figyelmezés; és har- madszor olyan, a' hol mind a' kettőt követni kell. A' régi Görögöknél, és Romaiaknál igen

tsák az első talált helyet, kivéven talám némely nép énekeit: sőt a' későbbi időkben mikor a' Metrumos verseket Cadentiákkal kezdték egybekötni, mint a' millyenek azok a' híres Barátversek voltak a' Deák nyelv tisztasága ékessége és Culturája lejjebb kezdett szaláni, mely szerént nyilvánágosan a' Deák nyelv romlása jelének tartathatik. A' mi Magyar Nemzetünknel ellenben meg volt fordúlva a' dolog, mert régi Magyar Iróink, nyelvünk' Poesisét elébb Cadentias versek által kezdték formálni, és tsak azután későbbre erefzkedtek ki a' Metrumos versek irására.

§. 99.

A' mi már a' tsupa Metrumos Magyar verseket illeti, örömmel szemlélem az ujjabb Magyar Iróinkban, azt a' Fáradozást, hogy a' mi született nyelvünk Poesisába minden képen béakarják hozni a' Metrumos verselés módját: de nem tudom meghatározni bennem van e' a' hiba, vagy a' Magyar nyelv természetében, hogy ez a' Magyar Verselés, módja nékem még eddig nem igen akar tetzeni, úgy tetszik mindég, mintha valami erőltetést érzének rajta. A' Német Metrumos versek ellen is éppen ez a' kifogásom vagyok, de azt talám ere nézve hamarább megtudnám fejteni; mert mivel egy felől a' metrum és az éneklés egyktüföböl veszi eredetét, más felől pedig (sértés nélkül legyen mondva) a' Német nyelv

az éneklésre nem igen alkalmas; azért talám a' Német Metrumos versekben, talám a' nyelvnek alkalmatlansága és a' sok consonansok miatt, az éneklésre való nem hajlandósága teheti én bennem ezt a' kedvetlen érzékenységet. Ellenben a' Magyar nyelv, mind az éneklésre igen alkalmas lévén, mind pedig a' sok Consonansok egymás után való következését magában nem szenvedvén, ezen versek nemének a' fülembe való rosz hangzását, talám egyébnek nem tulajdoníthatom, hanem hogy azokat a' Magyar nyelvben előforduló hosszú szokat, el nem lehet kerülni, és hogy még a' fülem nints egészen megszokva az ilyen vers nemének Anyai nyelvemen való hallására. Ugyan tsak, talám meg nem sértem azon újabb Poétáinkat, ha nyelvünk további kipallérozására nézve, mint nyelvemet szerető és betsülő Hazafi, arra kérem őket; hogy mivel a' Magyarban még minden Syllabáknak hosszúsága vagy rövidsége egészen és világosan nintsen meghatározva, azért ugyan vigyázzanak az ilyen munkájokban arra, hogy a' Syllabáknak igaz mérték szerént való hangot tulajdonítsanak, és magokat e' körül, az egyszer bevett és némely próbákból helyesnek látzó Systemajoktól annyira elragadtatni ne engedjék, hogy a' Syllabák Természeti mértékéhez szokott józan Magyar fület véle megsértsék. A' szokásból lehet az ilyen szónü dolgokban a' Systemát formálni, nem pedig a' Systemából a' szokást változtatni, vagy

regulázni. Távol legyen azomban tőlem, hogy ezen újabb Poétáinknak Fáradozásokat, és igaz érdemeket ez által kissebbíteni akarnám; de kéntelen vagyok éléhozni, hogy mikor némely ilyen színű Poémákat olvastam, szinte kitörttem a' nyelvemet a' míg azoknak a' Metrum szerént való ugrását, ropogását megtudtam adni. Tanátsolni szabad, nem is hiba: azért kérem őket, hogy ezután vigyázanak erre az én nyelvünk elémozditása kívánságából eredett jegyzésekre, mellyet ha megtartanak, mint buzgó Magyar Hazafi, jól látom előre, hogy a' nyelvet pallérozni, szépíteni, gyarapítani fogják, és hogy még a' késő maradék is, háládatos szívvel fogja emlegetni, és áldani hasznos fáradozásokat, nékiek oszlopokat emelni.

§. 100.

A' mi már a' Cadentiás verselés módját illeti, arról, mivel inkább szokásban vagyou, bővebben kívánok szólni. A' mi régi Poétáink (ezekhez számlálván az idősb Gyöngyösit is) négy Cadentiájú, vagy négy sórú Magyar versekkel (Strophákkal) éltek: az újabb írók pedig a' kik közzé a' Néhai Atyámat Gróf Teleki Jósefet számlálhatom, ezen régiek szokásától elállottak, és Magyar Publicumunkat, a' két Cadentiájú, vagy két sórú versek nemére szoktatták, melyet az én vélekedésem szerént igen helyesen tselekedtek, mert az a' négy sórú verselés módja megnehezíti a' dólgot, mind

azért, hogy némely vég szóhoz hasonló Rithmusú négy szót erőltetés nélkül majd nem is lehet feltalálni, mind pedig azért, hogy ha talál is az ember, sokszor majd lehetetlen úgy egybe fűzni, hogy vagy a' gondolat ne szenvedjen alatta, vagy pótlás ne lássék benne. Még a' két sorú versekben is némelykor, ha csak erőssen magunkra nem vigyázunk, ezt az erőltetést vagy pótlást nehezen lehet elkerülni, annyival nehezebben tehát a' négy sorúakban.

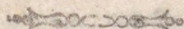
§. 101.

Mik légyenek pedig ezen Cadentiás verseknek Regulái közönségesen, azt hozsazon elé adnom nem szükség, hogy minden sorjának többnyire 12 Syllabából kell állani, hogy minden sor felén az az a' hatodik Syllabán cesurájának kell lenni, a' közönségesen tudva vagyon, valamint az is, hogy a' vég szóokban a' Cadentiának más fél Syllabából valónak kell lenni, mely ugyan a' vers neméhez képest sok féle képpen változhatik. Mindazonáltal megnem állhatom, hogy ezen alkalmazással először is dicsérettel megne említsem egy Pesti Tudósunknak e' körül való szerentsés fáradozását, a' mely abból áll: hogy ezen Cadentiás két sorú versekben valamely olyan könnyű metrumot akar bétsufztatni, a' mellyel a' verselés módját nagyon nem nehezíti, 's még is sokkal kellemetesebbé teszi. En azt magam is megpróbáltam, és igazán szép

nek találtam: de ugyan tsak, a' nélkül, hogy ezen Túdós Férjfinak még mesziről is ellene vetést akarnék tenni, tsak a' mellett maradok, hogy mivel se régi Itóinkban, ennek nyomát nem látom, se a' verselés módját az ilyen újabb hangbéli pallérozással mint szoros régülával nehezíteni nem szeretném, azért azon metrumnak a' Cadentiás versekben való szoros követéseit elkerülhetetlenül szükségesnek nem itélem, hanem megengedem, hogy azon Poëta, a' ki ezen új különösséghez úgy hozzá szoktathatja magát, hogy minden erőltetés nélkül követhesse verseit, általa sokkal kellemetesebbekké tévzi; a' többi Poëtáinknak pedig, a' kik semmi efélehez nem szoktatták magokat, ezen tekintetre nézve egyebet nem javásolhatok, hanem hogy erőssen vigyázzanak arra, hogy verseikben a' Dissonantiát, vagy némely szóknak kedvetlen egybetételeit elkerüllyék, a' melyeket az ékes kötött, vagy kötetlen belzédben írott munkákhoz megszoktatott fül, majd minden régülánélkül első tekintettel könnyen észre vészen.

§. 102.

A' mint már fellyebb is mondám a' Cadentiának más fél Syllabából kelletvén állani, mivel e' körül sok féle vélekedések vagynak, és a' Poeta, az a' Poëta tudniillik, a' ki szóért gondolatot nehezen áldoz fel, még abban is gyakran megszorúl, azért itt erről mostani tzé-
lomhoz képepest bővebbets kén szóllanom talám

nem szükségtelen. Ezt a' más fél Syllabányi Rhythmust úgy értem és talám mások is velem megegyeznek, hogy az utolsó előtt való Syllabának is a' Vocálisha megegyezzen p. o. *Szüksége, ége.* Annak a' Musák igen érdemes Magyar Tanítványának Batsányi Urnak és utánna másoknak is e' körül az a' vélekedése, hogy mivel a' Magyar Nyelvben három féle: A-t, E-t, I-t gondol találhatni, azért az utolsó előtt való Syllabában előforduló Vocálist, ezen tekintetre nézve is, egyezőnek kívánnya. Én azonban, mivel a' Magyar nyelvben, az egyforma Vocálishok nemében, a' nyelv előttem esmeretes természetét szerént az Accentuáláson kívül más különbséget vagy nem esmérek, vagy legalább olyan észre vehetetlennek itélem, hogy arra majd figyelmeznem se lehet: Azért én ugyan azt szép elmefuttatásnak találom, de verseimbenn magam megfeszítésére az accentuált Vocálishokon kívül egyebre figyelmetességet nem örömet fordítanék: a' lévén állandó principiumom, hogy versben szóért, ha tsak lehet, gondolatot ne áldozzak. Hogy pedig az egyes Syllabájú szókban ezen tekintetre nézve mitsoda mód legyen szókásban a' mi Magyar Poetáinknál, azt, esmeretes lévén, itten hozsazon eléadnom nem szükséges, hanem a' Rhythmusról közönségesen e' kettőt jegyzem meg: *Először* hogy mivel a' *b*, és *p*; a' *d*, és *t*; a' *k*, és *g*; között a' hangban igen kevés különbség vagon, azért, ha a' két Syllabák' vocálishai közt

ezen consonansok egy kis kükömbsséggel fordulnak is elé, nagy hibát a' Cadentiába nem tésznek; p. o. *szenvedett, Tétetett, szépségében, épen, néked, téged.* Másodszor, mivel gyakran az is megesik, hogy a' két utolsó Syllaba vocalisai között, két, sőt három Consonáns is legyen, azért ha ezek vagy egészen megegyeznek, vagy az egyik Cadentiába az egyik bétű elhagyatik, nagy hibának nem tarthatom p. o. *Itent, mindent, Mársnak, másnak.* Mind ezen szabadságot pedig, távol legyen, hogy azért kívánám megállítani, mintha az azokkal való gyakori élést jónak, és szépnek találnám; mert mentül tökéletesebb a' Rhythmus annal szebb a' Magyar vers; hanem csak azért hoztam elé, hogy mivel, kivált a' hosszabb Poémákban, az ember a' fennjáró gondolatokat e' nélkül a' szabadság nélkül, gyakran kéntelen volna megszorítani, abban a' történetben, az ilyen nemű hibát, és fogyatkozást megengedhetők, és munka bétét nem kisebbíthetők tartom.

§. 103.

A' mi már végre a' Cadentia egyben tételit illeti: világosan lehet tapasztalni, ha az ember gyakran olvas egész Magyar Poémákat, hogy némely versnek a' Cadentiája jobban tétzik a' többinél: a' mi azért azt a' Cadentia egyben tetele fainságát, és kellemetességét illeti, annak meghatározása, és regula alá való szorítása körül, némely újabb Magyar Poetáink

sokat fáradoztak, szabad legyen nékem itten csak hármat emliteni: *Elsőször*. Grof Fekete János, a' mi Magyar nyelvünk igen érdemes néhai pallérozója a' Frantzia prosodiából költsönözte vélekedését, és azoknak példájok szerént abban állította a' Cadentia szépségét, és kellemetességét, ha a' *Feminin*, és *Masculin* observáltatik. Én magam is a' mennyire lehetett, némely munkáimban, erre tekintetett vettem; de egész bizodalommal lévén, hogy vélekedésem egyenes kimondásával annak az Érdemes Hazafinak hamvait meg nem sértem, kéntelen vagyok kimondani, hogy egy felől nem igen mesterségesnek találtam, más felől pedig, az én Poetai érzékenységem szerént, a' Magyar versnek igen nagy dísz, és kellemetességet nem ad. *Másodszor* azon mi Ifjú de igen kellemes Műsánk Magyar Fiának G. Desöffi Jósefnek is e' körül hasonlóképpen jó jegyzése vagyon; a' mely abból áll: hogy a' Magyar Strophákban a' vég szók, nem egy forma számú Syllabákból állyanak; úgy ha az első rendvégin lévő szó négy vagy öt Syllabából áll, akkor, a' más rendvégin lévőnek három kettő vagy egy Syllabából kelletik állani, és még fordítva is. Erre ugyan könnyű vigyázni és így a' verselés módját nem igen nehezíti meg; azomba pedig, a' mint legalább nékem sokszori próbálsom után tezett, igazán valami érezhetetlen kellemetességet ad néki. *Harmadszor*: Ha szabad nékem egész Fiúi szemérmességgel a' né-

hai Atyannak G. Teleki Jósefnak annak a' vala-
 mint sok egyéb tekintetben, úgy a' verselés
 mesterségében érdemes Hazáfinak e' körül va-
 ló velekedését előhoznom; úgy tetszik, minden
 előre bevett balvelekedés nélkül légyen mond-
 va, mintha legjobban találta volna ki, hogy
 mi teheti a' Magyar nyelvben a' Rhythmus
 igaz fainságát és ékességét. Ő azért abban hely-
 heztette azt, hogy azon végső szók, a' melyek-
 ben a' Rhythmus vagyon, ne legyenek
Homogeneumok, ugyanazon egy természetűek;
 úgy hogy, ha az egyik *Nomen*, a' másik legyen
verbum, *adverbium*, &c. és megfordítva is.
 Ez ugyan magában igen nehéz, mert szeret-
 ném látni azt a' Poétát a' ki egész hosszabb
 Poémán keresztül, minden versben ezt a' regu-
 lát szorossan megtudná tartani: hanem ugyan
 csak igaznak marad, hogy ez, ha imitt amott
 observáltatik, az egész Poémának a' külső kön-
 tösére nézve igen sok díszet adhat. Mind ezen
 három igen helyes velekedést csak azért hoz-
 tam elé, hogy kedves Hazámfiain arra bírjam,
 hogy az ilyen szépítésére a' Magyar Prosodiá-
 nak igyekezzenek: mert hogy ezen három vé-
 lekedések között mellyik a' helyesebb, azt,
 meghatározni nem merem, hanem bizom a'
 nálamnál értelmesebb Hazámfiainak értelmekre.
 Az utólsóra nézve pedig, csak azt teszem még
 utánna, hogy annak példájára, avagy csak az-
 zal is nagyon megékesíthettyük verseinket, ha
 a' Rhythmusnak nem csak csupán ilyen nagy

külömbségére vigyázunk, hanem arra is, hogy ha lehet, ne legyenek ugyan azon egy Casusban, tempusban 's a' t. ha az egyik substantivum a' másik legyen Adjectivum, ha az egyik Nomen proprium a' másik substantivum, &c. egy szóval minden efféle 's ehez hasonló különbsége a' Rhythmusoknak sokat szépítheti, és ékesítheti a' külső köntössöket a' Poémáknak.

§. 104.

Minek utánna a' Magyar Literatura elemozdításának módjait egészen az ékesen szólás miund két neméig felvettem volna, szükség, hogy még végre a' Theatralis darabokról és az azoknak elé adására megkívántató Játék szinekről, mint nevezetes elemozdító eszközzől szóllyak. Vagynak ugyan igen sok és érdemes Férjfiak, a' kik azt állittyák, hogy a' Játék szinek közönségesen minden Nemzetek között, a' mennyit a' nyelv kimivelésének használnak, az erköltsök megvesztegetése által éppen annyit sőt még többet is ártanak: és így ojjan nagy áldozattal nem akarván, sokkal kisebb elemenetelt megvásárolai, a' Játék szinek ellenségeinek mutatják magokat. De ha meggondollyuk, hogy nints a' Világon olyan jó dolog, a' melynek vagy vísza eléséből, vagy tilalmas tzelókra való alkalmaztatásából, vagy pedig rosz utakon való viteléből, hiba sőt némelykor nevezetes véték is ne következhesék; úgy ennek az előre helyesnek látzó ek-

lenvetésnek minden ereje, magától eltűnik. Mi lehet e' világon felségesebb (hogy avagy csak egyet említsek) az embert megnyugtató Keresztény vallásnál, és még is akár eredetében, akár gyarapodásában, akár pedig mostani kiterjedt állapottyában tekintsük, annak balul való Magyarázása mely sok rossz tzelokra használtatott, mely sok rossz következéseket szült, és gyakran mennyire meg nem alacsonyította az Emberi Nemzetet, mennyire meg nem fojtotta az emberekben, még a' legjobb érzékenységeket is. Önként nem akarok ennek kifejezésében mélyebben belé erezkedni, hanem elég mostani tzelomra nézve, csak azt megállítani, hogy valamint ha akármely legjobb és legszertebb dologgal sokan vissza éltek, annak hasznos voltát kétségben nem hozhatom, úgy szinte a' Játék szinnek is hasznát, azért hogy némely helyeken rossz következései lehettek, egészen elvételni nem engedhetem. Tudom én azt jól, hogy az erköltstelen lázzafzó, illetlen és vallástalan darabok írása és eljádzása, a' Nemzet gondolkozása módját, sok tekintetben megvesztegetheti; tudom hogy a' játzó szinnekben szolgáló személyek erköltstelensége (immoralitása) az Ifjak gondolkozásokat, és viseleteket nagyon megronthattya, tudom végre, hogy némely helyeken, a' köz népet, dologtalan-ságra, ok nélkül való költésre, és hivalkodásra szoktatja, de mind ezek és ehez hasonlók nem a' Játék szin egyenes következései,

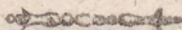
hanem a' személyek, darabok és időnek meg nem válaltása gyümöltsei, mételyei. Azért ha a' Statusnak szoross gondja van azoknak rendtartásokra, és az eshető rosz következesek elháritására; úgy azok valamint egy felől az erkölcsöknek nem árthatnak, úgy más felől a' Nemzet Culturájának, és a' nyelv kipallérozásának, sokat használhatnak. Bizony, majd szinte merném állítani, hogy egy jó morális darab szépen eléadva, még a' virtus elémözditására is gyakran többet használhat, a' legékeőbb, és legérzekennyebb tanításnál. Ennek oka talám a' mi gyarló emberi érzékenységünkben fekszik, de a' minden napi tapasztalás elégé erőssíti.

§. 105.

E' mi szegény Magyar Nemzetünk, tsak éppen a' későbbi időkben kezdett a Játék színek maga között és Anyai nyelven való felállításáról gondolkozni. Az első Magyar Játék szin, Magyar Országban még pedig itt Pesten kezdett volt felállani, ez előtt mintegy 12 éltendőkkel, azomban itt a' Némettel jövén vetekedésben és a' sok Német lakosok, és más akkori környülállások miatt, lábra nem kaphatván, nem sokára az egész Játzó Társaságnak szélllyel kellett oszlani. Most már Erdélyben vagy on egy ilyen játzó szin felállitva, és egész reménységgel lehetünk az eránt, hogy talám ott több állandósága léfzen, mint nálunk. Ugyan tsak azon szent tüztől vezerek-

tetyén, hogy Nemzetem ebbéli Fáradozása mentül hamarébb várt gyümöltseit hozhassa; szándékozom Hazámfiait azon környülállásokra figyelmétesekké tenni; a' melyeknél fogva egy felől a' játék színek állandóságot kaphassanak, másfelől pedig az erköltsöket, gondolkozás módját, Culturát és a' nyelv pallérozását előmozdithassák.

1. A' Darabokat jól meg kell választani, és csak azokat játszodni, a' melyek, se az erköltsöknek, se az emberek gondolkozása módjának ne árthassanak. Vagynak már Magyar nyelven is igen sok jó Darabok, és még is nem tudom minek tulajonitsam, többnyire a' legroszabbakat játszódják. Akár a' rosz választás, akár a' Magyar Publicum rosz fordulást kapot gustusa legyen ennek oka, minden képpen hiba és az ennek megigazítására szolgáló eszközökről kellene Hazámfiainak. vóltaképpen gondolkozni. Ha az ember felveszi, hogy a' Magyar Theatrum, hólmi haszontalan kissebb darabokat, minden tzél nélkül való operákat, és azokat is igen közepszerű képen, közönséges megeleégedéssel játszódják; nem tudja, a' Publicumra haragudjon e' inkább, vagy az Actorokra, vagy annak Directiójára. Az operákat csak akkor lehetne élémenetellel eléadni, mikor a' Theatralis Társaság mind a' musikára, mind az éneklésre, mind pedig az Actio mesterségére nézve egy bizonyos tökéletességre léphe-
te: volna; addig csak tzintzogatás az egész

Opera és jobb volna, a' tsupa Morális darabok mellett megmaradni.

2. Hogy az ember anyai nyelvünkön, ez ilyen jó hasznos és illendő munkákat szaporíthassa, igen jó volna a' más nyelveken lévő Morális darabokat fordíttatni, és mindenképen azon igyekezni, hogy a' választásra nézve, ezeknek számok szaporodjék; de mind eddig is erre közöttünk igen kevés gond volt.

3. Azon kellene igyekezni, hogy a' jó Actorok száma nevedjék, és azok lassanként formáltassanak. Eddig közöttünk mind tsak azok az emberek lettek Actorokká, a' kik benyesegek miatt másként el nem tudtak élni: azonban pedig jó Actornak lenni nem olyan könnyü dolog, mint a' hagy közönségesen gondoljuk. Arra valamint a' Poesisra izületik az ember, és tsak a' sok Crisisek közt való gyakorlás, a' sok Theatrumok látása, és az ezen tzelra való utazás által formáltathatik. De erre kinek volt még eddig közülünk gondja?

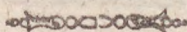
4. Minden Actornak többnyire, tsak egy nemü személyek játsására van hajlandósága; azért tsak a' mellett kellene hagyni, arra formálni, nem mint eddig, azokat egybehányini vetni, és ugyan azon egy rollát hól egynek, hól másnak ki osztogatni. Valamint a' Tudományokra nézve a' Polyhistorok igen ritkák, úgy az Actorok között is a' minden rollakra alkalmasok, a' Phaenix madárnál ritkábban találtathatók.

5. Az Actorok, akármely nemből valók volnának is, úgy rendbe kellene tartani, hogy se a' rossz erkölcs, se a' veszekedés, se a' *Directionis Spiritus* őket el ne fogná, hanem a' jó Morális Character mellett, a' szép egyet értés által, közös erővel a' köz jó előmozdításán dolgoznának. Kivált pedig nem kellene nekik megengedni, hogy *Extemporalisan* könyv nélkül szóljanak, mert ennek minden tekintetre nézve, igen sok rossz következése vagyon, és általa valóban az egész Játzó Társaság megálatsonyodik.

6. Megkell a' jó Actorokat betsülni mint olyan embereket, a' kik a' népet gyakran jobban és több haszonnal taníttják a' leg jobb tanítóknál. Kedvet kellene nekik ez által csinálni, és nem mint eddig személyes megvetéssel a' legalább való nemű emberek sorára letaszítani.

7. A' Theatrumoknak a' publica Directió alatt kellene lenni, a' Publicumnak magának reájok szoros gondjának lenni. — Egy szóval értelmes 's jó szívű Directorokat választani. Valóban nem kis dolog, nem kis fáradság, nem kis érdem, egy játzó Társaságot oly' okosan kormányozni, hogy mind a' Morálításra, mind a' közönséges idő töltésre, mind pedig a' Nemzet és nyelv Culturájára nézve, az ember a' kívánt czélt tökéletesen elérhesse.

8. A' jó oeconomia, gazdálkodás sehölse szükségesebb mint e' körül. Ugyan is az ilyen

nemű emberek hajlandók a' vesztegetésre, azért őket Zabolán kell tartani; ha lehet egy állandó Fundust felállítani, annak takarékos elrendelését, úgy alkalmaztatni, hogy a' Tisztességes fenálhatás mellet, semmi is el ne vesztegetődjön, és a' mennyire lehet az idő szerént való jövedelmétől, felálhatása vagy nem áltatása ne függjön.

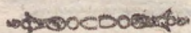
9. Azért állandó épületet kell számára építeni, és az egy helyről más helyre való járkálást, a' mennyire lehet, meg nem engedni. Mert nints akármely játzó Társaságnak is minden tekintetben nagyobb metye ennél. Nem szükséges ezt hozsason magyaráznom, mert a' minden napi tapasztalás taníttya, hogy az ilyen sétálgató Társaságok soha tökéletességre nem léphetnek. De talám az egészről is nem szükség hozsaszabban szóllanom; mert az Erdélyi Játzó szín Historiája mind ezen eléadott feltételeimet és több ehez hasonlókat elégendőleg megvilágosíttya és megerössíti.

B É V É G Z É S.

§. 106.

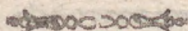
MIND ezen eléadott sok rendbéli a' Magyar nyelv Pallérozására tsélozó módok, mit használnak magokban, ha szegény Magyar Nemzetünk, maga szinte tökéletes romlását okozható mély andalgásából, álmából felnem ébred. Ha Nemzetünk Nagyai, egyesült erővel azon nem igyekeznek, hogy annak egy kevés-
 sel több *Electricitást*, *Energiát* adjanak. A' köz népközt elfzéledett és homályban üldögélő munkás és értelmes Hazámfiak, hijába szóllanak, kiáltanak, hijába telzik Anyai nyelvünk formálására, a' leg jobb és legfontosabb lépéseket, projectumokat, ha nemzetünk Nagyai azokat minden érzékenység nélkül láttyák, halgattyák. Ha azomban a' Patriotismus tüze fel nem lobban és ha őket nagy, mérész és minden akadályokat meggyözö Nemes tselekedetekre nem vezérli. Lehet még az elmondattaknál számtalan sok foganatosabbakat eléadni, de hijába min-

den mesterség, ha a' segítő és teremő erő hozzá nem járúl. Ti Nemzetem Nagyai, Ti tehetnétek legtöbbet, Titeket szollitlak meg végre, Titeket kérlek legkülönösebben, el ne hagyjátok szegény Nemzeteteket, ne szégyenelyetek azon, hartzoló tusakodásai között ezteekkel pénzetekkel és tekinteteseekkel segíteni; ha Ti elhagyjátok őtet, mint segítnek a' több értelmes de erőtelen Tagjai. Hogy lehetne egy tsetsemőnek dajkálkodó kezek nélkül felnevekedni? Hogy egy köz Társaságnak, kormányzó Herosi karok nélkül felemelkedni? Hogy egy Országnek a' virágzó állapot legfelsőbb pontyára felhágni; a' nélkül hogy Igazgató nagy Férjfiak, a' köz jó szeretetétől ne lelkesítettessenek? Ugyan mondjátok meg Ti fénylő tsillagok, mire mehetett volna Nemzetünk, ha eleitőlfogva, ha az utolsó nyóltz Századok elfolyása alatt, a' melyekben azt a' Kereszténység szent tüze feléllesztette virágoztatta, Élőljáróink a' Ti Eleitek a' Magyar Nemzet, és nyelv Pallérózását, egyesült erővel elésegítették volna? De tsak Ti az utolsó században fénylett, és mostan is nagy részben élő dús Gazdagok, ha azt a' pénzt a' mit ok nélkül kivetettetek, a' mit hafzontalanúl egészétek erőtök és lelki tsendességtek megromlásával, elköltöttetek; sőt ha mondom annak tsak negyed részét, Nemzetetek elementére fordítottátok volna, hol volna most, az? és még is Maradéktok meg nem érezhetné. Ép-

pen Hazánkban, a' hol annyi sok gazdag pri-
 vatus Embernek vagynak, méltán tsudálkoz-
 ni lehet, hogy oly ritka találkozott közülök,
 a' ki jövedelmének avagy tsak egy igen kitsiny,
 és majd érezhetetlen részét, esztendőnként Nem-
 zete és nyelve Culturájának élémozdítására fordí-
 totta volna. Sok rendbéli Házak vagynak közöt-
 tünk, a' kiknek két, három száz ezer forint jövedel-
 mek söt még több is vagyon, ha már tsak
 tized részét jövedelmeknek félre tévén azt a'
 köz Jó élémozdítására fordították volna, mely
 sok hafznos fundátiok lehetnének közöttünk,
 mely sok nevezetes summák volnának most
 készen a' Nemzet, és nyelv javára formált
 projectumoknak kivitelére. Bezzeg most és ez-
 után, ha ezen tzélra szolgáló jó Eszközök ter-
 jésztenének Nemzetünk eleibe, nem kellene
 arról gondolkozni mistoda Fundushoz nyúl-
 junk. Bezzeg nem lehetne azt a' Magyar Nem-
 zetről mondani, hogy bátor Tagjai Gazdagok,
 még is a' Nemzet maga szegény. Azomban azt
 is alkalmasint meglehetne mutatni, hogy az
 Isteni gondviselés az ilyen nagy és szükség
 felett való gazdagságot, nem ok nélkül ad-
 ta, engedte, hanem azért, hogy azzal mások-
 nak, de kivált a' köz jónak hafznállyon. Való-
 ban nem tzél nélkül való történet, nem ok nél-
 kül engedett elsőség, az ilyen szerfelett való
 jövedelem. Ebredjetek fel azért Ti Magyar Kré-
 susok, mert jóllehet eleitek ezen tekintetben
 semmit, vagy igen keveset tsináltak, még is

ha akarjátok, ezen az úton sokat használhattok, egy félszázad alatt az elmúlásztottat kipótolhatjátok. Mert az elmondott és mondható rendtartásokra, akár hogy keressünk is, a' Ti buzgó Hazáfiui Szereteteteknél fogatosabbat, nem igen lehet javasolni. Használni akarni soha sem késő, az egyenlő akarattal való igyekezet pedig, a' legnagyobb akadályokat könnyen meggyőzheti. Hannibál által tudott törni az Olasz Országi Jég Hegyeken, hogy ne tudnátok Ti Nemzeteteken segíteni tsak igazán akarjátok annak tapláló dajkái lenni.

§. 107.

Mivel ezen Munkának részei, olyan szorosan egyben vagynak köttetve, hogy majd szinte egészen együvé folynak: azért hogy azok nélkül való szó szaporitást elkerüllyem, kénytelennek láttam magamat, ugyan azon egy tárgyat munkám különböző Réfzeiben megemlíteni, és mind egyikben rólla tsak annyit szólani, a' mennyire az előtttem lévő kérdés megfejtésére kívántatott. Megengedem ugyan, hogy a' jó rendnek megtartására, és ezen munkám könnyebb megérthetésére nézve, jobb lett volna t-lám minden Tárgyat kezdettől fogva végig eléadni; de mivel ez által az egészenk rendde nagyon megzavarodott volna, a' különös Tárgyakat is felkelletett osztanom: úgy hogy, a' hól az egyik részben a' dolgot félbe hagytam, ott kelletett azt a' másikkban felvennem

és bévégeznem. Mindazonáltal, hogy ezen munkám Kedves Olvasóim előtt unalmassá ne legyen; közönségesen azon igyekeztem, hogy a' menyire csak lehetett, e' miatt munkámat ne csak ne hozzabbitsam, sőt azt oly tisztának, oly rövidnek, és oly egy másból fojónak tegyem, a' mint csak ezen Tárgynak méltósága, és nevezetes volta engedte. — Ennek alkalmatosságával meg nem álhatom, hogy Kedves Olvasóim előtt, némely egyéb szememre hányható fogyatkozásairól ezen tsekély munkámnak, említést ne tegyek.

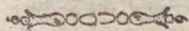
1. Hogy az Első és Második Rész talám, a' munka tze'llyára nézve igen hosszú, és igen kiterjedett. Ha ez így van, azt tsupán azzal menthetem, hogy egy felől a' Tárgyat kiakarván meríteni, sok elő Ideákat kellett megemlíteni. Más felől pedig, hogy azoknak előadásában, világos és meggyőző okokat, és környülállásokat szándékoztam előhozni. Sokszor megtörténik az rajtunk Irókon, hogy a' Munkáink rostálói, az ilyen elő, és oldalas Ideáknál fogva kezdenek bennüket megtámadni, és azon az úton, munkáink érdemeit felforgatni. Ezt igyekeztem, a' menyire tölem kitölt elkerülni; egészen szükségtelet és haszontalant pedig, legalább önként, akarattal, ezen első két részben nem kívántam előhozni.

2. Hogy a' Harmadik Rész, nintsen egész (Praecisioval) meghatározással írva. Ezt egy részibe megengedem; de valamint ennek kö-

vetése, munkámat nagyon kiterjeszthette volna, úgy Olvasóim nagyobb részére nézve, a' sok embereknek és könyveknek csoportosan elé fordulható neveik miatt, az Unalmassá is lehetett volna. Azért is elégnek itéltem, Literaturánknak a' Tudományok szerént való mostani Gradusát csak közönségesen megemliteni, és azon rész végivel némely nevezetes régibb, és újabb Tudósaink neveiket előhozni. A' ki ezzel meg nem elégszik, annak tessék ezen Tárgy bővebb kidolgozását, egy különös munka czélljának venni, és ezen hasznos fáradozása által, Magyar Publicamunk háládatosságát bizonyoson elnyeri.

3. Hasonlóképpen talám azt is hibának lehet nékem tulajdonítani, hogy a' hol az oskoláink jobbitásairól emlékezetet teszek, keltinél mellyebben erefzkedem bele, és hogy azon szakaszban csak a' 4dik és 10dik pontnak nagyon tárgyammal szorossabb egybenkötése. Erre nézve is azért főképpen csak az előbbiekkel menthetem magamat, azt tévén hozzá, hogy minden rendű Oskoláink mostani roz állapotjának, belső meggyőződéssel való érzése, szalasztotta meg Író tollamat, buzdította fel Hazafiságomat.

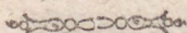
Mind ezekre és ezekhez hasonlókra nézve pedig, különösen is csak azt jegyezhetem meg, hogy ha munkámnak oeconomiája, akár az egészben akár valamely részében hibás; megigazittatását a' legnagyobb szivességgel, és háládatossággal

gal elfogadom ; ingyen se lévén abban a' vélekedésben , hogy tölem tökéletes származhattott volna. Feltett tzelomat, a' mennyire gyenge eröm engedhette, elérni igyekeztem ugyan ; de ha akár ki is az ellenkezőt akarja nékem megmutatni, ingyen se tsinál reám nézve váratlan dolgot.

§. 108.

A' mit én ezen alkalmatossággal előhoztam, azt mivel előttem mások is megpengették, és külön külön még ezeknél sokkal jobb módokat hoztak és hozhattak elé. De még is bajos vólt eleitől fogva ezen tárgy körül az igazságot kimondani, mivel méltán lehetett attól tartani, ne hogy a' Nemzeti Szeretettől elragadtatván az ember, tovább mennyen, mint a' hogy az illendőség, és a' közönséges emberi Szeretet megengedi. Azomban ez a' kérdés, olyan más két nevezetes Tárgyakkal van egybefzöve, a' melyeket meg is vizgálni, a' köz jóra se volna egészen illendő. Magamnak is ezen munkám egész írása alatt, az ilyen félelmekkel kellett küzködnöm : mert az ember sokat mondhatna, de mindent egyenesen kimondani, sem nem hasznos, sem nem szükséges. Azért is tapasztalhatták Kedves Olvasóim, hogy némely tsiklándós dolgokat alig érdeklettem, némelyeknél pedig, kivált a' melyek által némely különös személyek magokat megsértettnek tarthatták volna, tsak tsupán

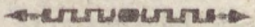

meszirül való íntést adni, azokat a' kik értették a' dologra figyelmetesekké akartam tenni. Sokszor nem szükség egyéb, hanem hogy az író az elő Ideák folyamattját kimutassa, akár mely értelmes olvasó, azoknak nyomán megindulván, az Író tzeljät könnyen által értheti. Egyébként is a' nehezebb kérdésekre megfelelő illyetén irásokban, különböző a' tzel. Némely dolog világosan ki van téve, némelyeket pedig egészen ki nem lehet dolgozni: Ha azért Kedves Olvasoim ezen tekintetről is nézitek ezen munkámat, minden érdemétől és hasznától meg nem foszthatjátok.

§. 109.

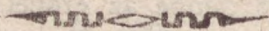
Nem akartam pedig én ebbe, vagy újságokat mondani, vagy fenhéjazó gondolatokat, tzifra és piperés köntösbe öltöztetni, hanem csak tsupán ezen tárgyra szolgálható, és közönséges hasznú módokat, a' leg megérthetőbb öltözetben eléadni; azokat a' miket nálamnál, sokkal értelmesebb Hazámfiak, már előttem mondottak vagy gondoltak, vagy óhajtottak, rendbeszedvén, egy kis egyben köttetésben Hazámnak, azzal a' buzgosággal, a' melyel igaz valóságos javát eleitől folgva élékivántam tehetségem szerént mozdítani, eleibe terjeszteni. — Vedd hát kedvesen Jó Hazám, egy igen érdemetlen Fiadnak elemeneteledért való ezen igen buzgó esdekléseit, és ha szinte találkozna is honnyóban olyan, a' ki ezen

Szent igyekezetemet, vagy balul megítélné,
vagy pedig igen szoross, és Criticai rámára
akarná szoritani: vedd mondom Jó Hazám te
magad magadra, az illyenek ellenvaló menté-
semet. Nem vágyok én, se ditséretre, se ar-
ra a' közönséges Aplaususra, a' mely valamint
bennünket mindenkor tsiklandoztat, úgy nem
mindenkor az igaz érdemet jutalmaztattya, ha-
nem tökéletesen meglészek elégedve azzal; hogy
ha rólam közönségesen a' lesz az ítélet: Ezen
munkának Írója, látzik hogy akart mondani,
és ha mindenben ezen tzellyat elnemérhette
is, tsak a' vólt az oka, hogy az igyekezet,
nagyobb vólt benne az erőnél: In rebus mag-
nis, et voluisse sat est.

T O L D A L É K.

Némely a' Magyar Nyelv pallérozása és közönséges béhozása körül való Nehézségekről.

§. 1.

M I K O R a' magyar Nyelv akadályairól és elémozditó eszközökről szólló tsekély munkámat, nem tsak bévégeztem; hanem a' tudva lévő nagy érdemű Társaságnak megitélés véget által is adtam volna, akkoron a' Kegyelmissen urálkodó Kiralyunk által Törvényes Ország Gyűlésünk hirdettetvén ki, én is Hazánk több érdemes Tagjai között, mint egy a' legérdemetlenebbek közül való, megjelenék; és imé melly váratlan dolgot láték, tapasztalék. Ámbár az Orzágnak Nagyai és Rendei mind az idő rövidsége, mind a' Kedvetlen környülállások szoros volta miatt, nagyon gátoltattak, még is több igen hasznos végzése, Törvény-

tételek között, nem tsak Anyai nyelvekről el-
nem felejtkeznek; söt annak a' Nagy Hazánk
fiának (a' kiben a' mint maga magáról állitot-
ta még az Arpád vére foly) annak a' megmér-
hetetlen nagy érdemü Nádor Ispányunknak ,
annak a' minden ditséretet felyül haladó való-
ságos nagy emberünknek , vezérlése és közben
vetése által , a' Magyar Nyelvről olyan ditső
Articulust készittenek; hogy még a' késő ma-
radék is porokat méltán fogja érette áldani.
Hála Istennek már a' Nádor Ispanyunk Vir-
tusai közöttünk régtől fogva olly esmérete-
sek , hogy nem lehet olyan nagy dolgot olyan
nemes tselekedetet, és olyan tsudálást érdem-
lő tökéletességet gondolni, a' mellyet benne
fel ne lehessen találni. Hatalmas és jóltévő
kezekkel hordozza ő Jó Királyunk tökéletes
megnyugovására Országunk gyepelőjét: Ország
Gyűléseinkben, azokon kívül, dolgaink közön-
séges folytatásában, a' politikai a' Törvényes
dolgokban, egy szoval mindenütt nagynak mu-
tatya ő magát. Van szerentsém (mert annak
a' legnagyobb Jussal nevezhetem) közelebről
esmérni, alatta szolgálni, azért nagy tulajdon-
ságainak egyenes és minden hizelkedés nélkül
való hirdetője én is lehetek. — — Nagy ő min-
den tselekedetében, de azon a' közelebb tar-
tott Országunk Gyűlésén (ha még lehetséges
's ha szabad úgy szóllani) mint egy maga
magát meghaladta, valóban nagy részint nékie
és az ő hathatos közben vetésének köszönhet-

tyük, ezen rövid de nevezetes Diétánknak hasznos és fontos *Articulussait*, és azok között azt a Magyar nyelvről szólót is. Bement már végre Törvény könyvünkben az az igen természetes és szükséges gondolat, hogy akár mely Nemzetnek is abban áll Fő ditsősége, igaz valóságos haszna, ha Anyai Nyelvét elő segítheti, közönségessé teheti: annyira építhet már a' késő Maradék is ezen az *Articuluson* hogy ha ezután Nyelvünk elé nem mehet, nem a' Jó Törvények nem léte, hanem az ő menthetetlen restsége lesz oka. Azomban én is jelen lévén ezen tárgy eldőlésén, meg nem állhattam, hogy már kézben lévő munkámnak ezen toldolékját is hozzája ne ragaszszam.

§. 2.

Szép volt ezen Ország Gyűlése ideje alatt a' többi között mind azon beszédeket, ellenvetéseket és megtzáfolásokat hallani, a' mellyek Anyai Nyelvünk tárgya körül előhozattak. Sok helyett és gyakor ízben kellett magamnak is mellette hartzólnom, sok ellenvetésekre megfelelnem; de örömet tselekedtem, mert íme' végre még is e' mi szegény Anyai Nyelvünk Hazánkba közönséges nyelvé lehet. Nem tzéлом pedig nékem ezen toldalékban, mind azon ellenvetéseket, a' mellyeket Országunk Gyűlése alkalmatosságával hallottam egyről egyig rendre előhozni; hanem főképen tsak azokról kívánok szollani, a' mellyeket fon-

tosabbaknak gondolhatok, és a' mellyeknek megtzafolása, vagy meghatározása által első munkám is jobban megvilágosodhatik, megerősíthetetik. Méltán tarthatok azonban attól, hogy mivel e' Toldalék nélkül is munkám már egész vólt magában, talám bővebb megvilágosítás véget kéntelen leszek, némely elmondottakról itt újra emlékezni és némely olyan elvetéseket itt bővebben eléadni a' mellyekre már az éllöbbeniekben ha távolról és nem egyenessen is, megfelelni ügyekeztem. De tsak ugyan azon fogok törekedni, hogy egy felül az ok nélkül való szófzaporitást, a' mennyire tsak lehet elkerüljem; más felől még is a' nevezetesebb Kérdésekre illendő bővséggel megfelelek, azokat fundamentomokból kimérintsem; végre pedig a' nélkül, hogy Hazám érdemes polgárai közül akár kit is megsértsek, Anyai nyelvem oltalmazását és gyarapodhatása módja eladását tökölletessen bévégezzem.

§. 3.

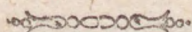
Azok, a' kik a' nélkül, hogy a' Kérdés valósága megfejtésébe beléereszkedjenek, ezt az egész dolgot, erről a' Diétáról elkivánták hallasztani, azt mondták főképen: hogy mikor a' külső ellenség Határainkhoz közelit, mikor az Hazánkba magába az Insurrectióról, Subsidiúmrol, és a' belső tsendesség fentartásáról vagyon a' szó, hogy lehet úgy mondók *quando proximus ardet Ucalegon*, mikor a'

szomszéd *Ucalegon* ég, ilyen nem *essentialis* ilyen *Adiaphorum* dologról, oly nagy tüzel tanátskozni, hogy lehet Anyai Nyelvünknek közönséges béhozását oly nagy törekedések között erőltetni. Ezek talám nagyobb részint oly ellenségei lehetnek Anyai Nyelvünknek, hogy valóságos okokat kimondani nem akarván, annál a' principiumnál fogva, *qui habet tempus, habet vitam* a' kinek ideje van, van élete, akarták inkább csak a' dolgot elhalláztani. Ez az ellenvetés nem a' dolog mi volta ellenlévén, annak megtzafolása, talám nem is egészen tsélommal megegyező lehetne, mind azonáltal az valamennyire ezen szakasz tökéletésítésére szolgálhatván, szabad legyen e' következő pontokba némelly megjegyzéseimet eléadni.

1). Hogy akár mely Nemzetnél, és így a' Magyarnál is, nem olyan *Adiaphorum*, a' mint némelyek állityák Anyai Nyelve Culturáját elémozdítani, az már az elébbeniekből elég világossan kitétzik. Sokan ugyan úgy vélekednek, hogy a' Nemzeteknél a' régi ősi szokások, a' Nemzeti köntösök megtartása 's ehez szamlálják az Anyai Nyelvnek fenmaradását is, minden kár nélkül elmellőzhető dolgok volnának; de én ezeknek gondolkozások modján épen meg nem nyughatom. Mert ha szinte a' többit elhallgatom, és csak az legindifferensebbnek látszót a' köntöst veszem is fel. Ha szinte amazok erre nézve az Anglusok Francia-
 ztiák,

ziák, és Németek példáját hozzák is elé, a kik régi Köntösöktől a' Nemzeti Consistentia és Character minden romlása nélkül, eltudtak állani; de én ellenben a' Lengyelek, Morzákok, Schweitzerek Törökök, &c. példajokat hozhatom elé, a' kiknél a' Nemzeti köntös megtartásától, vagy levetkezésétől sok függöt, sőt most is füg. Azomban az előzőr említett Nemzetek egy felől sok féle nemzetekből álván öszve, más felől pedig még meg nem lévén határozva, hogy azoknak mái szokott köntösök melyiknek közülök különösen tulajdona, és hogy vallyon az úgy nevezet Német köntös nem azon egész vidéknek, a' mellyet azon Nemzetek béültek, eleitől fogva szokott köntöse volt e'; azért azoknak eléhozott példajok vélekedésem szerint kevés erőt ad. Valóban ugyan azon Nemzetek példái nagyon erősítik azt, hogy mikor valamely nemzet csak régi szokásait és ősi köntöseit változtatya is, mennyi sok hatalmassan dolgozgató környülállások kivántatnak, arra hogy a' Nemzeti Character, a' [Nemzeti constitutio, a' köntössel együtt fel ne áldoztassék. De továbbá ezen Nemzetekről se lehet azt állítani, hogy Anyai Nyelveket ne szeressék; sőt inkább azt mindnyájan igen nagy bétben tartják.

2) A jó dolgot élémozdítani, vagy béhozni soha se késő, soha sints maga idején kívül. Soha se lehet egy Nemzet is olyan szoros környülállások közöt, hogy nekie azt,

a' mi annak díszét, valóságos hasznát előmozdítja, munkába ne lehessen, ne kellyen venni. A' jó dolgot mindenkor jobb ma elkezdenni, mint sem holnapra hallasztani. Bár szegény Nemzetünk se hallasztotta volna ezt; ha ez előtt egynéhány századokkal tett volna ilyen lépést, ilyen törvényt, mely elé volna már most Nemzeti Culturánk Anyai Nyelvünk palérozása.

3). De nem is volt már ez a' Nemzetre nézve olyan váratlan újság, mert hiszem az 1792. Diéta Jegyzői könyve bizonyítja mely erősen kezdették még okkor ezen hírt megpendíteni, és ha szinte akkor nem lehetett is kerefztül vinni a' dolgot, legalább igaz az, hogy azóta elég sokáig váraoztak Nemzetem Statusai és Rendei. Azonban:

4). A' magyar Nyelv behozása miatt Hazám más egyéb dolgai nem csak elnem maradtak, sőt talám ha az ember a' mostani *Artikulusokat* jól megfontolya, alkalmasint meglehet mutatni, hogy egynéhány századoktól fogva ilyen rövid Diéta alatt, oly sok hasznos, és szükséges dolgokat nem egy könnyen végezték Hazám Statusai.

5). A' nemzet és az Anyai Nyelv Culturájának előmozdítása (a' mint felyebb is láttuk) szorossan lévén egybenkötötve, e' kettő a' Nemzetnek valóságos Energiát ad, ezt pedig a' józan politica törvénye szerint, akár holott is, megadni okkor legszükségesebb, mi-

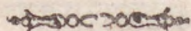
kor a' Nemzet a' legnagyobb *Discrimen*be va-
gyon. Ezt érzette bölts Kormányozónk, Ná-
dor Ispányunk ebbéli kérésére oly könnyen
megadta tökéletes megegyezést:

6). Ha ez az ok megálhatna, úgy abból a'
a' következne, hogy mikor valamely Nemzet
háborús körülállások közt van rekesztetve
az a' háború folytatása módjánál egyébről ne
tanátskozhassék, a' mely talám egész *Generá-
litással* véve absurditas is volna. De hiszem
továbbá Nemzetem ezen Diéta alatt a' háboru
folytatása módjáról is olyan jó *Articulust* ké-
szített, hogy valóban egy Diéta se különbet:
hogy hogy lehetne feháat azt nekie vétkül tulaj-
donítani, hogy szabad idejét, más egyéb hasz-
nos dolgokra, azok között pedig Anyai nyel-
ve élémozditására is fordítani kívánta.

7). Végre megengedvén azt is, hogy ez
olyan *Adiaphorum*, mint a' hogy némelyek ál-
lityák: annál méltábban tsudálkozhatom hát
azon, hogy mikor a' többi nevezetes dolgok
hátra maradása nélkül megeshetett, miért el-
lenzették annyira ezt az indifferens de egyfers-
mind ártatlan dolgot. De talám eddig is igen
sok volt erről a' tsudállatos ellenvesésről, a'
mely úgy is a' dolog derekát nem érdekli,
oly hofzszasan szollani.

§. 4.

Ennél sokkal nevezetesebb ellenvetés az,
a' melyet a' fe lyebb valókban, mikor a' Hor-

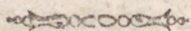
vatokról szólottam már valamennyire érdekettem; de a' mely egész *Energiával* eléadva e' következendőkben áll. A' ki Hazánk állapotját és annak Lakossait jól esméri, alkalmásint úgy találja, hogy a' gyakori Török és Tatár pusztítások és a' belső visszavonások 's háboruk miatt szegény Nemzetünk nagyon megfogyatkozott, és hogy ezen okokra nézve Hazánk sok idegen Nemzetü 's nyelvü Lakosai vagynak. Morva, Cseh, és Lengyel Ország szélein elkezdve, annyira szélesen laknak a' Tótok, hogy két két Vármegyét is egymás mellett elfognak; a' hol pedig ezek végeződnek, ott következnek egészen szinte Erdély széléig az úgy nevezet Rusznýákok vagy Orofzok; Erdély szélén, a' Banátuson keresztül a' Török földjéig találhatni az Oláhokat; a' Török széleken mindenütt egészen Kárinthiáig, Sclavoniai és Horváth Országon keresztül laknak a' Rátzok és Horváthok; Kárinthia, Karniolia és Austria szélein pedig egész Morváig a' Vizi Horvátok és Németek. Azonban végre magában is az Ország Gyomrában találni sok helyekenn oly sok *Német*, *Tót* és *Rátz* Coloniákat (ültetéseket,) hogy talán szinte ellehet mondani, hogy a' Magyar Ország Lakosai között a' legkisebb rész a' Magyarság. Vagynak Magyar Országban (ide nem értve Horváth Országot) olyan egész Vármegyék a' hol senki se beszél a' Magyar nyelvet; azért valyon nem egy kis erőszak tételé az, hogy a' kisebbnek

praetendált rész a' nagyobbat Anyai nyelve befélésére erőltesse. Edig a' Deák nyelv volt az a' közönséges nyelv, a' mellyet mindnyájan értettek; a' melynél fogva ezen sok kölömbözö Nemzetek mint egy ugyan azon egy Nemzetté lettenek. Végre pedig ha a' Magyar Nyelv erőszakos módokon egyszere béhozattatnék, még az az igasságtalanság is következhetne, hogy a' Magyar nyelv nem tudása miatt mind most sok értelmes és alkalmas emberek hivatalyaikból kimaradni kénytelenitnének, mind pedig ugyan ezen okra nézve a' hivatalok nem viselhetése miatt azok ezután is Hazájoknak nem használhatnának. A' mely valamint, hogy erőszak tétel úgy a' Hazára nézve valóságos 's megbetsülhetetlen kár volna.

§. 5.

Mivel ez a' külső tekintettel igazságosnak látzó ok, nem tsak az eddig való Diétákon, hanem a' mostaninn is, a' Magyar Nyelv, közönséges behozásának, egy nevezetesebb akadály volt; azért talám nem hibázom, hogy ha ennek megtzafolásában mélyebben beléérekedem, és ha a' dolog jobb megértése végett azt meszebről kezdem lehozni. Hogy mikor eleink a' régi Magyarok Scythiából kivándorolván, Panoniába bėjöttek, ennek a' mi Földünknek sok féle nemzetü Lakossai lehettenek, a' bizonyos; valamint szinte az is, hogy ditső éleink ezen Nemzeteket sok háborúk és viszontagsá-

gok után végre ha nagy bajal is meghodoltat-
ták. Épen nem hihető pedig hogy ezen alkal-
matossággal a' győzedelmeskedő Magyar Nem-
zet a' maga Nyelvét egészen elkivánta volna
veszteni, és a' helyett a' meg hodoltotott és
meggyőzött Nemzetekét elfogadni; sőt inkább
az probabile (megeshetőbb) hogy a' birodal-
ma alá hajtott Nemzetektől megkivánhatta, hogy
ha véle akarnának beszélleni a' Magyar Nyel-
vet tanúlyák meg. A' Romai, a' mely a' mint
a' Historiából tudjuk, ezen tekintetre nézve egy
a' legengedelmesebb győzedelmes Nemzetek
közül való volt, ha szinte a' meggyőzöttetett
Népek némely jó szokásait elfogatta, azoknak
némely Isteneiket a' magae közé bévette, még
is a' nyelvét oly tökéletesen megtartotta, hogy
a' meghodoltotott Népekkel is inkább tsak azon
beszélgetett. A' Görög nyelvből mint a' régi
időkben a' valóságos tudomány kutfeljéből,
ha némely szókat kivált a' tudományos Tár-
gyakra nézve elfogadni, kéntelenitetett, azok-
ban, még Cicero idejében is, a' Görög Be-
tűket, és a' Görög irás módját megtartotta.
Hát a' kevesebbé pallérozott, és a' Világ meg-
hodolására kevesebbé vágyakozó Magyar Nem-
zetről, hogy hogy lehetne azt feltenni, hogy ő
a' meggyőzött idegen Nemzetek által a' maga
Nyelvét kivánta volna elnyomattatni. De a'
későbbi időkben is midőn a' Török, Tatar, és
egyébb haborúk miatt Hazánk gyakran elpusz-
tult, Nemzetünk száma megkissebbedett, és azért

az idegen Lakosokat elfogadni kéntelenítetett: nem lehet gondolni, hogy az által a' maga Nemzeti elsőségét elkivánta volna veszteni, hogy ennél fogva annak a' kéntelenségnek kiakarta volna magát tenni, hogy nem a' bévándorló idegen Nemzetek tanulyák meg az ő nyelvét hanem ő az idegenekét. Az a' halhatatlan emlékeztető első Nagy Királyunk Sz. István, a' ki az idegenekkel való szelid bánás modját mint Hazánk igen hasznos tárgyát Decretumában méltán ajánlgatya, Anyai Nyelvünk elvesztesét nemcsak nem javasolja, sőt minden tanácsai arra vagynak intézve, hogy az idegeneket barátságossan elfogadván, mint egy nemzetünkbe beleoltsuk őket. Mipd azon eléhozott környülállásokból pedig nem egyebet kívánok béhozni, hanem hogy Nemzetünk azért hogy a' Hazában az idők viszontagságai miatt megkissebbedhetett nyelvéről lenemmondott, és az Országában egyedül Uralkodó Nemzetnek megmaradhatott, sőt meg is maradott.

§. 6.

De talám továbbá az a' töllem felyebb eléhozott felszámlálása a' Magyar Országban lévő Magyar Lakosoknak ha szorosabb visgalás alá vettetik nem is egészen ütné meg az igazság probáját. Mert ha az ember Magyar Országban hozzáfzamlálja a' Magyar Nemzethez a' Jászokat, Kúnokat, Hientzeket, Palótzokat, &c. Eredélyben a' Székeleket a' kik mind Magyarul

beszélnek, ha az ember felfeszi, hogy majd
 nints egy Tót Vármegye is, a' hol vagy a' Ma-
 gyarok a' több Nemzetekkel egybe ne volná-
 nak elegyedve, vagy a' hol a' Nemesség kö-
 zül sokan ne tudnának Magyarúl: úgy a' fe-
 lyebbi felszámlálásból való kölömbség nagyon
 elenyézlik. Valamint képtelenség volna azt ál-
 litani, hogy Frantzia Országban vagy Angliá-
 ban, azért hogy nem minden Lakosok ugyan
 azon egy törsoökből származottak, az Ország
 közönséges nyelvét ne tudják ne értsék: úgy
 szinte Magyar Országon se merem állítani,
 hogy a' mai Világban már Hazánknek az a'
 polgára, a' mely *cultus*nak tartya magát, és a'
 mely a' *Directiora* alkalmas akár lenni, Ma-
 gyarúl ne tudjon. Valóban a' későbbi idöokban
 egész belső örömmel tapasztaltam azt, hogy
 nem tsak azon Hazánkfiak, a' kik eddig Anyai
 Nyelveket meglátattak vetni, azt legalább gyer-
 mekeikkel serényen kezdik tanúltatni; hanem
 azon érdemes idegenek is a' kik nállunk pol-
 gári Just kapnak a' Magyar Nyelvtanulására
 egész készséggel reá adják magokat. Szégyen
 volna söt talám jobb azt fel sem is tenni, hogy
 lehetne Magyar Országon olyan Magyar szülék-
 töl és a' Hazánkban született, előkelö ember
 a' ki nyelvünket vagy ne tudná vagy meg se is
 tanulhatná. A' Horvátok tehetnének talám mint
 egy különös Nemzet (mert Dietáinkon min-
 denkor ezen a' modon azért szoktak szöüllani,
 hogy *Voxok*nak nagyobb eröt és *Energiát* ad-

hassanak) valami kölömbséget; de irántok már az elébbeniekben, őket meg nem sérthető, vélekedésemet bátran kimondottam. Most pedig csak azt tehetem még hozzá, hogy valaminthőök magokat általunk erőltetni nem szerezhetik, úgy őök is bennünket kölömböző vélekedéseikkel ebbéli szent tzélunkban akadályoztatni ne igyekezzenek; és hogy ha nékiek a' vélünk való egyesedésben sok egyéb nevezetes hasznok vagyon; úgy őök is visszontag ezen ártatlan tárgyra nézve ha képtelenség volna is az, magokat vélünk ellenkezésben ne tegyék. Már is vizsgálással tapasztaltam, hogy sokan vagynak közöttök, a' kik Anyai nyelvünket ha nem beszélik is legalább jól értik. Valamint egyéb dologban, úgy ebben is töllök erőltetéssel semmit se kívánunk megnyerni; az időtől várunk mindent, mert az gyakran az első tekintettel lehetetlennek látzó dolgot is lehetősé teheti és teszi is. De hogy a' mostani tárgyra még közelebről leszálljak akármely sok Nemzetű Lakossai legyenek is e' mi Hazánkknak csak ugyan egy a' Constitutionk, egy a' Nemessi szabadságunk. Ha szinte némely része a' Nemességnek a' Tótok, Horvátok, Oláhok és Rátzok között lakik is; ha szinte a' szüntelen való ott lakás miat azon nyelveket jobban folyvástabban beszélik is, még is Magyar Országban a' Magyar Nemességnél egyéb Nemességet nem esmérhetünk. Ha azért a' Tótok és egyéb Nemzetek között lakó Nemességnek, a' Magyar Nemessi

Jus és szabadság tetszik, illő talám hogy a' Magyar Nyelv is tessék. Égy, a' mint felyebb is mondám, az egész Házába a' Constitutionk, szükséges tehát, hogy légyen egy közönséges Nyelvünk is, a' melyen mindnyájan megérthessük egymást; hogy pedig ez a' Deák nyelv légyen, a' mely holt nyelv magában, és a' mely egyikünknek se született Nyelbe, az talám igasságtalanság volna és sok nehezségeknék, 's kétségeknek lehetne kitétetve. Ugyan, az egész Földkerekségén, melyik Ország az, a' melyben a' dolgok közönséges folytatása holt nyelvenn esne meg, tsak épen a' Magyar és régen a' Lengyel volt az a' két különös Nemzet, a' mely a' Deák nyelv mellet oly sokáig tudott megállni: de magában Lengyel Országban is ha szinte a' Deák nyelv közönséges volt, még is a' közdolgokat nem azon folytatták. Valóban akár mely előre bevett balvélekedés nélkül való idegen előtt nevetségesnek kell tetszeni, hogy egy Nemzet a' maga Anyai nyelve felett egy holt nyelv mellet kardot köt, és hogy a' mellett oly sok századok elfolyása alatt békességessen megmaradhatott. Ugyan is végre ezen holt nyelvet is tanulnunk kellettén, miért ne tudnák idegen Lakossaink e' mi született Magyar Nyelvünket megtanulni? Ezeknek és ehez hasonlítónak igaz valóságos okát se én se más nem dahatná.

§. 7.

Az erőltetést, a' mint már sok ízben jelentém semmi dolgokban se szeretem, annál kevesebbé hagyhatnám pedig helyben az ilyen közönséget illető Nevezetes Környülállásban; mindnyájan ugyan azon egy Hazának, ugyan azon egy Anyának vagyunk gyermekei, hogy hogy lehetne hát egymáson erőszakot tenni; nyájasággal és helyes okokkal kell egymást meggyöznünk, kell a' ki tsinált jó dolog követésére reá vennünk. Ha az ezen a' Diétán a' Magyar nyelvről készült Articulust megtekintem, világossan kitetfzik, hogy az, az ilyen principiumoktól lelkesítettett szelid emberek által készült. Niints ebbe semmi erőszak, tsupa szelidség, nem panaszolhatnak ez ellen se a' Horvátok, se az úgy nevezet Tót Vármegyék; nem kíván a' Haza semmit is egyfzere tőlök, hanem tsak készíti általa nékiek az utat, hogy ezután ök is a' Hazának ezt az áldozatot önként megtehessék. Az emberi dolgok szokott folyamata modjából lehúzott józan *politicianak* egy nevezetes igassága az, hogy ha valamit véghez nem akarunk vitetni, tsak erőltessük a' dolgot, az bizonyossan magától véghez nem megyen. De ha ellenben mesziről minden módoknak elintézésit lassan készítgetyük, ha a' közönséges gondolkozás modját napról napra javítatjuk, hajtogatjuk; ha előbb a' környülállások formálására voltaképen reáadjuk magunkat, ha végre a' dolog tökéletes megéré-

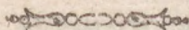
sét az időre, és a' *Resultátumok* szoros törvényére bizzuk, úgy gyakran az első tekintettel lehetetlennek látzó legnevezetesebb dolgokat is könnyű szerrel, és minden erőltetés nélkül véghezvihettyük. Már most az újabb *Articulus* szerint szabad minden *Jurisdiction*nak, mind a' *Consiliummal*, mind pedig a' *Cancellariával* Magyarul *correspondeálni*; szabad minden *Jurisdiction*nak a' maga honnyában is dolgait Anyai nyelven folytatni; már szabad mindenütt, kivévén még most a' Törvényes dolgokat, e' mi Izegegy Anyai Nyelvünknek a' közönséges dolgok folytatásában hasznát venni; minden közönséges Hazai Oskolákban ezután a' Magyar Nyelv *Studium Ordinariumnak* rendeltett; és ennek ezután nem tsak semmi alattomban való akadály nem tétettetik; sőt a' Magyar Országai hivatalokban való tételben minden embernél a' Magyar Nyelv tudása különös *Reflexioban* vétettetik. Hol van itt az olyan erőltetés a' mely ellen akár ki is méltán panaszkodhatna; az idő az ilyen környülállások között éfzre vehetetlenül sokat érlelhetett, és reményilem fog is nyomossan munkálkodni. Ha ama' határozatlan emlékezetű Nagy József Császárnak, a' kinek érdemeit, mentül tovább élünk tölle, annál jobban tanulyuk tisztelni, tsak egy parantsolatyára *Eszkendő* elfolyása alatt e' mi Hazánkban minden dolgok Németül folyhattak; úgy nem kételkedem, hogy legfelyebb egy emberi nyom alatt nálunk is minden dolgok és

mindenütt Magyarul folyhatnak: annyival inkább pedig hogy az első erőltetve mehetett, a' másik pedig igen természetes dolog lész. Bolondság volna akár kitől is a' ki eddig Magyarul nem tanúlt, nem tud, azt kívánni, hogy egyszeribe jól írjon, jól beszélyen; senkit is az ebbéli hibázásért ki nem fogung nevetni. Minek előtte akár ki is valamely esméretlen nyelven jól beszélhessen, jól irhasson, elkerülhetetlen, hogy hibázzon. Akármelyikünk is az ilyen hibákat örömet és egész nyájassággal megigazitya, tsak hogy végre a' nem Magyarokból igaz valóságos Magyarok formáltathassanak.

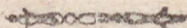
§. 8.

Ha szabad nékem mint Hazám egyik különös érdemetlen Tágjának; a' mostani Magyar nyelvről szólló magában igen felséges Articulusról magam vélekedésit bátran kimondani; úgy látzik, hogy ha szinte ezen Articulus igen sok tekintetbe a' mostani időkhez alkalmaztatva, egész moderatióval vagyon feltéve; még is talám nem ok nélkül állithatom, hogy a' Törvénykezés folytatásában is lehetett volna még most mindjárt, minden kár és félelem nélkül a' Magyar Nyelvnek több befolyást engedni. Tudom én azt jól, hogy a' Magyar Nyelv közönséges béhozása ellen eleitől fogva az egy nevezetes ellenvetés vólt, hogy mivel minden Törvényeink Deákul vagynak írva; mivel Do-

natioink, Armalissaink, Grationalissaink, és egyéb okleveleink eleitől fogva azon a' Nyelven adattattak ki; mivel végre a' Törvény Tudománynak és a' Törvény folytatásának minden terminussai eddig nállunk Deákok voltak; azért Jussaink, praerogativáink, és ősi Törvényeink nagy kára és veszedelme nélkül nem igen lehetne a' Magyar Nyelvet elfogadni. De az én vélekedésem szerint mind ezen okok éppen nem elegendők arra, hogy a' Magyar Nyelvnek a' Törvénykezésben való haszon véte-
 lőt meg akadályoztathassák: Ha ebbéli vélekedésem támogatását a' példákon kezdem, talán nem csak nem hibázom, sőt a' legtermészetesebb út követése mellett, a' sok ok nélkül való elmefuttatásnak eleit veszem. Tekintsük hát legelőbb is e' mi szomszéd Erdélyi Hazánkat. Annak Törvényei nagyobbára Deákok: mert a' Magyar Országtól való elválás előtt költ Törvények közössek vélek; az azutánni Törvényeik gyűjteménye, az úgy nevezett approbata és Compilata pedig Magyarul vagyon ugyan írva, de teli Deák Törvényes kitételekkel. A' Donatiok, Armálisok, privilegiumok, Fassiok és egyéb ok Levelek valamint nállunk úgy nállok is mind Deákul adattattak ki, és a' privatus Contratosokon kívül még most is minden ilyen neműek, azon a' Nyelven expediáltatnak, meg is minden legkissebb rosz következés nélkül a' Törvénykezésben is bétudták hozni a' Magyar Nyelvet. Bár tekintsük meg az ő újabb Magyar

processusait, és örömmel fogjuk tapasztalni, mely illendőleg tudták ezen tárgyak körül is Anyai Nyelvünknek hasznát venni; mely tisztán és illendőleg a' perlekedésben előforduló legnehezebb törvényes kitételeket is magyarul kitenni. Gondolom ugyan hogy találkoznak sokan olyanok, a' kik ezekben némely szokatlan és külső színnel nevetségesnek látzó kitétel módjára találhatnának, és azt a' magok gunyolo előadások módjával még nevetségessebbé tehetik: de ezeknek csak azt felelem, hogy ha nem tetszenek tegyék ki jobban, és ebbeli fáradságokért a' Haza nagy köszönettel fog tartozni. De az ilyen példáért talám nem szükség Magyar Hazánkból kimenni; itt is akadhatunk olyan egész Magyar Jurisdictiokra, mint a' Kunok, Jászok, Hajdúk, és némely Királyi Városok, a' melyekben minden Törvénykezések Magyarúl folynak, és azokban olyan természetesen, igazán egyenessen, és meghatározva teszik ki magokat, hogy akármely Deák processusban se különbben. A' kik a' nagyobb Törvényes Hivatalokban szolgálnak gyakran láthatják ennek örvendetes példáit; még pedig a' Kúnokra, Jászokra és Hajdu Városokra nézve az olyan szövevényes perekben is a' melyek Hazánk több részeire nézve a' Tekint Királyi Tábla előtt, mint első Instantia előtt szoktak folyni. Ha végre állításom erősítésére idegen példa kívántatik, vegyük fel egyedül

Német Országot. Bár annak is minden régiebb Törvényei, Documentumai, Deákul vagynak írva; bár is a' maga Törvény Tudományából a' Deák kitételeket, ki nem rekelztette, még is mind a' *Reichs-Hof Rahton* mind a' *Kammer-Gerichten* mind pedig az *Imperialis Dietán* a' törvényes és közönséges dolgok minden kár és rosz következés nélkül Németül folyhatnak. Ha tehát az elé számlált helyeken ez megeshetik és meg is esik, nem látom okát, hogy ettől Hazánkban Fő Törvény székeink előtt mi okból félhetnénk.

§. 9.

Ezen példák előre botsátása után, lássuk már közelebről, hogy a' Pereknek a' N. Vármegyéken és a' F. Curian Magyar Nyelven való folytatásokban, hol és miben lehetne a' felelem velzedelem és kár. Ha e' mi Magyar Hazánknek környülállásait megfontolom, e' következő közönséges Ideákban találhatom annak legféltőbb kintseit: (a) A' Constitutionk mi voltában, mostani fő állapotyában a' melyet Törvényeink szerint még az Ország gyűlése se változtathat; (b) A' törvényeink állandó szentségében, (c) a' közönséges Ország Jussaiban, (d) a' statusoknak és Rendeknek különös Jussaikban privilegiumaikban, (e) a' Nemesi Szabadságban, (f) a' Nemesi possessorium szabad Jussában, (g) a' proprietas szentségében, (h) a' különös privatus emberek praerogativaiban.

rogatíváiban. (i) A' Hivatalok Activitássában praecementziájában. &c. Ugyan mind ezen és ehen hasonló tárgyakban, mit szenvedhetne Hazánk állapotyja, ha Törvényes dolgaink magyar nyelven folynának? Valóban még a' ször-száll hasogató Scrupulositás is elé nem adhatná, ezek körül a' történhető nagy veszttést, kivált ha a' következő jegyzéseim megfontoltatnak;

1. Ezen eléadott Tárgyaknak nagyobb részéről kivált a' Constitutionk törökös fundamentomairol mindenkor tsak az Ország Gyűlése előtt eshetik szó: ott pedig kivált a' Statu-sok előtt minden tanátskozások egy darab idő-től fogva Magyarúl folyván, mind eddig a' Constitutionkra semmi kár se hárámlott. A' mint mostanig ez mehetett, úgy ezután is veszedelem nélkül folytathatni annyival is inkább lehet, hogy:

2. A' mint már tulajdon tapasztalásunkból érezzük a' Jus publicumra nézve nem olyan szegény Anyai Nyelvünk, mint a' hogy ez előtt gondolták. Majd szinte merném állítani, hogy a' Magyarba mind azokat nagyobb meghatározással lehet kitenni, mint sem sok más nyelveken.

3. A' Jus privatumban a' Törvénykezés módjában formájában is tsak járjanak jó mód-dal utánna, alkalmasint mindent kilehet Magyarul tenni. Ha mind azonáltal.

4. Akadnánk is olyan kitételre, a' melyet vagy éppen ki nem lehetne Magyarul tenni, vagy a' Confusio félelme miatt nem is mernénk; úgy nem látom okát, hogy az idegen Nemzetek példájára, a' Deák kitévelt miért ne tarthatnók meg. Több kár van abba, hogy Törvénykezésünk Deákul foly, és annál fogva a' Deákul nem tudó szegény polgár ügye mi voltát és oltalmazása módját nem értheti, mint sem abban talám illetlenség vagy szembe tűnő rosz hangzás, hogy némely Deák kitételek megmaradnak a' Prokátorok írásaikban.

5. Hi pedig csak ugyan ez a' Haza nagyobb részinek nem tetszene is, könnyű volna a' Hazának egy olyan Társaságot felállítani és megbírálni, a' ki a' Törvényes kitételeket igaz Magyarsággal megajándékozná. Ha ezek e' szerint meghatározatnának; nem tudom mi kár következhetne belőle: mert hiszem ha a' Haza egy némellyikében meg nem nyughatna is, vagy kerestetne más jobbat, vagy pedig azután is a' Deák kitévelt tarthatná meg.

6. A' nagy Decretumunkban (Törvénykönyvünkben) eddig eléforduló Törvényeink is vagy megmaradhatnának Deákul, vagy ha az nem lehetne; közönséges vigyázat alatt ugyan a' felyebb említett Társaság által fordítatnának magyarra, és ezután a' Státusok megegyezésével, megnyugovásával, és aprobatiojával adattnának ki, se az egyikben, se a' másokban nem láthatnék semmi kárt, sőt ha a' Magyar csak

margináliter megmaradhatna, és ha csak a' következő időkben hozandó Törvényeink ezen a' módon adattatnának is ki, eleget nyernénk.

7. Nem kell attól ingyen is tartani, hogy azért hogy Magyarúl törvénykeznénk a' Deák nyelvet egészen elfelejtenők, és hogy ennél fogva, régi Deák Törvényeinket, Documentumainkat, végre meg se is érthetnők. Ezen Tárgyról ugyan alább bővebben szólni szándékozom; de addig is elég legyen itt azt megemlíteni, hogy avagy csak az, a' Deák nyelv elfelejtetésének egyedül ellent állhatna; hogy a' Törvénykezés közben a' Deák Törvényeket citálni, és azoknak valóságos értelmeiket magyaráztatni kellene:

§. 10.

Ezen alkalmatossággal el nem mulathatom; hogy azt az ellenvetést is meg ne említsem, hogy mivel a' Magyar Nyelv még olyan tökéletességre nem léphetett, hogy mindent benne kielehessen tenni; hogy a' közönséges életre tartozó, a' mesterségek kézfogásaira megkívánható, és a' Tudományok előadására izolgáló *Technicus Terminusokat* (mesterizókat) minden Nevetség nélkül magyarul elelelhessen adni, azért talám hibás, káros, és lehetetlen dolog volna még most a' Magyar Nyelv közönséges behozását erőltetni. Vagyon a' felyebb elmondattak Izerint is, ezen ellenvetésnek; ámbar nem olyan kiterjedéssel, a' mint Nyelvünk

ellenségei vitattyák, valamennyire igassága, de valyon okosság volna e' ezen nehezség miatt, magának a' Nyelvnek közönségessen való behozását megakadályoztatni. Mi jobb, mi természetesebb, akár mely nyelvnek is pallérozásától, és alkalmatosabbá való tételétől fenfüggézteni, annak előmozdítását, vagy pedig előbb annak közönséges haszon vételit megállapítani, és mint egy ennél fogva a' Nemzet értelmesebb Tagjait, arra felbuzdítani, hogy a' Nyelvet pallérozzák, és minden tekintetben való haszon vételit, és vétethetését, előmozdítsák. Ezen két nemű állapotok között a' Választás olyan könnyű, olyan meghatározott, hogy éppen nem szükséges nékem itten ennek támogatására vagy azokat az előbbiekben már bőven előmondott környülállásokat újra felmelegíteni, vagy pedig az ezután előhozandókat itten előre megemlíteni. Annyi azonban igaznak marad, hogy talám lehetnek a' más nyelven olyan különös kitételek, a' melyiket még a' Magyar Nyelven érthetőleg nem lehet kitenni: de ha az ember jobban' utánna látna a' dolognak, ezeknek számok is nagyon megkissebedhetne, a' melyek pedig még fenmaradnának is, azokat könnyű volna egy jól elrendelt Magyar Tudós Társaságnak igaz magyarsággal előadatni. Anyai Nyelvünk még eddig sem nem olyan bőv, hogy éppen minden idegen kitételeknek magyarra való fordíthatásokkal ditsekedhessék, sem nem olyan szűk, hogy szűk volta miatt

akármely tekintetben magát nevetségessé tenni kéntelen légyen. Az a' most említett bővítő és jól tévő Társaság pedig, az ezen a' Diétán Anyai Nyelvünk elemeiretelére készült Articulusnak természetes és elkerülhetetlen követke-zése lészzen.

§. 11.

Egy igen Nevezetes ellenvetés a' Magyar Nyelv béhozása ellen, eleitől fogva volt az is, hogy általa a' Deák nyelv közöttünk vagy egészen vagy legalább nagyobb részében elfeljtődik, már pedig mivel a' Régiek tudománya, a' mely a' máinak álkalmasint fundamentoma, a' közép időkben a' Romaiaknál maradott vólt meg főképen; azért a' Deák nyelv hátra tételével vagy is tökéletes elfelejtésével Tudományos Culturánknak sokat árthatnánk, annak végső tsapást adhatnánk. Ezen ellenvetésnek patronussai, valamint sok féle gondolkozású, természetű, és állapotú emberek úgy a' Deák nyelv ezen úgy nevezett hátra tételéből, sokféle rosz követke-zéseket magyaráznak. Némelyek a' belső és Lelki tudományos Culturát, a' Vallást veszik fel, mások pedig az egyéb világi tudományos Culturát, az az a' többi tudományos Culturát féltik, de vagnak közönségessen olyanok is a' Deák nyelv pártfogói között, a' kik a' Deák Nyelven kívül semmi tudományt nem képzelhetnek magoknak, és a' kik semmi munkát tudósnak nem esmérnek, ha a' Deákul nincs

írva. Az elsőnek megfelelni kényes és talán mostani tzelommal nem egészen megegyező dolog, mind azonáltal reájok nézve is meg nem álhatom, hogy e' következendő közigasságokat meg ne említsem.

1. A' Vallás és Theologia között nagy Lölömség vagyon. Az első, az az égnek áldott és nyugtató ajándéka minden ember szívében vagyon, ez semmi nyelvhez nem köttetett, ez semmi nyelvet Anya Nyelvének nem esmér. A' második, az elsőnek emberektől írott systemája, de ez sem szenvedhet semmit is Anyai Nyelvünk béhozása által. Mert,

2. Jobb ha ez a' Systema is olyan nyelven vagyon írva, a' melyen minden ember megérthesse; ugyan is ha a' Vallás minden nemű embernek való, annak Systemája tudásától se lehet senkit is megfofztani.

3. Ha a' Keresztény Vallásnak valamely nyelv hátra tétele árthatna; úgy valóban az Ó Testamentomra nézve a' Sidó, az Ujra nézve pedig a' Görög Nyelv (ezen két Testamentomokban lévén Keresztény vallásunk minden Fundamentomai megírva) hátra tétele árthatna, nem pedig a' Deák nyelvé, a' melyre a' Szent Írás tsak fordítva vagyon.

4. Továbbá a' Deák Isteni tisztelet nem olyan szükséges része a' Vallásnak, hogy ez ennélkül meg ne álhasson. Ez a' Szokás magában is nem régi, de felállásától fogva is sok rendbéli kivételeknek volt kitétetve: Egész Nem-

zeteknek meg vólt, sőt megvan ma is az a szabadságok, hogy Anyai Nyelveken folytathatják minden Isteni tiszteleteket. Ezt hát akár mely Vallásban koránt se dogma.

5. Tsudállatos dolognak tetzhetik közönségessen az, hogy a' Deák nyelv közönséges voltából, vagy megszorításából, vallásos környül állást akarjanak némelyek tenni, és annak óltalmazóit vagy ellenzőit Vallások szerint megitélni.

§. 12.

De félre tevén ezt a' sokkal fundátlanabb ellenvetést, által megyek közönségessen a' tudományos Culturára, és e' körül legelőször is kéntelen vagyok azt kijelenteni, hogy valamint egy felül én magam is károsnak esmérném a' Deák nyelv tökéletes elfelejtését, úgy más felől semmi képen meg nem engedhetem, hogy a' Magyar Nyelv béhozása által, az igaz és Tiszta Deák nyelv nállunk elfelejtődhessen. Igen nevezetes az a' régi és tudva lévő, a' két Litteraturák a' régi és újabb között való vélekedés, a' mely abban áll, hogy vallyon a' Görögöknél, 's Romaiaknál voltak e' nagyobb tudósok, mint a' mai időbe, és hogy vallyon akkor emelkedett e' felyebb való poltzra minden tudomány, mint a' hogy most vagyjon? Hogy a' mi tudósainknak, ha némely tudományban tovább látnak is, az érdemek a' régieknél nem nagyobb az alkalmasint igaz;

mert akármely puja embernek is a' nagy Oriás Valáról könnyű annál tovább látni: de azért talám még se erősithetyük azt, hogy a' mi Litteaturánk hátrább volna a' régiekénél, valamint azt sem, hogy az igaz tudomány tsak a' régiek írásaiban találtathatik fel. Voltak talám a' régi Időknek olyan embereik, hogy azokhoz foghatok a' maiakban kevesen találtatnak; voltak talám a' régiségnek olyan talalmányai, a' melyek a' mai Világban egészen elvesztenek; de ellenben a' mai Világban a' tudomány minden tekintetbe szélessebben kivan terjedve, talám némely tudományokban a' régieknél tovább mentünk; talám vagynak már ma olyan egész tudományok is, a' melyeket a' régiek vagy igen kevéssé vagy épen nem esmértek. Egy szóval a' régiek tudománya a' mienkel nehezen hasonlitathatik egyben, 's bátrabban megyünk ha azt álittyük, hogy ha szinte a' mai tudománynak fundamentoma a' régiekében vagyon, még is a' már minden értelem a' régiek könyveiben mind fel nem találtathatik. Ne legyünk igasságtalanok, hanem mind a' két rendbéli időnek esmérjük meg a' maga érdemét. Mivel pedig kirekesztvén azt az igen régi mesés időt, a' melyről mindent tsak gyanítva 's tapogatóva állithatunk, a' hozzánk közelebb lévő régi időkben minden tudomány leginkább a' Görögöknél 's utánnok a' Romaiaknál gyarapodhatott; azért a' Görög és Deák nyelvnek tökéletes tudása, minden kérdésen kívül a' tudo-

mány szerzésnek nagy eszköze lehetett, és a' régi Deák és Görög Könyveknek eredeti nyelvekben (mert a' fordítások soha se adhatják ki a' dolog veléjét) való olvasása és értése elménket nagyon megvilágosíthatja, értelmünket megbövítheti. De vallyon ez a' mi szokott beszédbeli Deákságunk, a' régi tiszta Deáksággal egybenhasonlítva, ugyan azon egy nyelv? Vallyon ha Cicero feltámadhatna, és benünket Magyarokat Deákul beszélleni halhatna, a' maga Anyai nyelvének esmerné e' azt? Vallyon a' mi szokott Deákságunk sokat használhat e' a' régi Deák Classicus Auctoroknak ama' remek munkáknak tökéletes megértétére? Vallyon végre a' ki a' mi úgy nevezett konyhai közönséges Deákságunkat elkivánná töröltetni, az által az igaz Deákságot és a' régi Classicus Auctorok érthetését, és azokban a' szépnek érzhetését igyekeznék e' meggátolni?

§. 13.

Ha az ember továbbá a' mai legpallérozottabb Nemzetek példájokat voltaképen fontolóra veszi, azok ellenkezöt épen nem bizonyítanak. Tekintsünk bár a' Német, Frantz, Anglus's egyéb tudományos's pallérozott Nemzetekre. Vallyon köztök vagynak e' több a' tiszta Deákságot tökéletesen értő, 's azon folyvást író emberek, vagy közöttünk és a' Lengyelek között, a' kik hasonlóképen a' Deák nyelvnek a' közönséges beszédben hasznát ve-

szik? Valyon azért, hogy a' felyebb említett Nemzetek között nem minden ember beszéli a' Deák nyelvet, hátrább vagynak e' a' tudományok minden Nemében nálunknál vagy elébb? Nézzük bár körül magunkat egy kevéssé, és tapasztalni fogjuk, hogy minden tekintetre nézve, legalább ötven Esztendővel hátrább vagyunk ezen Nemzetek nagy részénél. Ha a' Magyar kimenvén azon Országokba a' Deáku- lal értő oda való tudósokat ezen a' nyelven szollitya meg, alig értik ötöt, felelni pedig többnyire igen nehezen tudnak: de ha ellenben írásra kerül a' dolog nagyobb részének olyan tiszta a' Deáksága, hogy még maga Cicero is meg nem szégyenelhetné magát érte; ha a' Classicus Auctorok tökéletes értéséről van a' szó, akkor látzik meg az ő elsőségek; ha pedig végre a' tudományos tárgyak körül mélyebben belé erefzkednék, akkor tetszik ki, hogy ők a' régiség fundamentomossabb tudása mellett, a' máj tudományban is mesze elhagytak bennünket: Nem tud erről voltaképen senki is itélni, ha tsak vagy munkáikat minden praejudicium nélkül nem olvassa, vagy pedig vélek közelebről személyessen meg nem esmérkedik. Akkor, és tsak akkor győződhetik meg az ember voltaképen az íránt, hogy e' mi közönséges beszédbéli Deákságunknak tudása, se tudományt nem ad, se a' tudomány szerzésre utat nem nyit, 's nem is nyithat. Vala- mint nállunk e' mi írásbéli, 's könyvbéli ma-

gyarságunk tisztaságára, meghatározottságára, a' ki tételek megválasztására, és a' Stylus fel-emelkedtségére nézve a' köz ember beszédje modjától sokat különbözik; úgy azt tartom, hogy a' Cicero Arany Deáksága idejében is a' tudósok 's pallérozott emberek Deáksága's a' Latiumbéli köz ember beszédje között oly nagy lehetett a' különbség, hogy talám az akkori tudós munkákat nem is minden köz ember érthette meg. A' népek számos Vándorlásai és az idők vilzontagságai miatt tsak a' könyvekben megmaradott Deákság jöhetett hozzánk által, a' köz Deák beszéd pedig valóban egészen kiholt. Mert hogy a' mostani Olasz nyelvet vehessük, annak a' régi Latiumbéli köz nyelvnek, azt avagy tsak azért is senki se állithattya, hogy a' Nemzetek egyben elegyedése, és ezen nyelvnek tisztátátan volta, eléggé bizonyityák, hogy ez már most olyan öfve szőtt font nyelv, a' mely a' régi Latiumbéli nyelvből keveset, vagy épen semmit se tarthatott meg. Ugyan tehát nem különös dolog e' az, hogy a' Magyar és Lengyel ezen tiszta Deákságot, úgy meg kívánja rontani, hogy abból újra egy föld népe, egy köz nép közönseges nyelvét készítsen: Több kár van ebben mint sem haszon; a' melyett valamennyire erősítettni, láttatnak, a' Görög Nyelv környülál-lásai is. Ugyan is mely nagy különbség va-gyon ama' felséges régi Görög Nyelv, és a' mai Görögök köz nyelve között? A' mai kö-

zönséges Görögök a' régi Görög könyveket nem értik, és ha érteni akarják szinte, egy előttök esméretlen nyelvet kell nékik nem kis fáradsággal tanulni.

§. 14.

Mind ezekből tehát alkalmasint következik, hogy ha egyszer a' mi Anyai Nyelvünk oly közönségessé lehet, hogy a' Deák nyelv a' köz beszédbéli használásból egészen kimarad, úgy a' tiszta Deák nyelv azonnal serényebben fog tanulatni: a' régi tiszta Deák könyveknek értése és az azoknak Stylussával való irás közönségesebbé lesz. Én a' ki a' tiszta Deákságnak nem hogy ellensége volnék, sőt annak tökéletesebb értését, valamint a' Görög nyelvet is, a' tudományos Culturára elkerülhetetlenül szükségesnek lenni itélem, nem csak nem javasolhatom kedves Nemzetemnek azoknak elfelejtéseket; hanem arra is kérem, hogy Oskoláiban ne engedje őket elmulasztani. Ámbár pedig még most ettől nem igen lehet tartani, mindazonáltal jövődöre nézve e' következőket javasolhatom.

(A). Azon kell igyekezni, hogy a' régi Classicus Auctorok olvasása, szeretete, ne csak el ne aludjon hanem napról napra mind jobban felébredjen, ezt pedig ingyen se lehet erőszakos módokkal megnyerni, hanem inkább azal hogy Országunk Nagyai és azok a' kik a' tudományos Culturába részt akarnak venni, ma-

gok is azokat gyakran olvassák, gyermekeikben pedig azoknak értékeit szükséges képen megkívánják, és hogy áljanak fel olyan apróbb Társaságotskok, a' melyeknek a' Classicus Auctorok egy más között való olvasása légyen Fő tárgyak. Ez a' mód épen nem ritka azok között a' felyebb említett, és a' Culturába, már nagyon elément Nemzetek között, kövessük ebben is hasznos példájokat.

(B). Nem tartanám jónak, hogy ha minden Oskoláinkból a' Deák nyelvet egészen kirekeszteni; mert ha szinte a' felyebb elmondottak szerint, a' kisebb Falusi és Városi Oskolákban a' Deák nyelvnek tanulását szükségtelennek, és a' közönséges tzél ellenvalónak állítottam is lenni; mind azonáltal az olyan felsőbb Oskolákból, a' melyekben papok tudományos Emberek, és a' Statusnak nagyobb Tisztviselői neveltetnek, a' Deák és Görög Nyelvtanulását kirekeszteni nem engedném: a' Deák nyelvtanulása a' mostani mód szerint, oly számos Classisokra való felosztásának Barátja nem vagyok, hanem azt tartom, hogy az ilyen holt nyelvnek tanulását több foganattal lehetne kevesebb időre és Classisokra felosztani.

(C). Ámbár a' tudományok tanítását közönségesen inkább szeretném Anyai nyelvünkön folytattatni, mind azon által mivel ennél fogva Hazánkfiái egy része a' Deák nyelv tökéletes elfelejtésétől fél, azért a' nagyobb

Universitás forma Oskolákban a' felsőbb tudományoknak Deák nyelven való taníttatásokat, nem ellenzhetem. Tsak hogy a' tanítóktól magoktól megkivántassék, hogy Letzkéjekben a' legtisztább Deáksággal éljenek, és hogy ennél fogva az ilyen Cathedrákra egyfzersmind a' legjobb Deák Litteratorok is válassztassanak.

(D). Hogy a' tiszta Deák nyelvnek értése az Uri renden is meg ne szünyön, jó módnak tartanám, hogy az Uri renden lévő Atyák gyermekeik Examenjéből ezen nyelvet is soha se engedjék kihagyatni, és hogy a' nagyobb hivatalok kiofztásában ezen nyelvnek tudása különös és ajánló tekintetbe vétessék.

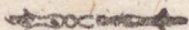
(E). Minden módon azon kellene igyekezni, hogy minden Classisú emberek között, egy szóval az egész közönség között, az az Idea terjedjen el, hogy a' felsőbb Tudományos Culturára a' Deák és Görög Nyelyvtudása elkerülhetetlenül szüséges. Vagynak ugyan olyan tudományok a' melyekre ezen Nyelvek tudása nem kivántatik, de egy pallérozott és Okos publicum a' tudományok között ezt a' külömbiséget hamar feltalálja, a' míg ez pedig magától meg nem eshetik, addig egy tseppet se árt hat ezen Ideának közönséggesen való elterjedése.

(F). Az Oskolai és felsőbb Tanítói hivatalokban ezen két nyelvnek tudását, akár mely környülállások között szorossan megkivánnam, mert előre bévett balvélekedés (praejudicium)

e' vagy nem, de a' felsőbb és nagyobb Oskoláknál a' Tanítóknban ezen két nyelvek tudását nem csak illendőnek, hanem majd szinte elkerülhetetlennek is esmérem.

(G). A' felyebb említett Tudos Társaság is a' Deák nyelvre nézve sok hasznos lépéseket tehetne. Ambár ezen Társaságról alább bővebben szólnani szándékozom, mindazonáltal itt is meg nem álhatom, hogy avagy csak rövideden ne említsem, hogy az is a' Classicus Auctoroknak a' köz haszonra készült Editióknban való szaporításával, a' Deák és Görög Litteraturának mint egyik tárgyának nyomos és tziel szerint való elémozditásával, némely praemialis kérdésekre való feleleteknek Deák nyelven való megkivánásával, söt végre még magáról a' régi Litteraturáról is némely praemium alatt való kérdéseknak ki ofztásával ezen igen hasznos tzielra sokat használna.

(H). Mivel pedig a' Görög Nyelv a' régi tudománynak épen olyan hanem nagyobb (Vehiculuma) mint a' Deák nyelv, azért a' mint már egynehányszor említém a' Görög Nyelvnek tanulását, nem csak elnem mulasztatnám, hanem sokkal nagyobb gradusra 's tökéletességre hoznám, mint a' hogy eddig volt közöttünk. Még a' Romaiak, és Görögöktől és azoknak könyveikből vévén főképen tudományokat; azért nagy örömmel és bamulással lehetett kivált az Anglusok között tapasztalni, hogy a' legnagyobb Házból született Úrak is a' Görög is Deák nyelv-

ven írott könyveket, egy forma tökéletességgel értik, és oly szabadon írnak ezekben, hogy akármely tudósok között is szert tehetnének. Eddig se kellett volna nálunk a' Deák nyelv tudása mellett, a' Görögnek értését anyira elmulasztani, mert mind a' kettő mellett ugyan annyi, és ugyan azon okok hatzólnak. Végre közönségessen még több ehez hasonló módokkal lehetne talám a' Deák nyelv elfelejtését gátolni, de mind azoknak környülállásoknak elékszámítását, munkám rövidsége nem engedvén, elég talám ha rövideden csak azt jelentem, hogy valamint Világos, hogy az Anyai Nyelv béhozása, az ilyen holt nyelvnek tudását értését, nem akadályoztathatya, úgy a' tudományos Culturának, annak elfelejtése nagy kárára lehetne, és hogy jól elintézett köz rendelkezések mellett, még ettől nállunk sokáig félni se is lehet.

§. 15.

A' legnagyobb és legfundamentomossabb ellenvetést, és nehézséget, azért hagytam utoljára; hogy annak elharításában bővebben keltvén kiterjeszkednem, azt némely köz gondolatoknak előre botsátása mellett, annál jobb moddal lehessen meg. Ugyan is azt mondják sokan, hogy akármely nemzet is Anyai nyelve tökéletes béhozása által magát mint egy a' több Cultivált Nemzetek társaságából kirekeszti; és hogy ez által annak mint (*isolált*) külön szakadt Nemzetnek

Nemzet a' tudományokra nézve nagyon hátra kell maradni. Ha egyszer a' Nemzeti Nyelv oly közönségesen vétettetik bé, hogy a' köz dolgok, azon folytatatnak, hogy a' tudományok mind abban tanitatnak, és hogy a' könyvek mind azon irattatnak, ugy a' mint az Anglusok és a' Frantziák példai bizonyityák, az idegen Nyelvek tanulása majd egélsen megfűnik, ez pedig Nemzeti büszkeséget, és valami bizonyos bárdolatlanságot dúrváságot húz maga után. Az idegen Nyelvek által jöhetvén bé az idegen tudományok és hasznos találmányok; az ilyen Nemzetnek kevés idő alatt annyira kell elmaradni, hogy soha többé bé nem érheti több Nemzett Társáit. Az idegen Nyelvek tudása megfűnven, az idegen könyvek olvasása is megfűnik, mely által az azokban találtatható jó dolgok is nem gyarapodhatnak. De továbbá az ilyen környülállások mellett az idegen Nemzettekkel való Társalkodásnak is így a' Commerciumnak is meg kell állani, és végre a' felyebb említett Nemzeti büszkeségből az is következhetik; hogy maga erejében bizakodván az ilyen Nemzet utolyára a' legvadabb Nemzetek sósára leszállhat. De ha szinte ezen sok rosz környülállások nem következnek is, legalább ezen vélekedés szerint, az Anyai Nyelv béhozása, által a' Nemzet a' Tudományos Culturában (mert a' többi Culturáról itt szó nintsen) a' többiektől annyira elmaradhat, hogy utolyára csak egy magában álló, és pallérozásában, elé-

nem mehető *isolált* Nemzetté valik. Látzik ezen egész ellenvetésben külső színnel sok igaz; de a' mint alább kifog tetzeni, a' rémitő színek e' képben igen erősek, a' hasznos megvilágosító sűgárok pedig egészen kivagynak belöle felejtve. Méltó azért, hogy ezen tárgy körül hofzfzassabban értekezödjem.

§. 16.

Ambár ezen egész munkámnak egyik nevezetesebb okoskodása módja a' vólt, hogy a' Nyelv pallérozását és az egyéb Nemzeti Culturát olyan együtt járó, és szorossan egybenkötött két dolognak nem tsak állítottam lenni, hanem talám eléggé meg is mutattam: mindazonáltal mivel ezen felyebb elérhözött ellenvetés a' tudományos Culturára nézve ezen egész okoskodásomat felkiványa fordítani, azért kéntelennek látom itt magamat a' szőzaporitásnak, és ok nélkül való Repetitiónak, a' mennyire ezen tárgy megegedi, elkerülése mellett, némely már az elöbbeniekben tölem eléadott igazságokat bővebben támogatni. Nem tsak hogy a' Nyelv pallérozásával a' Nemzeti Cultura szorossan egyben vagyon kötöttve, hanem a' Nemzeti közönséges Cultura a' tudományos Culturával is olyan szorossan együtt jár, hogy legalább én az egyiket a' másik nélkül nem igen képzelhetem. Bár mutasson nekem akár ki is a' föld kerekségén egy olyan Nemzetet a' melyben az egyik, a' másik nél-

kül feltaláltathassék? A' leg vadabb és minden Cultura nélkül való Nemzeteknél nem tsak a' tudományok alufznak, hanem a' természeti okosság is (mert ez tsak a' Cultura kisebb gradusába éled fel) fogva tartatik: ellenben az Europai egyébként Cultivált Nemzeteknél a' tudományok tsak nem magoktól természetesen, és majd minden külső segítség nélkül kezdetek virágozni. Az igaz Cultura megtanít önként bennünket azokra a' modokra, a' melyeknél fogva ehez proportionate a' tudományos Culturát elémozdithassuk. Ezek szerint azért mikor a' felyebb valókbán megmutattam, hogy az Anyai nyelv kimivelése az egyéb Nemzeti Culturával együtt jár, akkor (implicite) titkosan azt is megállitottam, hogy mikor az Anyai nyelv palléroztatik a' tudományos Cultura is éppen ezáltal mozdítatik elé. De hogy ezen közönségesebb állításokból a' különösebbeket lehozhassem, a' tudományos Culturát e' főbb részekre osztom fel: 1). A' más Nemzeteiktől már kitalált dolgokat a' magok szokott modokkal és rendekkel tudni, 2). ezeken felyül új igazságokat, dolgokat találni fel és, 3). a' már kitaláltakat újabb Systemába venni, újabb egybenkötetésben eléadni. Valóban a' tudományos Culturának nints több fő része ennél, de mind ezek, a' mint majd kitetfzik, az Anyai nyelv közönségessé való tételével nem ellenkeznek. A' két utólsót nem az idegen Cultura, hanem a' Nemzeti tulajdon Energiája vi-

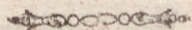
fzi véghez, ezt pedig semmi sem adja megbizonyosabban, mint az ártatlan de betses Nationalismusnak, a' Nemzeti Constitutio, és Anyai nyelv által való feléléstése, és illendő gradusban való fentartása. A' minden napi tapasztalás is bizonyítja, hogy csak az olyan Nemzet, a' melynek állandó Constitutioja, pallérozott nyelve vagyon adhatja, és adja magát reá az új találmányokra. E' pedig olyan megtanoríthatatlan igazság, hogy csak az ellenkező példa: (ha volna) változtathatna meg; és így valameddig az ilyenek által meg nem táfoltatom, attól elállani nints okom. Hátra volna tehát még a' tudományos Culturából, a' már tudva lévő dolgoknak és találmányoknak, a' maga szokott modjával is rendével való tudása, melyet ámbár csak az idegen Litteratura tud megadni, mind azonáltal, hogy ezt is mitso-da úton módokon lehessen 's kellessen az Anyai Nyelv pallérozása mellet megnyerni, és hogy ez is a' Nyelv előmenetelével nem ellenkezik, azt a' következőkben igyekezem megmutatni, eléadni.

§. 17.

Ha továbbá a' Nemzeteket tudományos és egyéb nemű Culturájokra nézve vesszük fel, úgy azokat három rendbéli állapotba találjuk: (a) Vagy gyenge gyermekségekben, igen természetesi és együgyű állapotban, (b) vagy közép állapotjában a' Culturának, (c) vagy per

Őig végre a' Cultura legfelsőbb gráditsán. *Az*
első állapotban, a' Nemzet bárdolatlan nyelve
 természetes, inarticulált, pallérozatlan; szoká-
 sai a' vadsághoz közelitők; tanulása 's tudó-
 mánya pedig egy tsep szintis. — Ekkor a' Nem-
 zet csak a' maga nyelvét és azt is minden ac-
 curatio 's praecisio nélkül beszéli, idegen nye-
 vet pedig még nem is ért. Hogy az ilyen álla-
 potban a' Nép Elöljáróinak nagyon arra kelles-
 sen vigyázni, hogy a' Nemzet magát ne *iso-*
lálja, hogy a' több pallérozottabb Nemzetek
 tarsaságából magát egészen ki ne rekeszse, az
 bizonyos; de ezt Anyai nyelvének beszéllése
 vagy nem beszéllése, sem elé nem segíti, sem
 nem gátolja. Nemzetünk ilyen állapotjában ír-
 ta első ditső Királyunk szent István, azt a'
 Decretumát, a melyben az idegeneknek betsü-
 lettel való elfogadásokat és a' vélek való nyá-
 jás bánás módját főképen javasolja. *A' máso-*
dik állapotban, már elérte a' Nemzet a' tudó-
 mányos és egyéb Culturának egy bizonyos kis-
 sebb grádussát; a' Nemzet már nem bárdolat-
 lan, nyelve már tökéletesebb, de még is a'
 több Nemzetekétől elmaradt, szokásai szelédse-
 get mutatnak. Ebben az állapotban a' Nem-
 zet nem csak a' maga nyelvét pallérozni szépi-
 teni, 's ékesíteni kezdi, hanem az idegen nyel-
 veket is örömezt tanulja. Ekkor Elöljáróinak
 leginkább arra kell vigyázni, hogy a' (bimboz-
 ni kezdett Energiáját meg ne fojtsák, hogy
 a' benne emelkedő Activitásnak jó és hasznos

utat mutassanak, és hogy mindenkben az il-
lendő és szükséges módoknak eleibe való ter-
jefztése által ötöt a' Cultura felsőbb gradussára
a' harmadik Állapotjára vezessék. Ebben a'
Harmadik állapotban a' Nemzet már ki van for-
málva, és siet Oriási lépésekkel, (a' nélkül hogy
meg is valaha elérhesse) a' Cultura leg felsőbb
gradussára, erköltseiszokásai, ha tsak a' Nem-
zeti büszkeség Characterét meg nem zavarja
szelédek, jámborok. Energiája activitása, a'
legnagyobb akadályokkal is megmér küszködni;
tudományos Culturája már azon a' poltzon áll,
hogy a' több Nemzeteknek tudománya nélkül
is a' hátra maradástól nem félhetne, ha a' tu-
domány szeretete ellenkezőre nem sarkalná: a'
Nyelve egészen ki van pallérozva, akármely
házon vételre alkalmaztatva, végre az egyéb
Culturája is elérte azt a' felsőséget, hogy az
egyéb Nemzeteknek pallérozása azt nem emel-
heti, hanem tsak szélesitheti. Ezen harmadik
állapotról az ember ugyan azt gondolhatná,
hogy ebben az Elöljáróknak nints mit tsinál-
ni; azonban ebben is nékiek munkásoknak kell
lennie. A' tűz ha az ember szüntelen nem
ébredtetgeti, ha taplalást nékie nem ad magában
elaluszik; úgy az ilyen állapotban is, ha az
Elöljárók a' tökéletes gradussához alkalmaz-
tatott modokat utakat fáradhatatlanul nem készít-
getnek, a' legpallérozottabb Nemzet is könnyen
viszfa eshetik előbbeni együgyűségébe, (Sim-
plicitásába) A' nyelv kipallérozott volta egye-

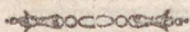
dül, ha egyéb eszközök melesleg nem dolgozgatnak a' tudományos Culturát se elé nem segíti, se nem gátolja. E' mi szegény Magyar Nemzetünk, már a' Cultura első állapotján régen által ment, és áll talám a' második állapot egyik felsőbb fokán. A' nyelve valamennyire kezdet pallérozódni, de még tökéletességre nem mehetett; erköltsei már elég szelidek jámborok és könnyen hajthatók, a' tudományok kellemetes ize már szájában vagyon de még azokban decidalt nagy Lépéseket nem tehetett; gondolkozása modja nemes és nagy dolgokra nyújthat tsalhatatlan reménységet: egy szoval Constitutiojához való szeretete által könnyen és hamar lehetne ötét a' tökéletesség legnagyobb gráditsára felemelni; valóban valamint egy felől szegény Nemzetemnél az Anyai Nyelv közönségesebb béhozása a' több tudományos pallérozást semmiképen se akadályoztathatya, úgy más felől azt is alkalmasint megmerem állítani, hogy ha az Elöljárók, hogy ha a' Fejedelem, hogy ha a' Haza maga a' tudományok előmozdításáról nyomossan nem gondolkodik, Nemzetem tudományos Culturájának felsőbb pontya elérése, még messzire haladhat el.

§. 18.

De hogy ezen ellenvetésnek hijánossága még jobban kitéssék, tekintsük a' tudományos Culturát tárgyaira nézve a' maga különböző

részzeiben, és Nemeiben. A' Szerint, a' mint a' tudományok körül egy vagy más tulajdonsága az Emberi Léleknek, nagyobb vagy kisebb mértékben munkalodni kénytelenítettnek osztatnak fel azok: (A) Az emlékezet tudományaira melyek közé számlálhatom főképen a' Hazai, és Idegen, polgári, Ekklesiai tudományos Historiát, a' természeti Historiát és a' Litteraturának minden Nemeit. (B) Az értelem tudományaira: ezek közé számlálhatom az Istenről munkáiról, és tökéletességeiről való tudományt vagy Theologiát a' *Metaphisicát* vagy szorossabb értelemben vett Philosophiát, a' *Physicát*, a' *Mathesist*, a' *Just*, a' *Cameralis*'s *Commertiális* tudományt, a' politikát *Oeconomiát*, a' Hadi tudományt, &c. (C) A' képzelődés tudományaira, itt emlithetem a' *Belletriát*, az ékessen szollást, a' poesist, musikát, picturát, *Sculpturát*, a' metzést, &c. Végre pedig (D) kénytelen vagyok ide ragasztani, mint a' tudományos *Cultura* részzeit a' tsupatesti munkálódások tudományait, úgy mint a' Mesterségeket a' *Mechanicumokat*, a' testi gyakorlásokat, &c. Mind ezen elézamlált tudományok Nemeire nézve, hogy akármely Nemzet is, tsupán azért hogy Anyai Nyelvét közönségesebben béhozza azt tökéletesíteni kíványa, miképen maradhasson el, vagy miért ne mehesse elé, ha tsak a' dolog más részről nintsen elhibázva, megvallom által nem látom. Az emlékezet tudományaisiban, az új találmányok-

nak, kivévén a' Systema Változtatását, majd helye sintsen, hanem csak a' már tudva lévő dolgok tanulása által gyarapodhatik: hogy pedig ezek lassanként, Anyai Nyelvünkön is iratassának az még magában hátra maradást nem okozhat. Azonban a' Hazai Historiának a' régi színte felejdékenységben jött Documentumokból való kikeresése megbövitése; 's a' hazánk földje's productumai megvizsgálása, a' mely ezen tudományok egy nevezetes része, Anyai Nyelvünk nélkül majd semmire se mehet. Az értelem tudományaiban sok új találmányok történhetvén, azok akármely Energiával telyes Nemzetnél is, minden nyelv és Cultura segítségével is megtörténhetnek; a' már kitalált és Systemába hozott részeit pedig ezen tudományoknak, igaz hogy csak a' mai Nemzetektől költsönözhetjük; de itt is az Anyai nyelv magában mit árthasson nem képzelhetem. Azonban ezen tudományoknak is azon része, a' mely a' Hazát közelébből érdekli, vagy arraszorosabban van alkalmaztatva, az Anyai nyelv pallérozása nélkül elé nem mehet, és csak annak gyarapodása, és az abból következhető Nemzeti *elasticitas* által segitethetik elé. A' képzelődés egy része semmi nyelvet se esmér, és így ennek az Anyai nyelv közönségesítése nem is árthat; a' más részének pedig egyenessen az Anyai nyelv egy főbb tárgya; azért hát ez annak nem csak nem akadálya, hanem különös előmozdító eszköze. A' Test munkálodása.

nak tudományai, valamint a' közelebb válók semmi tulajdon nyelvet nem esmérnek (ki vévén ezek közül azokat az idegen Nemzetektől tett új találmányokat, és a' kézimunka rövidítésének modjait, a' melyeket azoktól költsönözni kénytelenítettünk) de ezekre nézve is Anyai nyelvünk pallérozása mit árthatna? nem tudom. Közönségessen mind ezen megjegyzéseimet nem lehet talám addig tökéletesen meg érteni, és azoknak valóságos erejeket igazán megfontolni, a' míg az egész még hátra lévő féleletemet jól ki nem magyarázhatom, a' míg annak minden részei illendő mértékben egyben nem vétethetnek.

§. 19.

Ezeknek előre botsátása után talám nem hibázom, ha némely idegen Nemzetek példáit, vagy tsak futólag ezen tekintetekre Nézve jól megvizsgálom. Kezdjük el hát ama' szigetben magánossan lakozó és mintegy egy különös Világot formáló Nemzeten az Angluson. Ez a' maga Anyai nyelvét, minden kérdésen kívül nem tsak nagy tökéletességre vitte, hanem oly közönségessé is tette, hogy nálla majd minden tudományról kijövő könyvek a' Hazai Nyelven irattatnak, azonban meg is a' tudományokban majd minden Nemzetek előtt vagyon, legalább utánna egyiknek sem. Az Anglusok az idegen Litteraturákat alkalmasint esmerik, azokból a' jobb könyvek az ő nyelvekre effective fordítottat-

nak, az új találmányokat nagy részint nékiek
 köszönhetjük; az idegen tudósok, és az úgy
 nevezett (Künstlern) értelmes Mester Emberek
 előttök betsben vagynak, és azoknak igyeke-
 zetek nagyon elésegittetik; egy szóval Anyai
 nyelvek tökéletes közönségessé tétele mellett
 is, a' tudományos és egyéb Culturának oly
 magos póltzán ülnek, hogy hanem ha valamely
 nagy Revolutió által, de egyébként nehezen
 vesztetik el mostani fényeket, nehezen hagyat-
 tathatnak el a' többi Nemzetektől. Vagyon ugyan
 ezen Nemzetnek egy kis bárdolatlansággal ele-
 gyedett büszkesége; de ezt, a' mellett hogy
 tudománybéli hátra maradást sem nem okozott,
 sem nem okozhatott, tulajdonítani lehet főké-
 pen Constitutiójával való megelégedésének, Nem-
 zeti elsőségében való bizakodásának, kintse
 gyűjtésében való Szerentséjének, és Országa fek-
 vésének, mely által tengerrel lévén körül vétet-
 ve; minden egyéb Nemzetektől elválasztatott.
 Tudjuk közönségessen, hogy a' Frantzia Nem-
 zet Anyai nyelvét úgy tökéletesítette, annyi-
 ra pallérozta, és oly közönségessé tette, hogy
 nem tsak maga mindég azon belzéli, nem tsak
 minden idegen Szerentséjének tartya, ha azt jól
 tudhatya, hanem a' Nemzetek között való
 közönséges Tracták, Manifestumok, frigy és
 békesség kötések, nagyobbára mind azon a'
 Nyelven folytatnak, iratattnak. De mind e'
 mellet a' tudományos Culturába is magát az
 Anglussal mérheti; sok igen Nevezetes találmá-

nyokat nékiek köszönhetünk; az idegen Litteratura előttök nem esméretlen, az idegen tudósok (Ruffleret) 's értelmes mester emberek, nállok nem kis betsben vagynak; az idegen fő Epochát tsinálló munkák nagy szorgalmatossággal fordittatnak; egy szóval a' Litteraria Culturába, Anyai Nyelvek pallérozása miatt nem tsak hátra nem maradtak, sőt sok tekintetben, mások felett előljárnak. Már ezen Nemzetnél, nem találunk mint az Anglusnál semmi némű kevélységet, balgatag Nemzeti büfzkeséget. Ez egy a' leg fajnabb nyajásabb Nemzetek közül való (ha tsak mostani nagy szerentséje és dicsősége meg nem tantoritya ötet) mely világos jele annak, hogy az ilyen Nemzeti hibáknak okait nem a' nyelvpallérozásában, hanem más egyéb környülállásokban kell keresni. Ezen tekintetre nézve a' harmadik ma legnevezetesebb olyan Nemzet Európában a' Német (ide értvén a' Hollandusokat, és Helvetusokat is) a' melynek Anyai nyelve hasonlóképen nagyon pallérozott, a' tökéletesség nagy graditsára lépett fel, és még is minden némű Culturában nem tsak hátra nem maradt, sőt a' felyebb említett két Nemzetekkel együtt jár. Itt a' közönséges tanításokban az idegen Nyelveknek majd semmi hasznát nem veszik, még is a' más nyelven kijött, jobb jobb könyvek fél Esztendő eltelése alatt ezen Nyelven való fordításban megjelennek; egy szóval a' mint tudva vagyon ezen Nemzetnél a' tudományos Cultura mint

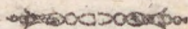
egy a' kereskedés egyik nem megvetni való ágáva vált, azonban még is a' tudományok ezen kiterjedése, a' Német Nemzetnél semmi kedvetlen sugárt nem hagyott maga utánn. Nagyon sajnálom, hogy ez alkalmatossággal az Olasz Nemzetről majd semmit se szólhatok; és hogy annak a' Nemzetnek, a' melynek régi nagy Elei a' Romaiak mint e' föld hodóloi, az akkori Világ tudományát magoknál öszvehuzták, példáját, a' mai pallérozott Nemzetek között nem ragyogtathatom. Anyai nyelveket ök ugyan nagyon pallérozták, a' tudományok némelyben némébb kivált az úgy Nevezett szép mesterségekben a' többi Nemzetek előttjárnak mais; de a' többi tudományokban koránt sinsenek ott a' hól lehetnének. Ezt a' sok vizontagságoknak, a' belső vizsza vonásoknak, és más egyéb itt meg nem emlithető környölállásoknak, koránt sem pedig Nyelvek pallérozásának lehet tulajdonítani. Van még Európán kívül egy olyan nagy Nemzet, a' Chinai tudniillik, melynek Culturája gradussárol kölömbözök, söt ellenkezök a' Vélekedések, sokan ezt nem tsak a' Cultura legfelsőbb gradussára akariák felemelni, hanem annak tudományos Culturáját minden Europai Nemzetekénél régibbnek gondolyák; mások ellenben mind azt a' mit tökéletességeiről és azoknak régiségéről mondanak, mesének állítván lenni, ötet igen tsak a' legközönségesebb és legegyügyübb Nemzetek sorára teszik. Nekem most mind ezeknek vizgálására erefzkednem le-

hetetlen; hanem tsak ugyan azt az egy nevezetes megjegyzést ezen alkalmatossággal elnem mellőzhetem, hogy ha e' Nemzet tudományja Culturája igazán olyan nagy vólt is, olyan nagy ma is mint a' hogy sokan állityák, úgy azt egyenessen a' Nyelvepallérozásában kell keresni, Ugyan is Nyelvének az a' minémüsége lévén, hogy a' mi módunk szerint különös betűkből álló alphabetuma nintsen, hanem minden dolognak különös jele van meghatározva, annak természetes következéseinek kell lenni, (a) hogy mikor a' maga Nyelvét bővítette pallérozta akkor egyfzersmind minden lehető dolgoknak tudását is elémozditotta: (b) hogy nállok a' ki Anyai Nyelvét tökéletessen érti, jól írja, a' tudományoknak minden Neméit már megtanúlta, (c) hogy ha azon Nemzetbéliek valami új dolgokat tudományokat magokközé béakarnak hozni, nékiek elébb a' nyelvnek az új jelek által való bővítésen kell kezdeni a' dolgot és (d) végre hogy minden a' Nyelv bővítésen 's pallérozásán való igyekezete mellett is ezen Nemzet azt soha is tökéletesség legfőbb gradussára felnem emelheti. De hogy ez a' nyelv tökéletességének vagy fogyatkozásának jeleé? annak meghatározását másokra bizom. A' mostani, a' tudományos és egyéb Colturára nézve nagyon emelkedő Nemzetek között egy Nevezetes és követésre méltó példát ad a' Mofzka Nemzet. Ez a' Nemzet ez előtt mintegy száz Esztendővel egy a' legbárdolatlanabb Nemzetek közül

való volt, és ímé egynéhány Uralkodónak szerentsés és hafznos munkálódása által nagy erővel emelkedik a' több Cultus Nemzeteknek nyomdokain. Ez a' Nemzet ámbár igen félre lakik, ámbár Anyai Nyelvét palérozza, bőviti, azt a' tudományokban 's egyéb közönséges dolgok folytatásában közönségessen béhozta, még is az elémozditó eszközök okos elintézése által az idegen tálálmányok tudományok egész kiterjedésekben esméretessek előtte; 's a' tudományos 's egyéb Culturába annyira megyen elé felé, hogy ma holnap a' több Cultus Nemzetek sorára méltán tétettehetik. Hijába hozzák itt nékem elé az ellenkezőnek megmutatására a' Lengyel és Török Nemzet példáját, a' mely mindkettő Anyai Nyelve, nagy szeretete és betsülése mellett a' tudományos Culturába a' többi Nemzetektől nagyon elmaradt. Az elsőt sok vizontagságai, political Constitutiójának álhatatlan volta, az idegen köntösökön és szokásokon minden ok nélkül való kapdosása, &c. a' másodikat pedig az idegeneknek megvetése, maga erejében határ nélkül való bizakodása, sőt talám Vallásának is belső elrendelése nagyon akadályoztatják.

§. 20.

Mind ezek szerint azért igaznak marad legfelyebb az, hogy ha valamely Nemzet abban az Inactió állapotában képzeltethetik, hogy se maga magánn, se Elöljárói és igazgatói rajta

segíteni nem akarnak, 's nem is segíthetnek; ha ezen Nemzet a' többi cultus Nemzetek társaságától és az arra szolgáló minden módoktól egészen meg van fosztattatva, el van rekesztve, ha a' Statusnak elegendő Energiája nincsen; ha a' Nemzet Charactere megalacsonyodott; és ha végre a' Nemzet Nagyai mint értetlen emberek a' tudományos és egyéb Culturát nem csak elé nem mozdítják sőt akadályoztatják is; hogy az ilyen *isolált* és megalacsonyodott Nemzetnél minden Nemű Culturának el kell maradni, el kell veszni. De az ilyen Nemzetnél akár beszélye a' maga Anyai nyelvét akár nem; akár kíványa azt bővíteni, pallérozni közönségessé tenni, akár nem, az valóban külömbiséget nem tesz. Ennek orvoslását egészen más úton módokon kell keresni. Azonban ha szinte szegény Magyar Nemzetünk, sok tekintetben a' többi cultus Europai Nemzetektől elmaradott; még is mind a' Nemzetnek van elegendő Energiája, mind nagyainak már most tökéletes igyekezetek; mind pedig magának a' Statusnak és annak Fejének elegendő módja és szíves akaratya, hogy a' Litteratura minden Nemeinek elemozdításán segítsen. Nállunk már most valóban Anyai nyelvünknek pallerozása 's közönséges béhozása, a' tudományos és egyéb Culturánkat nem csak nem akadályoztathatja, sőt ha a' következő módok által serényen munkálodunk, bizonyossággal elé is fogja segíteni.

1. A' külföldi utazás és tanulás az idegen tudomány béhozásának akármely Nemzetre nézve is, egy igen Nevezetes és bőv tsátornája. Ennek jó móddal való elintézését már az elébbeniekben sokkal bővebben adtam elé, mint sem hogy annak újonnan való hozzás ki magyarázásával k. Ólvasoimat fárafztanám. Itt tehát tsák azt az egyett hozzá tenni el nem mulathatom, hogy ha a' Magyar Országi és Erdélyi protestansokat tekintyük közelebről, azoknak Culturájokat fundusok szegénysége mellett főképen ennek lehet tolaidonítani.

2. A' külső belső Commertiumról és annak jó következéseiről is elég bőven szólottam az elébbeniekben, most azért ennek is tsák azt vetem utánna, hogy az az idegen tudományos Cultura velünk való közlésének olyan nevezetes 's tsalhatatlan módja, hogy annak megakadályoztatása vagy igen szoros hatatárok közzé való szoritása akármely Nemzetet is nagyon hátra vehett.

3. Mikor Anyai Nyelvem elémozditásán igyekezem, akkor én (a' mint felyebb is emlitem) az idegen Nyelvek tanulását nem tsák nem kívánom akadályoztatni, sőt azoknak tökéletes értéket az igaz Cultura Valóságos jelenek esmérem. Azért hogy Anyai Nyelvemet elsőnek kívánom Hazámba tenni, a' többieket annyival inkább ki nem rekefzttem, hogy az idegen Nyelvek tudását arra való hathatós eszköznek vélem, hogy általok az idegen Littera-

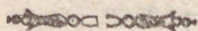
turával megismerkedhetünk. A' második koránt sem elkerülhetetlen következése az elsőnek. Igen szép és kívánatos dolog mindenkor, ha az előkelő és tudományos emberek akármely Nemzetben is, az idegen Nyelveket jól értik, mert ennél fogva megtanithatják több Hazafi társai-
kat, az idegen tudományra, új találmányokra &c. Azért hogy a' Hazai Nyelv bővül, pallérozo-
dik, mind addig az idegen Nyelvek tudásának elkerülhetetlen szüksége el nem enyészik; a'
míg a' Nemzet annyira nem emelkedhetik, hogy az egész Litteratura Vezetőjének méltan tar-
tattathassék, és azután is arra igen jó, hogy a' Litteraria Cultura felsőbb potzárol lejjebb ne
eresszék.

4. A' Nemzetünkhöz való szeretet, az il-
lendő Nemzeti Energia, a' magunk Nemzete
betsülése, és annak betse érzése magában igen
szükséges, és igen jó, csak hogy az illendő
határokat felyül ne haladja: mert minden a'
szükséges határokon felyül lévő legjobb dolog
is, könnyen hibáva fogyatkozása válhatik. Ha
ennek felemelkedett mértékéből, Nemzeti gö-
gösség, nemzeti Nevelési, és vidéki praejudiciu-
mok következnek; úgy ez sok rossznak lehet
kút feje, de a' hiba nem magában a' dologban,
hanem a' mértékében vagon. Azért hogy a'
Nemzet a' Litteraturában, a' Nemzeti értelem
a' Litteratura folyamatyával együtt mehessen
elé, igen szükséges az idegeneknek megbetsü-
lése, az idegen érdemes embereknek Hazánk-

ban való nyájás elfogadása, tsak hogy ennek is megint mód nélkül nevelt mértéke, azt ne huzza maga után, hogy az igyekező Hazagyermekai miattok igen hátra ne tétessenek: A' 14. Lájos ideje alatt kivándorlott Frantziák nyájás elfogadásának köszönhetik, Borussia, Hassia, és más némely tartományok előmeneteleket, mostani fényeket.

5. Igen szükséges ezek mellett, az igyekező Hazafiúknak is elésegítése, a' mesterségek betsülése, a' Hazabéli Inventorok gazdag megjutalmaztatása, mert valamilyen hasznos az idegen tudomány bejöhetését elésegíteni, szinte olyan szükséges a' Hazafiak körül a' belső Industriát feleleveníteni. Ambár Theoretice ugyan látzana is, hogy a' tudománynak a' maga belső érdemére nézve kellene betsesnek lenni; még is practice igaz az, hogy a' tudós találmányos és industriosus embernek a' haszonnál és külső betsületnél nemlehet nagyobb ösztöne.

6. A' menyire lehet (a' mint már egy helyt emlitém) azon kell igyekezni akármely Nemzetnek, hogy az Anglusok és Frantziak példája szerint, Tudossai egy fő tárgynál többet ne vegyenek, magok eleibe. A' felyebb említett két Nemzetek tudossaik mély tudományokat főképen annak köszönhetik, hogy mind egyik közülök tsak egy tárgy, nem pedig mint nállunk sok számtalanok körül fáradoznak. Ez azt tsinálya, hogy egy tárgynak voltaképen

megfelelhetvén, értekezéseknek mélyebbeknek 's foganatosabbaknak kell lenni.

7. Hogy a' Censúrának a' Hazában kiadandó könyvek körül millyennek kell lenni, azt feljebb elég bővön adtam elé, de 'hogy a' külső 's idegen könyvek behozása körül mely mértékben lehessen meg, minden kár nélkül, arról még nem szollottam. Anyi bizonyos, hogy a' külföldi productumok, és könyvek körül, még sokkal engedelmesebbnek kell neki lenni. Ugyan is ritkán lehet azt feltenni, hogy a' mely könyvet az egyik Országban meg nem tiltanak, az a' másiknak nagyon veszedelmes lehetne. Ha szinte a' két Országnek Uralkodása módja nem egyezik is meg, és a' könyv ezt a' különbséget felfegeti; még is nem látok abban kárt, kivált ha a' status arra vigyáz, hogy az ilyen principiumok jó elein hasonló Energiával refutáltassanak, hogy a' Nemzet okossabb része azokat olvashassa. Ingyen se vitatom azonban azt, hogy ne lehessenek olyan veszedelmes könyvek, a' melyeknek megtiltása szükséges ne volna; de egy az, hogy ezeknek megítélésében nagyon vigyázva kell menni, más pedig az, hogy azoknak számokat ok nélkül szaporítani nem kell. Sokszor sok könyv a' megtiltás által veszedelmesebbé lészzen, mint sem a' szabad menetel mellett lehetett volna.

8. A' legheroicumabb és legbizonyosabb módja, a' Litteratura előmozdításának egy nagy Tudós Társaság felállítása. Ez az Europai Nagy Nemzetek példája szerint, a' Hazai Litteraturát

emelheti, és a' mellett még is a' Nemzetet az idegen Litteraturával úgy megesmértetheti, hogy abban a' több pallérozott Nemzetektől el nem maradhat.

§. 21.

Azonban mivel egy tudós Társaságnak jó móddal való felállítása, nem indifferens és tsekély dolog, azért szabad légyen nékem erről egy kevéssé bővebben oly véggel szollanom, hogy az által felbuzdítatván Hazám Rendei ezt az igen hafznos, és a' Litteratura terjesztésére elkerülhetetlenül szükséges módot, magok között mentül hamarább felállítsák. Már ma Európába majd minden Cultus Nemzeteknél vagy, egy ilyen Társaság virágjába. Látták tapasztalák ezek annak minden tekintetben való hafznos következéseit, tsak éppen a' Magyar szükölködik még e' nélkül; pedig ennek felállítására, se igen nagy fundus se sok mesterség nem kívántatik. Az előbbeniekben szollottam ugyan egy nyelv mivelő Társaság felállításáról; de ha egy nagy tudós Társaság, a' mint ehez nem kis reménység lehet, Nemzetem kebelébe felállhatna, a' melynek az Anyai Nyelv mivelése is egyik tárgya lehetne, úgy a' különös Nyelv mivelő Társaság szükséges volta talám meg is szünhetne. A' már fenálló illyen Társaságok Constitutiójából és elrendelése modjából azért e' következő Nevezetesebb megjegyzéseket lehet iránta állándóul feltenni.

1. Koránt se az a' gondolatom, hogy az a' Tudós Társaság, akár mindjárt eleinte akár azután későbbre is, vagy a' Studiorum és Litteraria Comiossával egybe tsatoltassék, vagy pedig azal legkissebb függésben, vagy egybenkötötésben legyen. Ez mind a' két Institutumra nézve igen káros és veszedelmes volna. Megengedem én, hogy a' Statusnak jussa legyen a' Nemzet neveltetésére, úgy akármely nemű Oskolákra is szoros gondot viselni, de az ilyen Társaság Oskolai objectumnak ingyen se vétethetik. E' már a' felsőbb Litteraturának, a' megnőtt, és felnevelt Hazánk polgárai között való terjesztésére tzelozhatna; az ilyennek pedig soha se jó a' Nevelés közönséges Directiojától, vagy függeni, vagy azzal egybekötötve lenni. Hogy pedig:

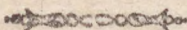
2. Ez annál jobb moddal lehessen meg, szükségesnek itélném, hogy ezen Társaság Fő fejének vagy is protectorának, nem egy tsupa privatus ember, hanem a' Palátinnsunk Ő Királyi Hertzegsége instaltatnék, a' ki nem tsak Hazánkat Nemzetünket szereti, hanem annak igaz Valóságos Javát tudja és akarja is előmozditani. Ez által az állandóságot kapna; és minden további Dicasteriális Inspectiotól menté tettetnék. Ezen függés gradussa módjának és minémüségének meghatározása, pedig a' Társaság belső elrendelésétől függene.

3. Ezen Társaságnak protectora lévén maga a' Palatinus Ő Királyi Herzegsége és ez a'

munkait az ő tekintete tudása és szárnyai alatt folytatván a' Responsabilitásnak se lehetne igen nagyok lenni: ki vévén ha valami olyat csinálhatna a' mi a' Hazához és Uralkodóhoz való polgári kötelességekkel és hűséggel ellenkezőne. Káros a' tudósokat nagyon megfeszorítani, azonban nem is lehet feltenni, hogy a' Haza értelmesebb polgárai jó vezérlés alatt ilyen tekintetre nézve vétkes és zábolazást 's büntetést érdemlő dolgokban önként elegyedhettének.

4. Szükséges volna, hogy ezen Társaság tárgyáa a' tudományok szélessen kiterjedett, egész mezeje tétettetnék; hogy ne volna egy tudomány is olyan, a' melyhez tökéletesen értő emberek, Tagjai között ne volnának, úgy hogy az első és fő tziel szerint általa a' Litteraturának minden Neme elémozdíttathatnék. A' Theologiát tsak ugyan ezek közül kivenném egyért azért, hogy sohol sintsen ez a' facultás az ilyen nemű Társaságokkal egybenkötötve, másért azért, hogy sok kedvetlenségeknek adhatna alkalmatosságot; harmadikért azért, hogy Hazánkba sok féle Vallások lévén, nem igen állandó lábön álhatna; végre pedig azért, hogy ez a' tudomány nem is olyan, a' melyet bátran sok értekeződéseknek alája lehetne vetni.

5. Ambár pedig annak activitássa és munkasága minden tudományokra kiterjedne, még is egyik Nevezetesebb tárgya lehetne a' Magyar Litteraturának a' többi Tudományok kára

nélkül való terjesztése, és a' Hazánk eltitkolt ritkaságainak a' tudományok sorai szerínt való kikeresése, eléadása, egy szóval Hazánknak jobb moddal és közelebb való esmérete. A' Deák Görög és egyéb idegen élő Nyelvek is igen méltó tárgyai lehetnének ezen társaság munkálódásának.

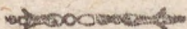
6. Hogy ezen Társaságnak esztendőnként minden némű tudományokban illendő praemiumok ígérése mellett Nevezetés kérdéseket kellene kiofztani, és azokra bėjövő munkákat a' hoz értő tagjai által minden részre hajlás nélkül egész egyenességgel megítéltetni, az szükséges és nagyon hafznos volna, mert semmi-vel se lehet egy Ország munkás és értelmessebb tagjait jobb móddal *electrisálni* felbuzdítani, mint az ilyen móddal kitett nehezebb kérdésekkel.

7. Az ilyen Társaságnak minden Esztendőbe a' tudományok szerínt némely egyéb hafznos munkákat is azért kellene kibotsátani, hogy Hazánkat mint egy ezek által a' Tudományokban való elmaradástól megmenthesse. A' praemiumokat nyert munkák tehetnék ezeknek egy nevezetesebb részit. Azonban az is igen jó volna, ha ezen Társaság egy olyan tudós Ujságot botsátána ki, a' mellyben a' többiek között, a' ki jött Hazai és azon kívül való Nevezetesebb munkák egész egyenességgel megítéltetnének. Ezen egész munkálódás módjának bővebb eléadásai hasonlóképen

a' Társaság közelebbi és különösebb elintézéséhez tartozna.

8. Ezek szerint azért igen káros volna ha ezen Társaság a' könyvek Censurájától vagy függene, vagy azzal egyben volna köttetve. Ez az írásbéli illendő szabadságot, a' mely magában nem káros, nagyon megzorithatná; azonban pedig nem is lehet feltenni, hogy a' Haza értelmessebb és tudományosabb Tagjainak, olyan jó protector alatt még Superinspecciónra szüksége lehetne.

9. A' társaság nagy protectoráról már szollottam, a' mi tehát Tagjait illeti azok lehetnének felosztva a' Dirigens, a' munkás, és a' beltsületbéli Tágok közé. Az elsők a' Directiot folytatnák, a' másodikkak tartoznának dolgozni, a' harmadikkak pedig a' betsület mellett, ha akarnának, dolgozhatnak. A' Tagoknak nem kellene tsupa olyan tudosoknak lenni, a' kiknek egyedül tsak a' tudomány a' mesterségek; hanem a' Hazai elékelő, és elsőbb renden lévő olyan polgári is, a' kik a' tudomány szeretének 's betsülésének világos jeleit adták, tagoknak felvétettethetnének, koránt se rekesztem pedig innen ki az akár mely Valláson lévő papi rendet, tsak hogy azok mint ezen Társaság tagjai ne választhatnának, a' felyebb elmondottak szerint, magoknak Theologia tárgyakat, közönségessén pedig yalamint az igaz Vallásbéli türedelemnek kellene minden Tagjait lelkesíteni, úgy a' Tágok választásában a'

Vallásra való tekintetnek ki kellene maradni, hanem csak az igaz érdeknek Sinor mértékét követni. A' mennyire lehetne pedig (bár az idegeneket se rekesztem ki, kivált a' belsőület béli Tágok közül) igaz és Hazajókatszerető jó polgárokat kellene tagoknak tenni.

10. Az egész Status personális meghatározása valamint a' tárgyaké egyedül a' Társaság különösebb elrendeléséhez tartozván, itt arról meghatározva nem szollhatok.

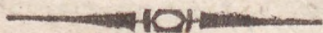
11. Végre a' fundust is csak akkor lehetne tökéletesen megállapítani, mikor az egész társaság belső elrendelése meghatározottatná, közönségessen nagy fundus nem kívántatnék; legalább, valóban nem olyan nagy, a' mely egy olyan Statustól, és Országtól, mint a' Hazánk kintelne: Valamint szinte jól tudjuk azt, hogy a' külföldi ilyen színű társaságoknak, igen nagy fundusok nintsen, úgy más felől igaz az is, hogy egy kevés utánna való járással, könnyen lehetne ennek nállunk olyan ártatlan fundust találni, a' mely ellen senki se panaszolhatna; 's nem is panaszolna.

§. 22.

Megengedem én, hogy sokan lehetnek Hazánkfiak közül olyanok, a' kik ezen eléhozott Nehézségekre adott feleletjeimmél, jobbakat adhatnának, de reményilem, hogy legalább a' főbbeket megemlitem, és hogy nállam a' jó szándék is egy kis tekintetet érdemel. Valóban

kedvös Hazámiai! Valamit, Anyai nyelvem közönséges behozása ellen, még élélehetne hozni, a' mind olyan fundamentom nélkül való, hogy ha első tekintettel megtantorithatna is bennünket, a' hosszabb és mélyebb próbát ki nem állja. Azért hát ne engedjétek magatokat semmi kikeresett okokkal eltsabitatni, semmi képzelt nehezségektől megtantoritatni, ne hogy a' már elkezdett utatoktól eltavozzatok. Igyekezzünk azon, hogy mi magunk is, a' kik most élünk, egész törekedéssel Anyai nyelvünket pallérozzuk, és a' minden tekintetre nézve való haszon vételre alkalmatossá tegyük; de gyermekeinket is úgy neveljük, hogy a' legkésőbb maradékunk is, nyomdokaink követése által szegény Magyar Nemzetünket a' virágzásnak arra a' gradussára vihesse; a' melyett eddig is anyira megérdemlett. Egy nagy tudos Társaságnak a' több Nemzetek példája szerint jó móddal való felállítása a' legbizonyosabb és legtsalhatatlanabb előmozdító eszköze lévén; mentül hamarabbi felállításától ne csak ne irtozzunk, hanem voltaképen gondolkozzunk. Álmodozás e' az bennem, vagy igaz fundamentomon épült reménység nem tudom; de Nemzetemet gyakran a' legfőbb pallérozás poltzán képzelem, és annak elérhetését is, igen könnyűnek itélem. Ha csak álmodozás is kedves előttem, ha pedig nem ok nélkül való reménység, úgy telyesedése elérésit, ha magamnak nem lehetne is, legalább Maradékomnak

igaz Magyar szívével ohajtom; tökéletesen él-
lévén az irant hitetve, hogy a' fáradhatatlan
munkásság a' legnagyobb akadályokat könnyen
meggyőzheti, *Labor improbus omnia vincit.*

A'

TÁRGYAKNAK LAISTROMA.

B É V E Z E T É S.

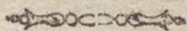
- §. 1. **A'** Magyar Nemzetnek viszontagságainak közönséges megtekintése.
- §. 2. Annak közönséges megmutatása, hogy a' Magyar Nemzet Anyai nyelve pallérozásában a' több Nemzetekhez képest, miért maradott el annyira.
- §. 3. Ezen Munkámnak alkalmatossága. A' Magyar nyelv elémozdítására kiadott három kérdésekről.
- §. 4. Az előre bévett balvélekedéseknek, ezen Tárgy körül való elkerülése, és az egész munkának öt újabb részekre való felosztása.
- §. 5. Akármely Nemzet pallérozásának szoross következése, az Anyai nyelve kimiveltetése.

~~XXXXXXXXXXXX~~

E L S Ő R É S Z.

A' Magyar Nyelvnek eredete, a' Nemzeti Historiából lehvzva.

- §. 6. Ezen résznek tzélya nem a' Magyar Historiának rövid fonala, hanemtsak a' Magyar nyelvnek pallérozására tzélozott történeteknek, rövid említése és kijegyzése.
- §. 7. A' Magyar Nemzetnek eredete bizonytalan, mivel Scythiának nevezetett régen az akkori esméretes föld kiterjedésének Északi része.
- §. 8. Az Etymologisátió hafznos lehet, a' Nemzetek eredetének kikeresésére. Ennek főbb főbb Regulai.
- §. 9. A' Hunnusok és Avarések, a' Magyarokkal, ugyan azon egy Törsökből származtak e' vagy nem? A' Kunok Jászok, Pacinaciták, Törökök és Székelyek.
- §. 10. A' Magyarok, mitsoda Nemzeteket találtak ottan, hogy viselték magokat hozzájuk; mi formán telepedtek meg; és miért nem tanúlták az Idegen Nemzetek Nyelveit.
- §. 11. A' Régi Magyar Eleink természetete. Nem volt olyan rosz, Vad, és kegyetlen Nemzet, mint a' millyennek az akkori Idegen Irók festegettek.
- §. 12. A' Magyar Nemzet régi hadakozó állapottya; hogy és miért akadályoztatta az a' Nemzeti Culturát, és nyelv pallérozását.
- §. 13. Annak megmutatása, mitsoda szók lehetnek Anyai nyelvünkben Ős Törsökösök; olyanok t. i. a' melyeket más idegen nyelvekből nem költsönöztünk.
- §. 14. A' Magyar Nemzet szokásainak, és nyelvének az első vándorló vagy páfztori állapotban való megtekintése.

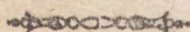

- §. 15. A' Magyar Nemzet egy más után következő sok rendbéli közönséges állapotjának megtekintése. A' földmívelésnek a' mesterségeknek, a' kereskedésnek, és a' Tudományos Culturának, Anyai nyelvünkre, és abban az idegen szók szaporodására nézve való befolyása.
- §. 16. A' Keresztény Vallás közünkbe való bėjövetelének, a' Nemzeti Cultura 's nyelv gyarapodására nézve, mi hafzna és befolyása vólt 's mi lehetett vólna.
- §. 17. A' nyomtatás mesterségének feltalálása, mennyit hafználhatott vólna, és hogy annyit nem hafználta mi akadályoztatta.
- §. 18. A' Vallásbéli Reformatiónak mi befolyása vólt a' Tudományok elésegítésére, és Anyai nyelvünk pallérozására.
- §. 19. Magyar Királyaink első Dynastiájának, az az a' tsupa Magyar vérből származott Királyaink Uralkodásának, és következéseinek megvısgálása.
- §. 20. Az Idegen vérből származott Királyaink Dynastiájának megtekintése, kiváltképpen pedig első Lajos, és első Mátyás Királyaink hafznos fáradozásai.
- §. 21. Az Austriai Házból származott Magyar Királyok Dynastiájának megtekintése, és némely Jegyzések.

M Á S O D I K R É S Z.

A' Magyar Nyelvnek minémüségé Természete és Theoriája.

- §. 22. A' Magyar nyelv fennhéjázó (Lingva Emphatica).
- §. 23. A' Magyar Nyelv bőv vagy szük vóltának meghatározása, és a' bővítésre szolgálható módok eladása.

- §. 24. A' Magyar, igen nehéz nyelv; az idegenek nehezen tanulhatják meg; egész tökéletességre soha vagy ritkán vihetik.
- §. 25. Különböző Dialectusai a' Magyar nyelvnek, vidékenként és Vármegyénként.
- §. 26. A' Magyar nyelv kellemetes magában; alkalmas az éneklésre. Consonansokat tsopertosan nem szenved egymás mellett, az abban előforduló hofzfű szók, nem változtatják ezen tulajdonságát.
- §. 27. A' Magyar nyelv Theoriájáról közönségesen; fogyatkozásai az ujabb Magyar Nyelv Tanítóinknak (Grammaticusainknak.)
- §. 28. A' Magyar *Orthographiának*, irás modjának különössége. Nem nehéz magában. A' Consonansok és Vocálisok Dyphthongusairól.
- §. 29. A' Magyar Declinatióról. Eppen nem nehéz. Az Adjectivumokról Pronomenekről, Supinumokról és praepositiokról a' melyek inkább postpositiók.
- §. 30. A' Magyar Comparatióról. Nem nehéz magában; tsak hogy több a' Comparationis Gradusa háromnál.
- §. 31. A' Magyar Conjugatióknak sok féle nehézségeiről.
- §. 32. Az Adverbiumokról, Exclamatiokról, Coniunctiokról, Interjectioról, és némely olyan nemű Particulákról a' melyek más nyelveken nintsenek meg.
- §. 33. A' Magyar Constructiónak mivólta, Syntaxisának nehezebb, 's könnyebb részei.
- §. 34. A' Magyar Ekésen szólásról rövideden, bővebben ezen munka végével.
- §. 35. Annak megmutatása, hogy a' Magyar Nyelv említett különösségeinek előadása az egész munkának jobb megvilágosítására nézve szükséges volt.

HARMADIK RÉSZ.

Annak meghatározása mennyire ment légyen eddig a Magyar nyelv pallérozása.

- §. 36. A' Magyar nyelv majd szinte elébb Cultiválódott a' Németnél, hibás hát nyelvünknek, Culturájára nézve, a' Czigánnyal és Lapponiaival való egybenhasonlítása.
- §. 37. Elmaradtunk ugyan az az utánni időkben a' többi Nemzetektől nyelvünk pallérozására nézve; hűsz esztendőktől fogva csak ugyan felelzmélkedtünk.
- §. 38. A' Magyar Literaturának közönséges megtekintése és különös meghatározásának elintézése.
- §. 39. A' Vallásra Morálításra és kegyességre tartozó könyvek Anyai nyelvünkön voltak a' legszámosabbak. Ennek oka:
- §. 40. A' Didactica Theologiára, kivált a' régibb idők-ről sok munkák maradtak meg, Anyai nyelvünkön; de ez ekkor köz vólt minden Nemzetekkel.
- §. 41. A' kegyesség gyakorlására megkivántató könyveink, különös megtekintése. Régen még az Uri renden lévők is, az ilyeneknek irásával töltötték idejeket.
- §. 42. A' Philosophia, Medicina, és Naturális Historia körül nagy fogyatkozása vagon Literaturánknak.
- §. 43. Anyai Nyelvünknek a' Törvényes Tudományokra való bűfojásának kitsiny mértéke. Erre nézve Magyar Orizág, Erdéllyel egyben hasonlittatik.
- §. 44. Historicusaink elegen voltak, a' kéz irásban maradtak, kiadattathatnának.
- §. 45. A' Fabulákról Emblemákról Hieroglyphákról példa beszédekről, és találos mesékről.

- §. 46. A' kötetlen beszédbéli ékesen ízöllás, régen tsak a' Predikációkban, Haloti Actiókban tartotta magát; az ujjab időkben ez valamennyire változott.
- §. 47. A' Magyar Poesisban, és annak nemeiben, mennyire ment legyen elé a' Magyar Literatura.
- §. 48. A' szomorú, vig, és érzékeny Játékokról, az úgy nevezett Római Mesékről. Mennyire ment ezekre nézve Magyar Literaturánk.
- §. 49. Lexiconokra, és Grammaticákra nézve, mennyire ment Anyai nyelvünk pallérozása.
- §. 50. A' Magyar Tudós Társaságokról és Magyar Újságokról közönségesen.
- §. 51. A' Tudományok szerént némely Magyar Tudósok neveinek előszámlálása.
- §. 52. Kérdés: Vallyon a' kijött könyvek sokasága e' vagy inkább azoknak belső érdemek a' Literatura gyarapodásának igaz jelei.

NEGYEDIK RÉSZ.

Mitsoda akadályai voltak eddig a' Magyar Literaturának.

- §. 53. A' nyelvállérozása akadályainak közönségebb nemekre való előfztása.
- §. 54. A' izüntelen való külső és belső háborúk nagyon akadályoztatták Nemzetünk Culturáját, Anyai nyelvünk pallérozását.
- §. 55. A' különböző vallások akadályoztatták e' a' Nemzeti Cultura elé nemetelét.
- §. 56. A' Hazánkban lakozó, és most is bévándorló idegen Nemzetbeliek, akadályoztatták e' a' Magyar nyelv ki mivelését?
- §. 57. Az, hogy Nemzetünk több Nemzetekkel együtt, ugyan azon egy Uralkodó Birodalma alatt vagon, akadályozhattya e' a' Nemzeti Culturát, &c.

- §. 58. A' Királynak vagy Fejedelmnek az Országban való nem lakása akadályoztathattya, a' Culturát és nyelv pallérozását.
- §. 59. A' Hazánk Constitutiója, nem tsak nem akadályoztatya Culturánkat, nyelvünk pallérozását sőt inkább természetfzerint elémozdittya.
- §. 60. Akadálya a' Magyar nyelv elemenetelének az, hogy a' közönséges dolgok folytatásában elegendő hafznát nem veszik.
- §. 61. A' Deák nyelvnek közöttünk való közönséges elterjedése nagyon akadályoztatta Anyai nyelvünket.
- §. 62. A' Maecenasok szaporittyák a' Tudósok szá-
mát a' Báró Münchhausen és Benks példái.
- §. 63. A' külföldi utazáshoz való nem hajlandósága Polgárinknak nagyon akadályoztatta Nemzeti Culturánkat: Mi kívántatik a' hafzonnal való utazáshoz.
- §. 64. Az idegen nyelvek tanulása nem akadályoztatya nyelvünk gyarapadását sőt inkább azt elésegíti. Inkább Hazánk Nagyainak Hazánkban való nem lakások árthat Nemzeti Culturánknak.
- §. 65. Anyai Nyelvünk pallérozását nagyon akadályoztatta az, hogy a' nyelv kimivelésére tze-
lező Társaságok kevesen álhattak fel közöttünk.
- §. 66. Minden némü Oskoláinknak rosz állapottya, nagyon akadályoztattya Nemzetünk Culturáját. A' fogyatkozások közelebbi kikeresése.
- §. 67. A' Nevelésre tanító Tudómánynak (Paedagiának) közöttünk való elmulasztása nagyon akadályoztatja Nemzetünk előmenetelét.
- §. 68. A' szabadon való nem irhatás, nagy akadálya a' Culturánknak és nyelv elemenetelének, ennek némely meghatározásai.
- §. 69. A' Fordításokra való nem figyelmezés nagyon árt Literaturánk gyarapodásának.

- §. 70. Nyelvünk élémenetelének nagy akadályja az is hogy Leány nélkül való Anya, a' tanulásra igen nehéz nyelv.

Ö T Ö D I K R É S Z.

Azon eszközökről és módokról a' melyek által ezután a' Magyar nyelv kimivelése előmozdítottatthatik.

- §. 71. Minden Praejudicium nélkül kell a' Nemzeti Culturát elésegíteni. Sok idő kívántatik erre.
- §. 72. Az akadályok eléadásával nagy része a' nyelv előmozdítására szolgáló eszközöknek is eléadattatott. Tsak az akadályok hárittassanak el, már sokat nyertünk.
- §. 73. A' nyelv pallérozásán hijába igyekezünk, ha tsak elébb a' helyes értelemben vett megvilágosodását Nemzetünknek előre nem botsátjuk.
- §. 74. A' jó móddal elrendelt nevelés egyik módja a' Cultura előmozdításának. Némely hibainak megorvoslása módja adattatik elé.
- §. 75. A' Nemzeti praejudicium nagyon ártalmas a' Culturának ennek megorvoslása módja.
- §. 76. A' külső és belő kereskedés a' Culturát előmozdittya, a' nyelv pallérozását szükségesképen maga után húzza.
- §. 77. Az olyan Nemzeteknek, a' kik már Culturájokat nyelveket nagyon előmozdították, példák követése sokat használhat.
- §. 78. Külömböző tzélokra szolgáló tökéletes Grammaticákat és Lixiconokat kell irattatni.
- §. 79. A' nyelvünk bővítésére nézve jó volna ha egy Társaság egyben álhatna a' mely az új szók-nak a' Polgári just megadná.
- §. 80. A' Magyar könyvek és Tudósok szaporítása kö-zönségesen Nemzetünket cultiválná, nyelvünket gyarapitaná.
- §. 81. A' Tudósok szaporítása módjának eléadása.
- §. 82. A' Magyar könyvek szaporítása módja.

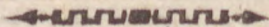

- §. 83. A' Magyar nyelvnek iskolainkba való béhozása, és ennek mértékének meghatározása.
- §. 84. Az Erdélyben felállott nyelvmivelő Társaságnak hibái; melyből következnek a' javítása módjai.
- §. 85. A' Magyar Újságokról tudós újságokról Journalokról, &c.
- §. 86. A' Magyar Nyelvnek a' közönséges dolgok folytatásában való béhozása módjáról és annak mértékéről.
- §. 87. A' Horvátokat, hogy lehessen Anyai nyelvünkhöz édesíteni.
- §. 88. A' kötött és kötetlen beszédbéli ékesen szóllás a' nyelv Culturája főbb gradusa lévén azt különösen elémozdítani kell.
- §. 89. Anyai nyelvünkön az ékesen szóllás elé mozditásának modjai közönségesen eléadattatnak.
- §. 90. A' Poësisről közönségesen; szorossan egyben van kötve a' kötetlen ékesen szóllással.
- §. 91. Mi külömbség lehet a' Prosaicus és Poëticus Stylus között a' külömbség nem olyan nagy mint a' hogy gondolják: némely ellenkező vélekedések.
- §. 92. A' Stylus Tisztaságának meghatározása.
- §. 94. A' Stylus felemelkedtségének és a' szavak megválasztásának eléadása.
- §. 95. A' Poësisnek két része vagon, az első a' gondolatok felsőfége és megválasztása, a' második a' szóbeli köntös. A' Poësis, és versificatio nem egy.
- §. 96. Közönséges elosztása a' Poémák nemeinek, kivált a' gondolatok nemei szerént.
- §. 97. A' verselés modját nem kell nehezíteni, mert több kár van benne mint haszon.
- §. 98. A' Magyar verselés módjának három nevezetes neme adattatik elé.
- §. 99. A' tsupa Magyar Metrumos versekről.
- §. 100. A' négy vagy két sorú Cadentiás versekről közönségesen.

- §. 101. A' Rhythmusos versbe is igen jó ha az ember egy kis Merumot observál.
- §. 102. Batsányinak, és utánna másoknak, a' Magyar Rhythmusos versek körül való vélekedésének megítélése.
- §. 103. A' Magyar Rhythmusos versekben előforduló vég szók kellemetessége eránt vélekedései G. Teleki Jósefnek, G. Fekete Jánosnak, G. Désöffi Jósefnek, és ezeknek egyben hasonlítása és megítélése.
- §. 104. A' Nemzeti Játék szín, élémozdittyja nagyon, a' nyelv pallérozását és gyarapodását.
- §. 105. A' Játék színnek jó móddal való felállításában mire kellyen vigyázni akármely Nemzetnek is.

B E V É G Z É S.

- §. 106. Minden eléadott módok nem hafználak, ha a' Nemzetnek és annak Nagyainak, elegendő *Electricitása Energiája* nintsen.
- §. 107. A' Tárgyaknak ezen öt részekbe való egybe folyása az Íróját arra kényszeritette, hogy némely ideákat egynehányszor elékelletett nékie hozni, de azt elnem kerülhette. Némely apróbb fegyatkozásait is megemliti.
- §. 108. Némely Tárgyakat, nem lehet az Írónak ki-meríteni tsak érdeklenni is elég vólt.
- §. 109. Az Írónak Hazája szeretetében való maga ajánlása.

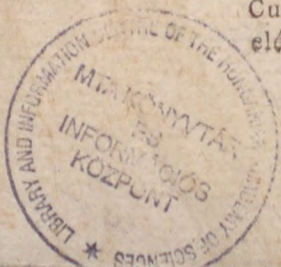

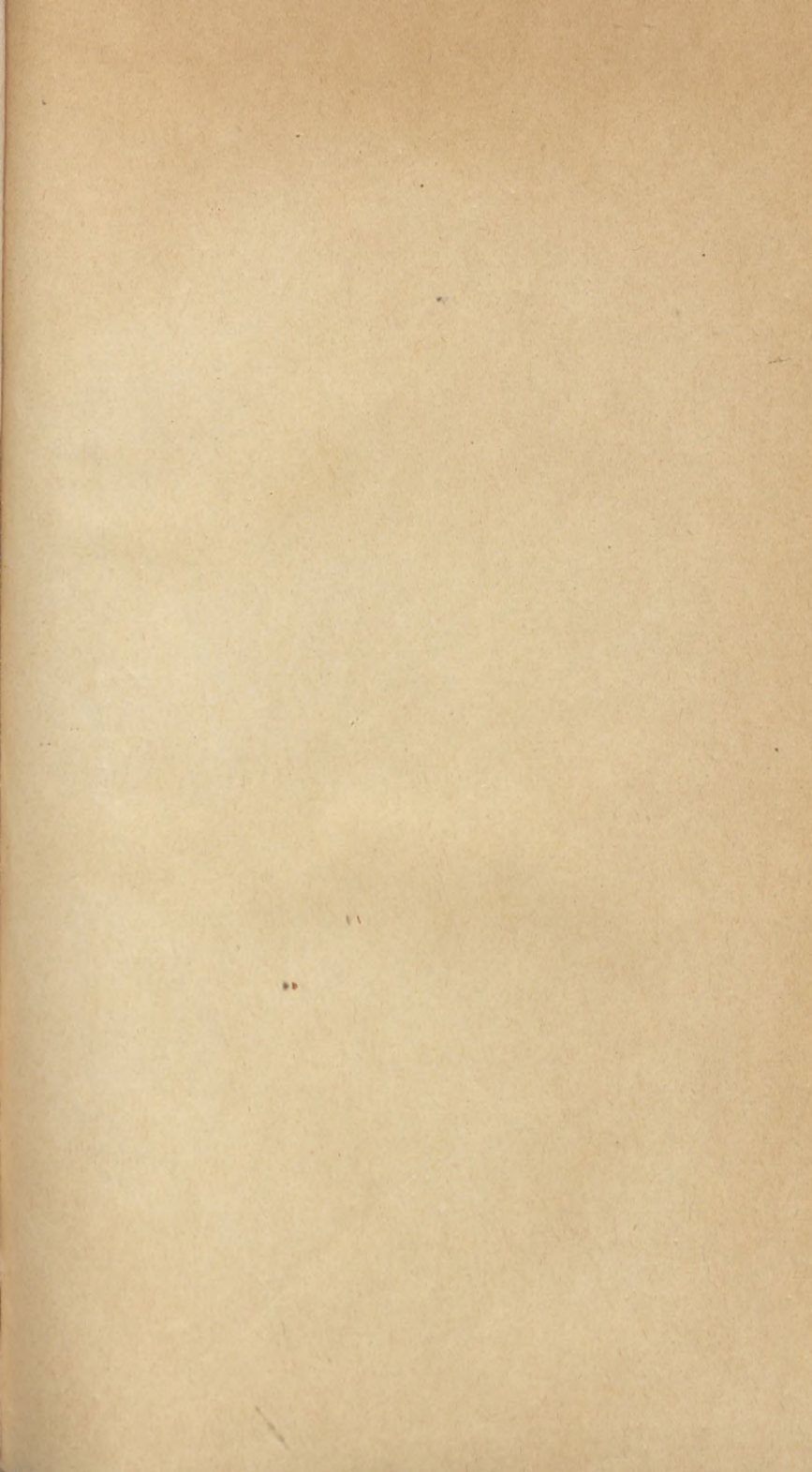
A'

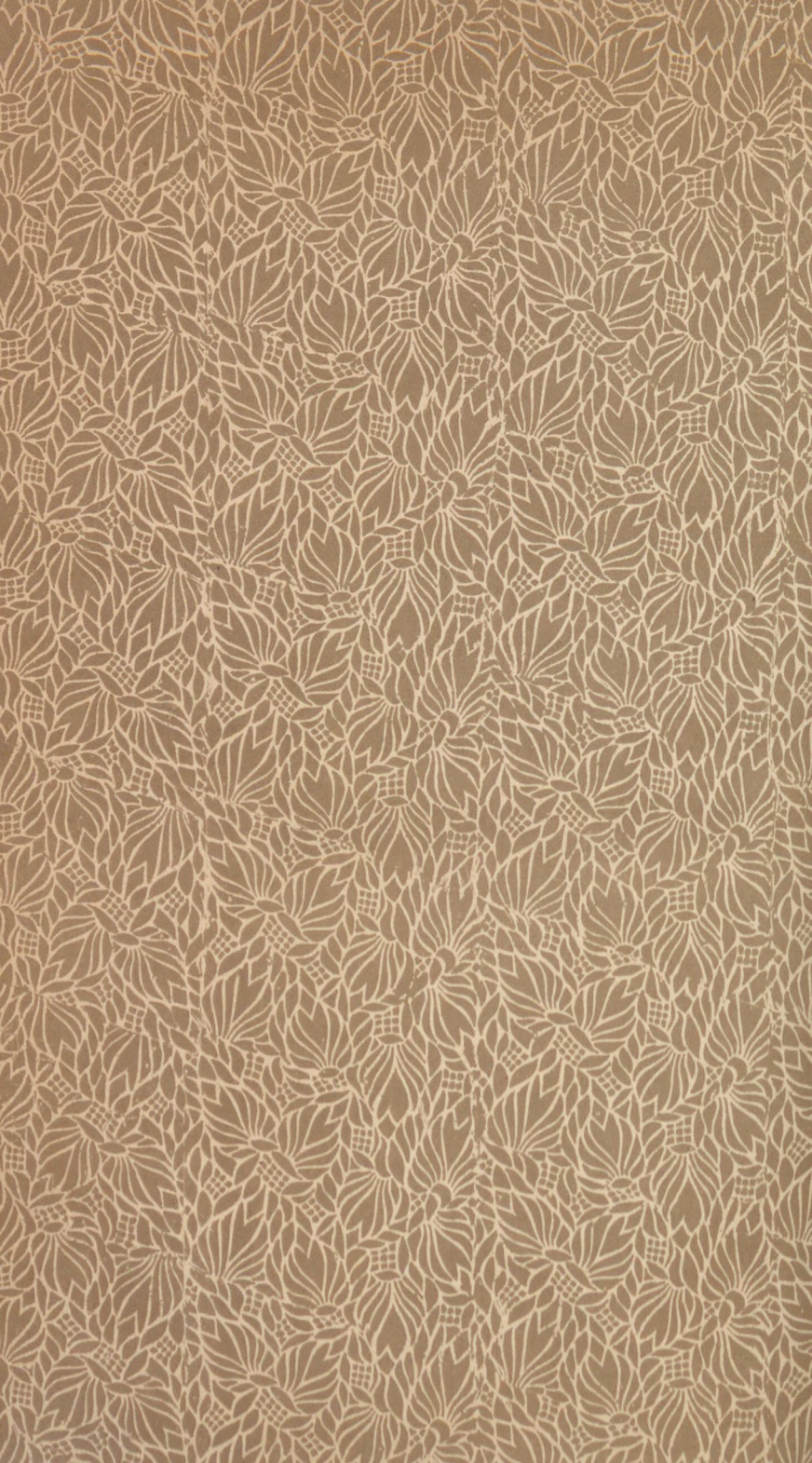
TÁRGYÁK LAISTROMA.

- §. 1. **E**ZEN toldalék alkalmatossága, Hazánk utolsó Ország Gyűlése. Nador Ispányunk Nagy Hazafiúsága.
- §. 2. Tzélya ezen Toldaléknak.
- §. 3. Vólt e' a' mostani haborús környülállások között, maga idejében a' Magyar Nyelv béhozásáról tanátskozni?
- §. 4. A' különböző Nemzetű Nyelvű Lakossaira nézve Hazánk, nem volna e' igasságtalanság Anyai Nyelvünket közönségessé tenni?
- §. 5. Lehett e' gondolni, hogy a' Magyar Neemzet bejövén pannoniába lemondott volna a' maga Anyai Nyelve gyakorlásáról?
- §. 6. Annak megítélése, hogy Magyar Országon több Magyar Lakosok vagynak e', mint más Nemzetbéliek? Ennek nemű némű meghatározása. Egy a' Hazánkban a' Nemesség.
- §. 7. A' Magyar nyelvről szóló Articulus jósága, az erőszak ebből egészen ki van rekeszve.
- §. 8. A' peres dolgok folytatásában is lehetett volna a' Magyar Nyelvnek befolyást adni. Példák erre belsők és külsők.
- §. 9. Ezen ellenvetésnek közelebbi megvissgálása. A' szóróssabb okok fontoltatnak meg.

- §. 10. Valyon a' Magyar Nyelv vagyone olyan tokeletességben, hogy mindent kilehessen benne tenni? Ezen kérdésnek megrostálása.
- §. 11. Valyon a' Magyar Nyelv béhozásával, a' Deák nyelv, a' mely még is a' régi tudomány kút feje, nem felejtődik el?
- §. 12. A' Deák Nyelv megfzörítása mit árthat a' tudományos Culturának közönségessen.
- §. 13. A' más Nemzetek példája arra, hogy a' közbeszédbe Deákság semmit se hafznál. Régen is a' köz és a' tudós Deák nyelv között vólt kölömség.
- §. 14. Mójja annak, hogy a' tizta Deák nyelv tanulása nállunk, ne tsak el ne enyészízen, ha nem elé is mozdítassék.
- §. 15. Vályon az Anyai nyelv közönséges béhozása nem tsinálya e' azt, hogy az a' Nemzet, a' többiektől a' Litteraturába hátra maradjon.
- §. 16. Ezen ellenvetésnek meghatározása, a' tudomány bővítésére való módok megvisgáltatnak.
- §. 17. A' tudományos Cultura gradussainak megállapítása. Ezekre nézve az ellenvetés megvisgáltatik.
- §. 18. A' Nemzetek Culturaja Nemei tudományok szerrint, meghatározatnak, és az ellenvetés ezekre alkalmaztatik.
- §. 19. Az idegen Cultus Nemzetek példái megvisgáltatnak.
- §. 20. Azon módoknak eléadása, a' melyek által a' nyelvpallérozása mellett az idegen Litteraturától való elmaradást meglehet akadályoztatni.
- §. 21. Egy nagy Tudós Társaság módjáról, és jó elrendeléséről.
- §. 22. *Bevégzés.* Nem neh a' Magyar Nemzetnek a' Culturában való tokeletesség felsőbb gradussát elérni.

I
3.299.

Gr. Teleki L.

A
MAGYAR
NYELV
elé
mozdításáról